

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JORGE LUIS

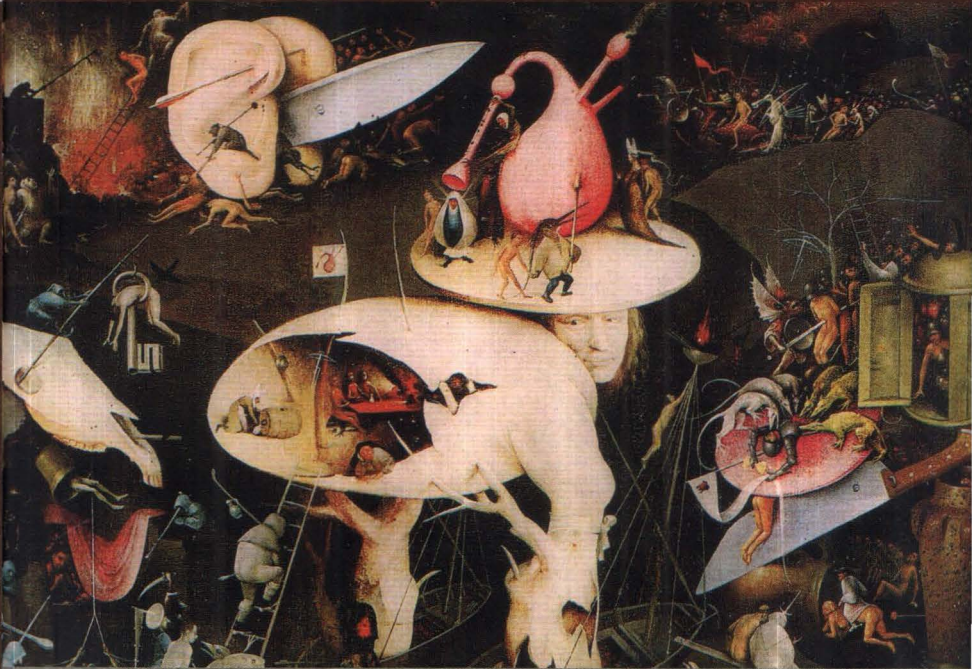
BORGES

Düşsel Varlıklar Kitabı

ÇEVİREN
Celâl Üster

JAMES WOODALL'UN ÖNSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

Düşsel Varlıklar Kitabı

iletışim

JORGE LUIS BORGES • Düşsel Varlıklar Kitabı

El libro de los seres imaginarios (1967)

© 1995, María Kodama

Bu kitabın yayın hakları The Wylie Agency (UK) Ltd. aracılığıyla alınmıştır.

© Önsöz: 2013, James Woodall, new introduction

The Man in the Mirror of the Book. A Life of Jorge Luis Borges

Önsözün hakları Aitken Alexander Associates'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 2126 • İletişim Klasikleri 82

ISBN-13: 978-975-05-1723-5

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

2. BASKI 2016, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Barış Özkul, Güneş Akkor, Emrah Serdan

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Hieronymus Bosch,

“Dünyevi Zevkler Bahçesi” (Madrid), detay

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ayla Karadağ

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JORGE LUIS BORGES
MARGARITA GUERRERO ile birlikte

Düşsel Varlıklar Kitabı

El libro de los seres imaginarios

The Book of Imaginary Beings

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN *Celâl Üster*

JAMES WOODALL'UN ÖNSÖZÜYLE

JORGE FRANCISCO ISIDORO LUIS BORGES 24 Ağustos 1899'da bütün malvarlığını kaybetmiş, İngiliz asıllı bir ailenin ilk çocuğu olarak Buenos Aires'te doğdu. Babasının edebiyata olan düşkünlüğü, Borges'in çocukluğundan itibaren edebiyata yönelmesine sebep oldu. Küçük yaşta İngilizceyi öğrendi. 1914'te babasının göz ameliyatı sebebiyle ailesiyle yurtdışına çıktı ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, savaş yıllarını yurtdışında geçirmek zorunda kaldı. Cenevre'de Calvin Koleji'ne devam eden Borges burada Almanca, Fransızca ve Latince öğrendi. Bu dönemde sembolizmden etkilendi. 1921'de Buenos Aires'e geri dönen Borges iki yıl sonra ilk kitabını yayımladı. 1931'den itibaren Arjantin'in en önemli edebiyat dergisi *Sur*'da düzenli olarak yazmaya başladı. 1937'de geçimini sağlayabilmek için bir halk kütüphanesinde çalışmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidardaki Juan Perón'a muhalif duruşu sebebiyle kütüphanedeki işinden uzaklaştırıldı. 1946-1955 yılları arasında para kazanmak için ders vermeye ve yazmaya ağırlık verdi. Düzyazıyla şiiri birleştiren kendine özgü yazım tarzında çok sayıda eser verdi. Juan Perón devrildiğinde Buenos Aires Kütüphanesi'ne müdür oldu. Borges, 1955'te aileden gelen kalıtsal rahatsızlığından dolayı görme yetisini tümüyle kaybetti. Yapıtlarının yazımını annesi, sekreterleri ve arkadaşları devraldığı için uzun metinlerden ziyade kısa öykü ve şiire yöneldi. 1961'de Samuel Beckett'le paylaştığı Formentor Edebiyat Ödülü, Avrupa'da ün kazanmasını sağladı. Şiir, kısa öykü ve denemelerden oluşan eserleri dünya çapında yayımlandı. Borges fantastik öğeleri ağır basan kendine özgü tarzıyla, 20. yüzyılın önemli edebiyatçılarını etkiledi. 14 Haziran 1986'da hayatını kaybetti. İletişim Yayınları tarafından yayımlanan kitapları: *Ficciones* (1998), *Alef* (1998), *Brodie Raporu* (1999), *Alçaklığın Evrensel Tarihi* (1999), *Kum Kitabı* (1999), *Yedi Gece* (1999), *Dantevari Denemeler / Shakespeare'in Belleği* (1999), *Sonsuz Gül* (2002), *Evaristo Carriego* (2002), *Öteki Soruşturmalar* (2005), *Şifre* (2009), *Yaratan* (2011), *Atlas* (2012), *Tartışmalar* (2014), *Düşsel Varlıklar Kitabı* (2015).

İÇİNDEKİLER

KRONOLOJİ	9
ÖNSÖZ / JAMES WOODALL	31
ÖNSÖZ	47
1967 BASIMINA ÖNSÖZ	49
1957 BASIMINA ÖNSÖZ	51
A BAO A QU	55
ABTU İLE ANET	57
ADAMOTU	58
AKHERON CANAVARI	61
ALTI BACAKLI ANTILOPLAR	63
AMPHISBAENA	64
ANNAM KAPLANLARI	66
ATEŞ KRAL İLE KÜHEYLANI	68
AY TAVŞANI	70
AYNALAR FAUNASI	72
BAHAMUT	74
BALDANDERS	76
BANSHEE	78

BAROMETZ	79
BASILIKOS	81
BATI'DA EJDERHA	84
BAYAN JANE LEAD'IN 1694'TE LONDRA'DA NELER ÖĞRENDİĞİ, NELER GÖRDÜĞÜ VE NELERLE KARŞILAŞTIĞINA İLİŞKİN BİR ANLATI DENEMESİ	87
BEHEMOT	89
BİRLEŞİK DEVLETLER FAUNASI	91
BROWNİE'LER	93
BUDA'NIN DOĞUMUNU ÖNCEDEN BİLEN FİL	94
BURAK	95
C. S. LEWIS'İN DÜŞLEDİĞİ BİR HAYVAN	97
C. S. LEWIS'İN DÜŞLEDİĞİ BİR YARATIK	100
CHESHİRE KEDİSİ VE KILKENNY KEDİLERİ	102
CİNLER	103
ÇİN FAUNASI	106
CROCOTTA VE LEUCROCOTTA	108
ÇİN EJDERİ	110
ÇİN TEKBOYNUZU	112
ÇİN TILKISI	115
ÇİN ZÜMRÜDÜANKASI	117
DENİZ ATI	119
DOĞU EJDERİ	121
ELF'LER	123
ELOİ'LAR VE MORLOCK'LAR	124
FASTİTOCALON	125
GARUDA	127
GNOME'LER	129
GOLEM	130
GÖKÇE GEYİK	133
GÖKÇE HOROZ	134
GRIFFON	135

HANIEL, KAFZIEL, AZRIEL VE ANIEL	137
HARPYA'LAR	140
HEYOHA, GÖKGÜRÜLTÜSÜ TANRISI	142
HIPPOGRİF	143
HOÇIGAN	145
HUMBABA	146
İSİL VARLIKLAR	148
İKHTHYOKENTAUR'LAR	150
İKİ DOĞAÜSTÜ VARLIK	151
KAFKA'NIN DÜŞLEDİĞİ BİR HAYVAN	153
KAMI	155
KAPLUMBAĞALARIN ANASI	157
KARBONKÜL	159
KATOBLEPAS	161
KENTAUR'LAR	163
KERBEROS	166
KHIMAİRA	168
KRAKEN	170
KRONOS YA DA HERAKLES	172
KUJATA	174
KÜRE BİÇİMLİ HAYVANLAR	175
LA FERTÉ-BERNARD'IN KILLI HAYVANI	177
LAMED VAVNİKLER	179
LAMİA'LAR	180
LAUDATORES TEMPORIS ACTI	182
LEMUR'LAR	184
LERNALİ HYDRA	185
LİLİT	187
LIVYATAN'IN DÖLÜ	189
MANTİKHORA	191
MERMECOLİON	193
MINOTAUROS	195
MÜREKKEP HOKKASI MAYMUNU	197

NAGA'LAR.....	198
NASNAS.....	200
NORN'LAR.....	201
NYMPHA'LAR.....	203
ODRADEK.....	205
ÖLÜYİYEN.....	208
PANTER.....	210
PELİKAN.....	212
PERİLER.....	214
PERYTON.....	216
PIGMELER.....	219
POE'NUN DÜŞLEDİĞİ HAYVAN.....	220
REMORA.....	222
RUH.....	224
SATYR'LER.....	226
SEIREN'LER.....	228
SEKİZ ÇATAL DİLLİ YILAN.....	231
SEMENDER.....	233
SFENKS.....	237
SİMURG.....	239
SKYLLA.....	241
SQUONK (Lacrimacorpus dissolvens).....	243
SWEDENBORG'UN MELEKLERİ.....	245
SWEDENBORG'UN ŞEYTANLARI.....	247
SYLPHLER.....	248
ŞİLİ FAUNASI.....	249
TALOS.....	253
TAOTIE.....	255
TEK GÖZLÜ VARLIKLAR.....	256
TEKBOYNUZ.....	259
TİPKİ.....	262
TROLL'LAR.....	264

UROBOROS	266
ÜÇ BACAKLI EŞEK	268
VALKYRIE'LER	270
YAĞMUR KUŞU	272
YAHUDİLERİN İBLİSLERİ	273
YERDÜZLEYEN	274
YOUWARKEE	275
YÜZKAFA	276
ZARATAN	278
ZİNCİR KOŞUMLU DIŞI DOMUZ VE ARJANTİN'İN BAŞKA HAYVANLARI	281
ZÜMRÜDÜANKA	283
TEŞEKKÜR	287

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1896		– İstanbul'da Ermeni milliyetçiler Osmanlı Bankası'na saldırdı. Yetkililer şiddetle karşılık verdi ve üç bin Ermeni öldürüldü. – H.G. Wells, <i>Dr. Moreau'nun Adası</i>.
1897		– Macaristan'da Yahudi gazeteci Theodor Herzl, Dreyfus Olayı'yla bağlantılı Anti-semitizm'den rahatsız olarak Basel'de ilk Siyonist Kongresi'ni topladı. – Bram Stoker, <i>Dracula</i>; H.G. Wells, <i>Görünmez Adam</i>; Joseph Conrad, <i>Narcissus'un Zencisi</i>. – Paul Gauguin, <i>Nereden Geliyoruz? Neyiz? Nereye Gidiyoruz?</i>; Henri Rousseau, <i>Uyuyan Çingene</i>. Monet hayatının sonuna kadar devam ettireceği "Nilüferler" serisini resmetmeye başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1898		– İspanya-Amerika Savaşı. Küba, bağımsızlığını ilan etti; Birleşik Devletler Porto Riko, Guam ve Filipinler'i ele geçirdi. – Romancı Émile Zola, Genelkurmay Başkanı ve yüksek rütbeli subayları Dreyfus Olayı'ndaki yaklaşımından ötürü kınayan "J'Accuse..." (Suçluyorum) başlıklı yazısını kaleme aldı. İftirayla suçlanan Zola, İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. – Henry James, <i>Yürek Burgusu</i>; H.G. Wells, <i>Dünyalar Savaşı</i>.
1899	24 Ağustos'ta Buenos Aires, Arjantin'de dünyaya geldi. Babası Jorge Guillermo Borges Haslam bir albayın oğluydu ve eğitilmiş bir aileden geliyordu. Annesi Leonor Acevedo Suárez, <i>criollo</i> kökenli bir Uruguaylı ailenin kızıydı.	
1899-1914	On bir yaşına kadar evde eğitim almış, babaannesi İngiliz olduğundan evde sürekli konuşulan dili öğrenmiş, on iki yaşında Shakespeare'i İngilizce okuyabilecek seviyeye gelmiştir.	
1900		– İtalya'da Kral I. Umberto suikaste uğradı. Max Planck, Kuantum Teorisi'ni geliştirdi. Sigmund Freud, <i>Düşlerin Yorumu</i>. – Frank Baum, <i>Oz Büyücüsü</i>; Joseph Conrad, <i>Lord Jim</i>.
1901		– Birleşik Devletler Başkanı William McKinley suikaste uğradı, Theodore Roosevelt başkan oldu. Kraliçe Victoria hayatını kaybetti. – Thomas Mann, <i>Buddenbrooklar</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1902		– İkinci Boer Savaşı sona erdi. – Joseph Conrad, <i>Karanlığın Yüreği</i>; Arthur Conan Doyle, <i>Baskerville Tazısı</i>.
1903		– Birleşik Devletler, Panama'nın Kolombiya'dan bağımsızlığını ilan etmesini sağladı. Wright Kardeşler, tek kanatlı ve buhar motorlu, ilk pervaneli uçuşu gerçekleştirdi. – Jack London, <i>Uçurum İnsanları</i>.
1904		– New York metrosu hizmete girdi. İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması imzalandı. – Joseph Conrad, <i>Nostromo</i>.
1905		Kanlı Pazar: Rusya'da ayaklanmalar Kışlık Saray'a ulaştı; isyanlar şiddetle bastırıldı, iki yüz ile bin arasında devrimci öldürüldü. Albert Einstein, izafiyet teorisini geliştirdi. Aralarında Henri Matisse'in de bulunduğu Fovist sanatçılar, Paris'te Salon d'Automne'da ilk kez sergi düzenlediler.
1906		– Roosevelt'in başarısız imla devrimi gerçekleşti. Büyük San Francisco depremi oldu, sonrasında yangınlar dört gün boyunca sürdü. Finlandiya, kadınlara oy hakkı tanıyan ilk ülke oldu. – Upton Sinclair, <i>Chicago Mezbahaları</i>.
1907		– İlk elektrikli çamaşır makinesi icat edildi. Pablo Picasso, kübizmi başlattı. – Joseph Conrad, <i>Gizli Ajan</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1908		– Osmanlı'da İkinci Meşrutiyet ilan edildi. İtalya'da meydana gelen depremde 150.000 kişi öldü. Ford, Model T otomobili piyasaya sürdü. Tunguska Olayı: Sibirya'da nedeni belirsiz, büyük bir patlama meydana geldi. – E.M. Forster, <i>Manzaralı Bir Oda</i>; Kenneth Grahame, <i>Söğütluğkte Rüzgâr</i>.
1909		– Robert Peary, Kuzey Kutbu'na ulaşan ilk insan oldu. Japonya'da Prens İto suikaste uğradı. Plastik keşfedildi. – Jack London, <i>Martin Eden</i>.
1910		– Halley kuyruklu yıldızı dünyadan geçti. Tango müziği popüler oldu. – E.M. Forster, <i>Howards End</i>; Gaston Leroux, <i>Operadaki Hayalet</i>.
1911		– “Mona Lisa” tablosu çalındı. Çin'de devrim oldu. Antik İnka kenti Machu Picchu keşfedildi. – Edith Wharton, <i>Ethan Frome</i>; Max Beerbohm, <i>Zuleika Dobson</i>.
1912		– Arjantin'de Sáenz Peña Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle tüm erkeklere gizli ve evrensel seçmenlik hakkı getirildi; bu gelişmeler '80 Kuşağı oligarşisinin sonunu hazırladı. – Titanic faciası: Batmaz denilen gemi, 14 Nisan günü buzdağına çarptı, 1.500'ün üzerinde insanın ölümüne neden oldu. – Thomas Mann, <i>Venedik'te Ölüm</i>; Lev Tolstoy, <i>Hacı Murat</i>.
1913		– Henry Ford, yürüyen bant teknigini kullanan ilk fabrikayı açtı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1913		– D.H. Lawrence, <i>Ogullar ve Sevgililer</i> ; Marcel Proust, <i>Swann'ların Tarafı</i> .
1914	Borges ailesi Avrupa ziyaretleri sırasında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Cenevre'ye yerleşti. Borges ortaöğretimini burada tamamladı, Fransızca ve Almanca öğrendi.	– Arşidük Franz Ferdinand'ın, Saraybosna'da suikaste uğramasıyla Birinci Dünya Savaşı başladı. Charlie Chaplin, ilk kez Şarlo karakteriyle beyazperdede boy gösterdi. – James Joyce, <i>Dublinliler</i> .
1915		– Ermeni Kiyımı. Britanyalı yolcu gemisi RMS Lusitania, Almanya tarafından batırıldı, gemide bulunan 1.198 kişi hayatını kaybetti. Çanakkale Savaşı. – Franz Kafka, <i>Dönüşüm</i> .
1916		– Arjantin'de Radikal Parti'den Hipolito Yrigoyen başkan seçildi. Enflasyonla mücadele için asgari ücret uygulamasını başlattı. – Birinci Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'nde Somme ve Verdun Muharebeleri yapıldı. İrlanda'da isyancılar Paskalya Ayaklanması'nı başlattı. – James Joyce, <i>Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi</i> .
1917		Rusya'da Bolşevik Devrimi: Lenin önderliğindeki Bolşevikler, Petrograd'daki Kışlık Saray'ı ele geçirdiler. Mata Hari casus olduğu suçlamasıyla idam edildi.
1918		Arjantin'de öğrenciler, üniversitelerde reform talebiyle gösteriler yaptı. Devrilen Rus Çarı II. Nikola ve Romanov ailesi Bolşeviklerce öldürüldü. İspanyol Nezlesi salgını tüm dünyaya yayıldı. Bugün bu salgında 100 milyon kişinin öldüğü tahmin edilmektedir.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1919	Savaşın sona ermesinden sonra İspanya'ya gitti ve Ultraísmo adlı edebi harekete katıldı. İlk şiiri <i>Grecia</i> dergisinde yayımlandı.	– İtilaf Devletleri ve Almanya arasında imzalanan Versay Barış Antlaşması'yla Birinci Dünya Savaşı resmen sona erdi. – Sherwood Anderson, <i>Winesburg, Ohio</i> .
1920		– Birleşik Devletler'de Volstead Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle alkol yasası başladı. Kadınlara Birleşik Devletler'de oy hakkı tanındı. İlk ticari radyo yayını yapıldı. – D.H. Lawrence, <i>Aşk Kadınlar</i> ; Edith Wharton, <i>Masumiyet Çağı</i> .
1921	Ailesiyle birlikte Arjantin'e döndü ve Arjantinli dostlarıyla kendi ultraistler grubunu kurdu. Yayımladıkları <i>Prisma</i> dergisinin dağıtımını, Buenos Aires'in duvarlarına yapıştırarak yapıyorlardı.	Almanya'da enflasyon rekor seviyelere ulaştı. Yalan makinesi icat edildi.
1922		– Mussolini, Roma'ya girdi. Michael Collins, İrlanda İç Savaşı sırasında öldürüldü. Firavun Tutankamon'un mezarı keşfedildi. – James Joyce, <i>Ulysses</i> ; Virginia Woolf, <i>Jacob'ın Odası</i> ; T.S. Eliot, <i>Çorak Ülke</i> .
1923	Filozof Macedonio Fernández ile tanıştı ve arkadaş oldu. İlk şiir kitabı <i>Fervor de Buenos Aires'i</i> (Buenos Aires Tutkusu) yayımladı.	Hitler, başarısız darbe girişiminin ertesinde hapse atıldı. Charleston dansı moda oldu. Sesli filmler gösterime girdi.
1924		– Yüzyılın Davası: İki zengin ve parlak Chicago'lu genç olan Nathan Leopold ve Richard Loeb, sıkılmalarını sebep göstererek 14 yaşındaki Bobby Franks'i kaçırdılar ve öldürdüler. V.İ. Lenin öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1924		– Thomas Mann, <i>Büyülü Dağ</i> ; E.M. Forster, <i>Hindistan'a Bir Geçit</i> .
1925	İkinci şiir kitabı <i>Luna de Enfrente</i> (Yolun Ötesindeki Ay) yayımlandı.	– Hitler, <i>Kavgam</i> 'ı yayımladı. – F. Scott Fitzgerald, <i>Muhteşem Gatsby</i> ; Virginia Woolf, <i>Mrs Dalloway</i> ; Franz Kafka, <i>Dava</i> .
1926		– Mussolini'ye ilk suikast girişimi. Sihirbaz Houdini yediği yumruk sonucu hayatını kaybetti. – Ernest Hemingway, <i>Güneş de Doğar</i> ; William Faulkner, <i>Aşk ve Ölüm</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Maşenka</i> .
1927		– Cordoba'da <i>Fabrica Militar de Aviones</i> uçak imalat fabrikası kuruldu. BBC kuruldu. Charles Lindbergh, Atlantik Okyanusu'nu bir uçtan bir uca tek başına uçtu. Amerika'da İtalyan göçmenlere duyulan nefret; cinayet ve gasp olaylarıyla suçlanan Nicola Sacco ve Bartolomeo Vanzetti'nin idamına sebep oldu. – Virginia Woolf, <i>Deniz Feneri</i> .
1928		– Yrigoyen tekrar başkan seçildi. Penisilin keşfedildi. İlk Mickey Mouse filmi gösterildi. – Evelyn Waugh, <i>Decline and Fall</i> (Gerileme ve Çöküş); Virginia Woolf, <i>Orlando</i> .
1929	Üçüncü şiir kitabı <i>Cauderno San Martín</i> (San Martin Değleri) yayımlandı. Denemelerini derlediği kitabıyla belediyeden 3.000 pesoluk bir ödül kazandı.	– Kara Perşembe: New York Borsası dibe vurdu ve tüm dünyayı etkileyecek tarihin en büyük ve en uzun soluklu ekonomik krizi Büyük Buhran başladı. Akademi Ödülleri ilk kez düzenlendi. – William Faulkner, <i>Ses ve Öfke</i> ; Ernest Hemingway, <i>Silahlara Veda</i> ; Erich Maria Remarque, <i>Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1930	<i>Evaristo Carriego</i> yayımlandı.	– General Uriburu önderliğinde tüm Arjantin Silahlı Kuvvetleri darbe yaparak Yrigoyen'i görevinden indirdi ve Arjantinlilerin deyişiyle "Alçak On Yıl" başladı. Plüton keşfedildi. Nazi partisi, Almanya'da mecliste çoğunluğu elde etti. – William Faulkner, <i>Döşegimde Ölürken</i> .
1931		– Seçimlerde hileyle General Agustín Justo başkanlığa geldi. 443 metrelik Empire State Binası tamamlandı; 1972 yılına kadar dünyanın en yüksek gökdeleniydi. – Virginia Woolf, <i>Dalgalar</i> .
1932	Kaybolmamış ilk deneme derlemesi olan <i>Tartışmalar</i> yayımlandı.	– Arjantin'de tekrar sivil yönetime geçildi. Amelia Earhart, Atlantik Okyanusu'nu geçen ilk kadın pilot oldu. Biliminsanları bu yıl atomu parçaladı. – Aldous Huxley, <i>Cesur Yeni Dünya</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Karanlıkta Kahkaha</i> .
1933		İlk Nazi toplama kampı inşa edildi. Adolf Hitler, Almanya'da şansölye oldu.
1933-34	<i>Alçaklığın Evrensel Tarihi</i> 'ni yayımladı.	
1934		– "Dust Bowl": Kuzey Amerika'da şiddetli toz fırtınaları, ekinlere büyük zarar verdi ve toplu göçlere sebep oldu. Sovyetler Birliği'nde "Terör" dönemi. Soyguncu aşıklar Bonnie ve Clyde, polis tarafından öldürüldü. – Mihail Şolohov, <i>Ve Durgun Akardı Don</i> ; Evelyn Waugh, <i>Bir Avuç Toz</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1935		Almanya, Yahudi karşıtı Nüremberg Kanunları'nı yürürlüğe koydu. John Maynard Keynes, ekonomi teorisini geliştirdi.
1936	Deneme derlemesi <i>Sonsuzluğun Tarihi</i> yayımlandı.	– Berlin'de Nazi Olimpiyatları düzenlendi. İspanyol İç Savaşı başladı. Kral VIII. Edward, tahttan çekilmeye karar verdi ve krallığı kardeşine bıraktı. – William Faulkner, <i>Abşalom, Abşalom!</i>
1937	İşçi mahallesi Miguel Cané'de bulunan Buenos Aires Belediye Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Dokuz yıl bu işe devam etti.	– Hindenburg Faciası: Almanya bandıralı Hindenburg zeplininde New Jersey'ye iniş sırasında yangın çıktı. Yolcu ve mürettebattan 36 kişi hayatını kaybetti. Amelia Earhart'ın uçağı, Pasifik Okyanusu'nda kayboldu. Japonya, Çin'i işgal etti. – Virginia Woolf, <i>Yıllar</i> .
1938	Babası Jorge Guillermo öldü. Noel arefesinde, Borges kafasından ağır bir sakatlık geçirdi; tedavisi sırasında kan zehirlenmesinden ölmekten son anda kurtuldu.	– Üçüncü Reich, Avusturya'yı ele geçirdi. Kristal Gece: Alman diplomat Ernst vom Rath'ın Paris'te suikaste uğramasının ardından Joseph Goebbels'in Yahudilere karşı ayaklandığı halk, evlerine, işyerlerine ve ibadethanelerine saldırdı. – Graham Greene, <i>Brighton Rock</i> ; Vladimir Nabokov, <i>İnfaza Çağrı</i> ; Jean-Paul Sartre, <i>Bulanık</i> .
1939	Bir ay boyunca kan zehirlenmesiyle mücadele etti. İlk Borgesvari hikâye olarak kabul edilen " <i>Don Kişot</i> "un Yazarı Pierre Menard" öyküsünü Mayıs ayında yayımladı.	– Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. Arjantin, tarafsızlığını ilan etti. – James Joyce, <i>Finnegans Wake</i> ; Christopher Isherwood, <i>Hoşçakal Berlin</i> ; Raymond Chandler, <i>Büyük Uyku</i> ; John Fante, <i>Toza Sor</i> .
1940		– Almanya Hollanda, Belçika ve Fransa'yı işgal etti. İngiltere'de Churchill başbakanlığa seçildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1940		– Ernest Hemingway, <i>Çanlar Kimin İçin Çalıyor</i> ; Arthur Koestler, <i>Gün Ortasında Karanlık</i> .
1941		– Yahudi Soykırımı başladı. Almanya Selanik'i işgal etti, Girit adasını uçaklarla bombaladı. Pearl Harbor'a yapılan saldırı sonrası ABD, İkinci Dünya Savaşı'na girdi. Hitler, Sovyetler Birliği'ne doğru ilerledi; Leningrad'ın işgali başladı. – Vladimir Nabokov, <i>Sebastian Knight'in Gerçek Yaşamı</i> ; Bertolt Brecht, <i>Cesaret Ana</i> ; Henri Bergson, James Joyce ve Virginia Woolf öldü. – Orson Welles'in başyapıtı "Yurttaş Kane" gösterime girdi.
1942	Öykü kitabı <i>Yolları Çatallanan Bahçe</i> yayımlandı. Adolfo Bioy Casares'le birlikte H. Bustos Domecq mahlasıyla <i>Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmecce</i> kitabını yayımladı.	– Arjantin, Pearl Harbor saldırısı sonrası Japonya ve Almanya'yla diplomatik ilişkilerini kesmeyi reddetti. Fizikçi Robert Oppenheimer başkanlığında Manhattan Projesi başladı. Stalingrad Muharebesi. – Robert Musil, <i>Niteliksiz Adam</i> .
1943		– Albay Juan Perón'un içinde bulunduğu milliyetçi kurmaylar "Ulusal Devrim" yaparak yönetimi ele geçirdiler, tarafsızlık politikasını sürdürdüler. Varşova Gettosu Ayaklanması başarısızlığa uğradı. Tahran Konferansı yapıldı. – Antoine de Saint-Exupéry, <i>Küçük Prens</i> ; Bertolt Brecht, <i>Sezuan'ın İyi İnsanı</i> ; Jean-Paul Sartre, <i>Varlık ve Hiçlik</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1944	İkinci öykü kitabı <i>Artificios</i> yayımlandı; bu kitap <i>Yolları Çatallanan Bahçe</i> 'ye eklendi ve <i>Ficciones</i> adıyla yayımlandı. Perón'un iktidara gelmesinden sonra kütüphanedeki görevinden ayrıldı; İngiliz ve Amerikan edebiyatı öğretmeye başladı.	– San Juan depremi kenti yerle bir etti, 10.000 kişinin ölümüne neden oldu. Normandiya Çıkarması. Baltık devletleri Sovyetler Birliği tarafından işgal edildi. – Jean Anouilh, <i>Antigone</i> ; Friedrich Hayek, <i>Kölelik Yolu</i> .
1945		– Arjantin, Japonya ve Almanya'yla diplomatik ilişkilerini sonlandırdı ve iki ülkeye savaş ilan etti; Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olarak katıldı. Perón tutuklandı, daha sonra Descamisados (Gömleksizler) adı verilen grubun protestoları sonrası serbest bırakıldı. Dresden bombalandı. Yalta Konferansı toplandı. Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atıldı. İkinci Dünya Savaşı sona erdi. Franklin Delano Roosevelt, Adolf Hitler ve Benito Mussolini'nin ölümleri. Postdam Konferansı'yla Avrupa, Batı ve Sovyet bloklarına ayrıldı. – Amerikalı şair Ezra Pound, İtalya'da direnişçi örgütlerce tutuklandı ve serbest bırakıldı. ABD Silahlı Kuvvetleri'nce tutuklu bulunduğu kışlada, ünlü kantolarını yazdı. Pablo Neruda, Şili'de Komünist partiden senatör oldu. Aleksandr Soljenitsin Stalinist hükümeti eleştirdiği için sekiz yıl hapse mahkûm edildi. Hermann Broch, <i>Vergilius'un Ölümü</i> ; Jean-Paul Sartre, <i>Akıl Çağı</i> ; George Orwell, <i>Hayvan Çiftliği</i> ; John Steinbeck, <i>Sardalya Sokakı</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1946		– Perón başkan seçildi. Halka maaşlarda artış ve sosyal güvenlik vaatlerinde bulundu. Evita ismiyle bilinen karısı Eva'yı işçi ilişkileri sorumlusu yaptı. Toprak reformu isteyen halk, Malón de la Paz'dan başkent Buenos Aires'e kadar yürüdü. İtalya cumhuriyet oldu. – W.H. Auden, ABD vatandaşı oldu. Christopher Isherwood, <i>Berlin Öyküleri</i>; Nikos Kazantzakis, <i>Zorba</i>; Boris Vian, <i>Mezarlarınıza Tüküreceğim</i>. Gertrude Stein ve H.G. Wells'in ölümü.
1947		– Arjantin'de kadınlara oy hakkı tanındı. Komünizmle savaş için Truman Doktrini uygulamaya kondu. CIA kuruldu. Ses duvarı aşıldı. – Albert Camus, <i>Veba</i>; Max Horkheimer ve Theodor Adorno, <i>Aydınlanmanın Diyalektigi</i>.
1948		– İsrail devleti kuruldu. Berlin Ablukası başladı. Mohandas Gandhi suikaste uğradı. – Norman Mailer, <i>Çıplak ve Ölü</i>; Bertolt Brecht, <i>Kafkas Tebeşir Dairesi</i>.
1949	İkinci öykü derlemesi <i>Alef'i</i> yayımladı.	– Yeni anayasayla başkanın yetkileri artırıldı. Peróncuların çoğunluğunu oluşturduğu meclis, hükümet aleyhine konuşanlara hapis cezası getiren yasa'yı kabul etti. Rejim karşıtları hapsedildi, bağımsız gazeteler baskı altına alındı. NATO kuruldu; Berlin Ablukası sona erdi ve Almanya, Sovyet kontrolündeki Alman Demokratik Cumhuriyeti'yle NATO destekli Almanya Federal Cumhuriyeti olarak ikiye ayrıldı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1949		– Brecht'in "Cesaret Ana" oyunu Doğu Berlin'de Deutsches Theater'da ilk defa sahnelendi. George Orwell, <i>Bin Dokuz Yüz Seksen Dört</i>; Joseph Campbell, <i>Kahramanın Sonsuz Yolculuğu</i>; Simone de Beauvoir, <i>İkinci Cins</i>.
1950	<i>Sociedad Argentina de Escritores</i> (Arjantin Yazarlar Birliği) başkanı seçildi.	– <i>Comisión Nacional de Energía Atómica</i> (Ulusal Atom Enerjisi Komisyonu) Juan Perón'un emriyle kuruldu. Kore Savaşı başladı. – George Orwell, Cesare Pavese ve George Bernard Shaw'ın ölümü.
1951		– Perón ezici bir çoğunlukla tekrar başkan seçildi. – Julio Cortázar, <i>Bestiario</i>; J.D. Salinger, <i>Çavdar Tarlasında Çocuklar</i>; Vladimir Nabokov, <i>Konuş, Hafıza</i>. Sinclair Lewis, Ludwig Wittgenstein ve André Gide'in ölümü.
1952	Ünlü deneme kitabı <i>Öteki Soruşturmalar</i> yayımlandı.	– Eva Perón kanserden ölünce; Perón'a destek azalmaya başladı. II. Elizabeth, Britanya kraliçesi oldu. Mısır'da devrim sonrası Kral I. Faruk devrildi, İngiliz işgali sona erdi. ABD, atom bombasından çok daha yıkıcı bir silah olan hidrojen bombasını geliştirdi. – Arthur Miller'in "Cadı Kazanı" oyunu ilk kez Broadway'de sahnelendi. James Baldwin, <i>Git Onu Daga Anlat</i>; J.D. Salinger, <i>Dokuz Öykü</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1953		– Josef Stalin'in ölümü. Muhammed Musaddık, darbe sonrası görevden uzaklaştırıldı. Kore Savaşı sona erdi. Albay John Hunt'ın liderlik ettiği Britanyalı dağcılar, Everest Tepesi'ne ilk ulaşan insanlar oldu. DNA keşfedildi. – Dublin'de "Bloomsday" ilk kez kutlandı; Aldous Huxley, <i>Algı Kapıları</i>. Colette öldü.
1954		– Sovyetler Birliği, nükleer enerjiyi kullanarak elektrik üretti. Cezayir'de savaş başladı. – Nabokov'un <i>Lolita</i> kitabı Paris'te yayımlandı. Yaşar Kemal, <i>İnce Memed</i>; Françoise Sagan, <i>Hoşgeldin Hüzün</i>; Samuel Beckett, <i>Godot'yu Beklerken</i>. Thomas Mann öldü.
1955	Perón'un devrilmesinden sonra Arjantin Ulusal Kütüphanesi müdürlüğüne getirildi. Bu dönemde ailesinde kalıtsal bir hastalık olan görme kaybı, giderek körleşmesine neden oldu.	– Arjantin'de binlerce kişinin öldüğü iç savaş sonrası Silahlı Kuvvetler darbe yaptı. Perón görevinden istifa etti ve bir Paraguay gambotuna saklandı. Önce Paraguay'da, sonra İspanya'da sürgün hayatı yaşadı. Birleşik Devletler anayasası model alınarak yazılmış 1853 federal anayasasına dönüldü. Varşova Paktı imzalandı. – Ted Hughes'la Sylvia Plath evlendi. James Baldwin, <i>Giovanni'nin Odası</i>; Saul Bellow, <i>Günü Yaşa</i>; Allen Ginsberg, <i>Uluma</i>. Bertolt Brecht öldü.
1956	Buenos Aires Üniversitesi'nde İngiliz ve Amerikan Edebiyatı profesörlüğüne getirildi, bu görevi on iki yıl boyunca sürdürdü.	– Fransa'da Beşinci Cumhuriyet kuruldu. Stalinist hükümete karşı ayaklanan Budapeşte'yi Sovyet birlikleri işgal etti. Süveyş Kanalı'nı millileştiren Cemal Abdül Nasır, Süveyş Bunalımını tetikledi. Brasília inşa edildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1956		– Jack Kerouac, <i>Yolda</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Pnin</i> ; Boris Pasternak, <i>Doktor Jivago</i> ; Ayn Rand, <i>Atlas Silkindi</i> .
1957		– Uzun Çağı'nı başlattığı kabul edilen Sputnik 1 yörüngeye gönderildi. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu oluşturan Roma Antlaşması imzalandı. – Harold Pinter'in oyunu "Doğum Günü Partisi", Londra'da bir hafta sahnede kaldı. Chinua Achebe, <i>Parçalanma</i> ; Truman Capote, <i>Tiffany'de Kahvaltı</i> ; Claude Lévi-Strauss, <i>Yapısal Antropoloji</i> .
1959		– Küba'da diktatör Fulgencio Batista'nın rejimine karşı ayaklanan Fidel Castro ve silah arkadaşları, yönetimi yılbaşında devraldı. Kıbrıs ve Singapur, bağımsızlığını ilan etti. – Philip Roth, <i>Hoşçakal Columbus</i> ; Kurt Vonnegut, <i>The Sirens of Titan</i> (Titan'ın Sirenleri); Jean Anouilh, <i>Becket</i> ; Erving Goffman, <i>Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu</i> ; Karl R. Popper, <i>Bilimsel Araştırmanın Mantığı</i> . – "Müziğin Öldüğü Gün": Richie Valens, Buddy Holly ve Big Bopper'ın uçağı, Iowa yakınlarında düştü.
1960	Yaratıcı yayımlandı.	– Afrika'da on yedi devlet bağımsızlığını ilan etti. Patrice Lumumba'nın suikaste uğramasıyla Kongo Krizi patlak verdi. Türkiye'de 27 Mayıs ihtilali oldu. Liverpool'da The Beatles ilk kez sahneye çıktı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1960		– Penguin Yayınevi, <i>Lady Chatterley'nin Aşığı</i> romanını basmaktan dava edildiği müstehcenlik suçundan beraat etti. Harper Lee, <i>Balbulu Öldürmek</i>; John Updike, <i>Tavşan Kaç</i>; Eugene Ionesco, <i>Gergedanlar</i>. Albert Camus trafik kazasında öldü.
1961	Samuel Beckett'le birlikte ilk kez verilen Prix Formentor'a layık görüldü ve uluslararası üne kavuştu. Teksas Üniversitesi'ne konuk profesör olarak davet edildi.	– Berlin Duvarı inşa edildi. Yuri Gagarin, uzaya ilk çıkan insan oldu. – Joseph Heller, <i>Madde 22</i>; Stanislaw Lem, <i>Solaris</i>; J.D. Salinger, <i>Franny ve Zooey</i>; Muriel Spark, <i>Bayan Jean Brodie'nin Baharı</i>; Kurt Vonnegut, <i>Gece Ana</i>.
1962		– Arjantin'de darbe sonrası Arturo Frondizi'nin sivil hükûmeti devrildi. Küba Füze Krizi patlak verdi. Cezayir'de savaş devletin bağımsızlığını ilan etmesiyle sona erdi. Papa XXIII. Jean, Vatikan II'yi açtı. – Marilyn Monroe ve Arthur Miller, Meksika'da boşandı; Vladimir Nabokov, <i>Solgun Ateş</i>; Aleksandr Soljenitsin, <i>Ivan Denisoviç'in Bir Günü</i>. e. e. cummings, Hermann Hesse, Georges Bataille ve William Faulkner'ın ölümü. – The Beatles'ın ilk albümü Birleşik Devletler'e ulaştı; Batı dünyasında Beatlemania ve "İngiliz İşgali" başladı.
1963		– John F. Kennedy, Dallas'ta suikaste uğradı. Martin Luther King Jr., Washington'da Lincoln Anıtı önünde "Bir Hayalim Var" başlıklı konuşmasını yaptı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1963		– John Fowles, <i>Koleksiyoncu</i> ; Mary McCarthy, <i>The Group</i> (Grup); Sylvia Plath, <i>Sırça Fanus</i> ; Thomas Pynchon, V. ; Kurt Vonnegut, <i>Kedi Beşiği</i> . Sylvia Plath, Nâzım Hikmet, Theodore Roethke, Aldous Huxley ve C.S. Lewis öldü.
1964	Dördüncü şiir kitabı <i>El Otro, el mismo</i> yayımlandı.	– Kolombiya'da devletle FARC (Kolombiya Devrimci Silah Güçleri) ve ELN (Ulusal Kurtuluş Ordusu) gibi köylü gerilla örgütleri arasında günümüze kadar devam eden savaş başladı. – Saul Bellow, <i>Herzog</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Lujin Savunması</i> .
1965		– Winston Churchill öldü; Malcolm X, New York'ta suikaste uğradı. – Sylvia Plath, <i>Ariel</i> .
1966		– Arjantin'de General Juan Carlos Onganía darbe sonrası yönetimi devraldı ve tüm siyasi partileri susturdu. – Mihail Bulgakov, <i>Usta ile Margarita</i> ; Truman Capote, <i>Sogukkanlılıkla</i> ; Tom Stoppard, <i>Rosencrantz ve Guildenstern Öldüler</i> ; Michel Foucault, <i>Kelimeler ve Şeyler</i> . Evelyn Waugh ve André Breton öldü.
1967	Elsa Astete Millán'la evlendi. Adolfo Bioy-Casares'le, H. Bustos Domecq mahlasını tekrar kullanarak <i>Crónicas de Bustos Domecq</i> adlı deneme kitabını yayımladılar.	– “Aşk Yazı” ile hippie hareketi gençler arasında hızla yayıldı ve yarattığı sosyal değişim, 1960'ların geri kalanını ve 70'lerin ilk yıllarını etkiledi. İsrail ve Arap ülkeleri arasında Altı Gün Savaşı yapıldı. Ernesto “Che” Guevara öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1967		– Gabriel García Márquez, <i>Yüzyıllık Yalnızlık</i> ; Angela Carter, <i>Büyülü Oyuncakçı Dükkanı</i> . Dorothy Parker, Siegfried Sassoon ve Carson McCullers öldü.
1968		Başkanlık seçimleri öncesinde Martin Luther King Jr. ve Robert F. Kennedy peş peşe suikaste uğradı. Alexander Dubek'in iktidara gelmesiyle başlayan Prag Baharı, SSCB ve Varşova Paktı müttefiklerinin ülkeyi işgal etmesiyle sona erdi. Fransa'da Mayıs 68 gösterileri yapıldı. Kuzey İrlanda'da artan şiddet olaylarıyla "The Troubles" başladı.
1969	Beşinci şiir kitabı <i>Karanlığa Övgü</i> yayımlandı. Margarita Guerrero ile yazdığı <i>Düşsel Varlıklar Kitabı</i> 'nı yayımladı.	– Mayıs ayında Cordobazo gösterileri sonrası binlerce vatandaş orduyu ve polisi etkisiz hale getirerek iki gün boyunca Córdoba'yı işgal etti. Apollo 11 ayın yüzeyine indi, Neil Armstrong aya ilk basan insan oldu. Woodstock Müzik Festivali düzenlendi. – Vladimir Nabokov, <i>Ada ya da Arzu</i> ; John Fowles, <i>Fransız Teğmenin Kadını</i> ; John Cheever, <i>Bullet Park</i> ; Philip Roth, <i>Portnoy'un Feryadı</i> ; Kurt Vonnegut, <i>Mezbaha No. 5</i> . John Kennedy Toole ve Jack Kerouac öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1970	Üçüncü öykü kitabı <i>Brodie Raporu</i> yayımlandı. Elsa'dan boşandı.	– Onganía'nın görevden alınmasından sonra General Alejandro Lanusse başkanlığa geldi. Solcu <i>Montoneros</i> ve <i>Ejército Revolucionario del Pueblo</i> örgütleriyle antikomünist kontrgerilla grupları arasında iç savaş başladı. Polonya'da ayaklanma; Kamboçya'da iç savaş patlak verdi. Ürdün'de Kara Eylül olayları oldu. Jimi Hendrix ve Janis Joplin hayatını kaybetti. – Dario Fo'nun "Bir Anarşistin Kazayla Ölümü" oyunu ilk defa Varese'de sahnelendi. Bertrand Russell öldü.
1971	Oxford'dan fahri doktora aldı.	Idi Amin, Uganda'da devrim sonrası yönetimi ele geçirdi. İlk mikroçip üretildi.
1972	Altıncı şiir kitabı <i>El oro de los tigres</i> yayımlandı.	– Kuzey İrlanda'da Kanlı Pazar yaşandı. Münih'te düzenlenen 1972 Olimpiyatları kana bulandı, Kara Eylül adlı Filistinli grup 11 İsrailli olimpiyatçıyı öldürdü. – Sir John Betjeman, Birleşik Krallık kraliyet şairi oldu. Italo Calvino, <i>Görünmez Kentler</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Saydam Şeyler</i> .
1973	Arjantin Ulusal Kütüphanesi'ndeki görevinden istifa etti.	– Perón yanlısı parti Mart'ta seçimleri kazandı, Hector Campora başkan oldu. Arjantin'de terör olayları. Ezeiza Katliamı: 18 yıldır sürgünde olan Juan Perón'u karşılamaya gelen kalabalıkta Peronistlerin sağcı kanadı solculara ve Montoneros üyelerine ateş açtı, on üç kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. Campora görevinden ayrıldı, Perón Eylül ayında tekrar başkan oldu. Yom Kippur Savaşı. Watergate skandalı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1973		– Şilili şair Pablo Neruda'nın cenazesi, Pinochet yönetimine karşı gösterilere dönüştü. <i>Usta ile Margarita</i>, ilk defa Sovyetler Birliği'nde eksiksiz olarak yayımlandı. Thomas Pynchon, <i>Gravity's Rainbow</i>. W.H. Auden öldü. – Pablo Picasso'nun ölümü.
1974		Juan Perón öldü, karısı Isabel Martinez de Perón başkan oldu. Terör arttı, yüzlerce kişi öldü. Grevler ve gösteriler patlak verdi. Kıbrıs Harekâtı düzenlendi. Portekiz'de Karanfil Devrimi sonrası demokrasiye geçiş başladı. Birleşik Devletler'de Richard Nixon görevinden istifa etti.
1975	Dördüncü öykü derlemesi <i>Kum Kitabı</i> ve yedinci şiir kitabı <i>Sonsuz Gül</i> yayımlandı. Annesi 99 yaşında hayatını kaybetti.	– Arjantin'de enflasyon %300'e yükseldi. Kuzey Vietnam güçlerinin Saigon'a girmesiyle Vietnam Savaşı sona erdi. Francisco Franco öldü. – Saul Bellow, <i>Humboldt'un Armağanı</i>; Carlos Fuentes, <i>Ter ra Nostra</i>.
1976		– General Jorge Videla cuntası Martinez de Perón'u devirdi ve yönetimi devraldı, meclis feshedildi. Rejim karşıtları tutuklandı, on binlerce kişi kayboldu. Çin Kültür Devrimi sona erdi. – Raymond Carver, <i>Lütfen Sessiz Olur musun Lütfen?</i>; Michel Foucault, <i>Cinselliğin Tarihi I</i>. Agatha Christie öldü.
1977	Sekizinci şiir kitabı <i>Historia de la noche</i> (Gecenin Tarihi) yayımlandı.	– Voyager uzaya gönderildi. İlk topluca üretilmiş kişisel bilgisayarlar piyasaya girdi. – Iris Murdoch, <i>Deniz, Deniz</i>. Jacques Prévert ve Vladimir Nabokov öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1978		Afganistan'da iç savaş başladı; İspanya tamamen demokrasiye geçti. I. Ioannes Paulus'un otuz üç gün süren papalığının ardından ölmesiyle, yerine II. Ioannes Paulus geçti. Yapay insülin geliştirildi, ilk tüp bebek dünyaya geldi.
1979		– Sovyet-Afgan Savaşı başladı. İran Devrimi sonrası Şah Rıza Pehlevi sürgüne gitti, İranlıların ABD Konsolosluğu'nu basmasıyla İran Rehine Krizi patlak verdi. Margaret Thatcher, Britanya Başbakanı oldu. – Angela Carter, <i>Kanlı Oda</i> ; Jean François Lyotard, <i>Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor</i> .
1980		– Ronald Reagan, ABD Başkanı oldu. İran-İrak Savaşı başladı. Türkiye'de 12 Eylül askeri darbesi oldu. – J.M. Coetzee, <i>Barbarları Beklerken</i> ; Salman Rüşdi, <i>Geceyarısı Çocukları</i> ; Carl Sagan, <i>Kozmos</i> . Barbara Pym, C.P. Snow, Marshall McLuhan, Henry Miller, Katherine Anne Porter ve Jean-Paul Sartre öldü. – John Lennon öldürüldü.
1981		– General Leopoldo Galtieri, askeri rejimin başına getirildi. Columbia Uzay Mekici, yörüngede ilk turunu tamamladı. – Raymond Carver, <i>Aşk Konuştuğumuzda Ne Konuşuruz</i> . William Saroyan öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1982		General Leopoldo Galtieri'nin Falkland Adaları'na asker çıkarmasıyla Falkland Savaşı başladı. İngiliz güçleri Haziran ortasında adayı geri aldı, 700 Arjantinli çatışmalar sırasında öldü. Galtieri'nin yerine General Reynaldo Bignone getirildi. İsrail Lübnan'ı işgal etti.
1983	Légion d'Honneur'e layık görüldü.	– Arjantin sivil yönetime döndü, radikal Raúl Alfonsin başkan oldu. İnsan haklarını ihlal eden askeri liderler, yargı karşısına çıkarıldı. Karayipler'de bulunan Grenada Adası Birleşik Devletlerce işgal edildi. Beyrut'ta ABD Konsolosluğu bombalandı. – Thomas Bernhard, <i>Bitik Adam</i> ; Raymond Carver, <i>Katedral</i> .
1984		– Şili ve Arjantin arasında imzalanan antlaşmayla, Picton, Nueva ve Lennox Adaları üzerinde sınır anlaşmazlıkları son buldu. – Martin Amis, <i>Money</i> . Julio Cortázar ve Truman Capote öldü.
1985	Dokuzuncu şiir ve düzyazı derlemesi <i>Los conjurados</i> yayımlandı.	
1986	Asistanı María Kodama'yla evlendi. Cenevre'de karaciğer kanserinden 86 yaşında hayata gözlerini yumdu ve <i>Cimetière des Rois</i> 'ya gömüldü.	– Arjantin, Diego Maradona kaptanlığında 1986 Dünya Kupası'nı kazandı. Uzay Mekiki Challenger havalandıktan yetmiş üç saniye sonra parçalandı ve içinde bulunan yedi kişilik mürettebatın ölümüne neden oldu. Çernobil faciası. İsveç Başbakanı Olof Palme suikaste uğradı. Halley Kuyruklu Yıldızı bir kez daha Dünya yörüngesinden geçti. – Christopher Isherwood ve Simone de Beauvoir öldü.

ÖNSÖZ

JAMES WOODALL

Jorge Luis Borges 1986 yılında öldü. Aradan geçen zaman, onun ölümünden çok önce kazandığı şöhretinden hemen hiçbir şey eksiltmedi.

Borges, 1960'lerde, saflarında Samuel Beckett, Patrick White ve Herman Hesse gibilerin bulunduğu 20. yüzyıl yazarlar panteonunda yerini aldı. Amerikalı eleştirmen Harold Bloom, 1994'te Borges'i Batı uygarlığının olmasalardı manen daha az zengin olacağımız yazarlarının uzun listesine yerleştirdi (Bloom'un Borges'in hemen yanına koyduğu iki yazar Şilili Pablo Neruda ve Portekizli Fernando Pessoa'dır).¹

Borges 1970'lerde belki de bugün okunduğundan daha çok okunuyordu; onun ayrıcalığı, 1961'den önce, ya da, Fransızca okuyanlar için 1951'den önce adını bile duymadıkları Borges'in yeni, savaş sonrası, modernizm sonrası bir yazarlar kuşağı üzerindeki güçlü etkisidir. Gelişigüzel çevrilmiş küçük metinlerle Borges edebi kurgu yöntemlerini değiştirmekle kalmadı, yazılmanın içeriğini ve yazarların düşüncelerini de değiştirdi. "Borgesva-

1 *The Western Cannon*, Macmillan (Londra), 1994, s. 463-77.

ri" sıfatı artık edebi terminolojide "Kafkavari" deyimini kadar çok kullanılmaktadır.

Borges hiç roman yazmadı ve uzun yaşamında –seksen altı yaşında öldü– düzyazıları kadar çok şiir yayımladı. İspanyolca konuşan dünyada Borges, zengin şiirsel bir dil olan İspanyolcanın, 17. yüzyıldan bu yana Luis de Góngora ve Francisco de Quevedo ile aynı değerde bir ustası addedilmektedir. Quevedo, Borges'in kahramanıydı ve Borges, Buenos Aires'de yaşayan bir Kastilyalı'dan bekleneceği üzere, bütün yazarların en büyüğü olan İspanyol yazar Cervantes'e yakınlık duyuyordu.

Bütün bunlara rağmen şöhret ona geç ulaştı. 1946'dan bu yana, Arjantin'de, 1940'larda yazdığı iki önemli öykü kitabı *Yolları Çatallanan Bahçe* ve *Alef* kadar, General Juan Perón'un diktatörlüğüne karşı uzlaşmaz tavrıyla da tanınıyordu. Belki de bütün bunlardan çok, bir eleştirmen ve makale yazarı, günün *littératureuse*'ü Victoria Ocampo'nun çalışma arkadaşı ve Arjantin'in ünlü edebiyatçılarından Adolfo Bioy Casares'in yakın dostu olarak tanınıyordu.

Borges 1940'ların ortasında Fransızcaya tercüme edilme-ye başlayınca, ileride Avrupa'da kazanacağı şöhretin yolu açıldı. Borges'in yaygın ün kazanması, 1944'te Buenos Aires'de yayınlanan *Yolları Çatallanan Bahçe*'deki bütün öykülerinin altı yeni öyküyle birlikte sunulduğu *Ficciones* ile, 1961'de Formentor Ödülü'nü Samuel Beckett'le paylaştığı zaman gerçekleşti (Beckett on yıl önce *Godot'yu Beklerken*'le ünlenmişti). Borges Anglosakson dünyada, özellikle Birleşik Devletler'de *Labyrinths* adlı tuhaf, kendi derlemediği bir kitapla tanındı.

Labyrinths'in en garip yanı, Borges'in yazdığı ve başlıklarında labirent sözcüğünün geçtiği iki öykünün kitaba alınmamış olmasıdır.* Özgün İspanyolca baskılarından derlenmiş yirmi üç öykü

(*) "İki Kralve Onların İki Labirenti" ("Los dos reyes y los dos laberintos") ve "İbn-i Hakan al-Buhari, Labirentte Ölüm" ("Abenjacan el Bojarí, muerto en su laberinto"): Her iki metin de ilk kez *Alef*'in İspanyolca baskısında yer almıştır

ve Borges'in deneme yazarı olarak lezzetinin ilk işaretini veren kısa düzyazılarından seçmeler kitapta yer almaktaydı.

Labyrinths'in dayandığı fikir, ilk olarak 1953'te Fransa'da Roger Caillois tarafından derlenen ve yayımlanan bir kitaptan boy vermişti. Fransızca *Labyrinths* sadece dört öyküyü kapsamı bakımından İngilizce derlemeden farklıydı.* *Labyrinths*'in İngilizce çevirisinin 1962'de, Borges'in Formentor Ödülü'nü alması şerefine aynı yıl İngilizcesi yayımlanan *Ficciones*'in hemen ardından gelmesi, Borges'in Arjantin dışında ilk önemli yayın olayıydı: Kitap, *Ficciones*'in aksine iyi sattı ve Borges Atlantik'in iki yakasında, dünyanın en çok konuşulan dilinde okunmaya başlandı. Borges'in çeşitli yazılarının bir derlemesi ve böyle olduğu için de onun kırk yılı aşkın bir süreyi kapsayan çalışmalarının temsilcisi olan *Labyrinths*, 1960'larda Latin Amerika edebiyatının mihenk taşı oldu. Çok okundu ve kısa bir süre sonra "Büyülü Gerçekçilik" denecek olan ekolün en önde gelen metni addedildi.

Bu deymi Franz Roh 1924'te Alman *Neue Sachlichkeit* (Yeni Nesnellik) tarzındaki resimlerini tanımlamak için icat etmişti.² Daha sonra Kübalı yazar Alejo Carpentier deymi *lo real Maravilloso* biçiminde kendine mâl etti. Bir dizi Latin Amerikalı'nın garip yazıları ve kurguları, bu yazarların kendi kıtalarının sarsıntılı ve fantastik tarihini yansıtıyordu. Avrupalılar için bu deyim, anlaşıldı gerçekçiliğin sınırlarını yıkmış, gerçeğin yeni bir görünümünü müjdelemişti.

Borges gerçekten garip, fantastik ve yeniydi. Aynı zamanda

(1952). Daha sonra *Aleph and other stories* başlığı altında İngilizce Cape baskısı 1971'de yayımlandı.

(*) Caillois, Borges tercümelerini, resmen, 1944'te üstlenmişti. "Babil'de Piyanço" ve "Babil Kütüphanesi"nin Fransızcalarını Nestor Ibarra'nın çevirisiyle Buenos Aires'de sürgündeyken çıkardığı *Lettres françaises* dergisinde yayınladı. Borges'in Fransızca olarak yayımlanan ilk metni 'L'approche du caché' başlığıyla 15 Nisan 1939'da *Mesures* dergisinde yer almıştı. Bu öykünün çevirmeni de Ibarra idi.

2 Deyim sanatsal-tarihsel işlevini yıllarca korudu.

Arjantinliydi ve Carpentier'in deyimi zamanla uluslararası bir nitelik kazandı: Büyülü gerçekçilik, kısa zamanda moda bir tarz oldu. Borges her zaman tarzlara karşı çıkmıştı ve çıkacaktı – nasıl moda olunacağını bilmezdi. Garcia Márquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık*'ı 1967'de yayımlandığı zaman, büyülu gerçekçilik en iyi örneğini bulmuştu. Márquez, tropikal şehveti, çılgın düş gücünü, Karayip şenliklerini temsil eden bir yazardı; onun özlü üslubu ve kurgudaki becerileri Carpentier'in sözünü ettiği coşkulu anti-natüralizm'i tam olarak karşılıyordu.*

Borges, hem Arjantinli olması hem de yarattığı yeniliklerin benzerinin bulunmaması nedeniyle kronolojik olarak büyülu gerçekçilikten önce gelmekte ve farklı bir yazar olarak öne çıkmaktadır. 1970'li yıllar boyunca büyülu gerçekçiliğin kurucusu ilan edilmiş, ama bu onun gerçek önemini; çeşitli geleneklerden sade ve yeni bir edebiyat yaratan, Arjantinli bir yazar olduğu gerçeğini gölgelemiştir.

Kafası Henry James'in öyküleri ve Franz Kafka'nın romanlarıyla olduğu kadar, kendi Arjantin cedlerinin şiiri, goşo gelenekleri ve *porteño* argosuyla da doluydu. Meksikalı hümanist Alfonso Reyes'in düzyazı üslubu kadar, Schopenhauer'in düşüncelerine de hayrandı. Onun İspanyolcası için Perulu romancı Mario Vargas Llosa şunları söylemiştir:

Borges'in düzyazısı genelgeçer kurallara aykırıdır, çünkü titiz bir tutumla, az sözle ifadeyi yeğleyerek, İspanyol dilinin aşırılığa olan doğal eğilimine derinden derine karşı gelmektedir. İspanyolcanın Borges ile anlaşılır hale geldiğini söylemek, bu dilde yazan başka yazarlara hakaret gibi gelebilir, ama değil... Borges'de daima mantıklı, kavramcı bir düzey vardır, geri kalan her şey buna hizmet eder. Onunki, hiçbir zaman aş-

(*) Gerçekte Kolombiyalı yazar, kurguda karnaval yaklaşımını, Borges'in yazdıklarından çok, Bahía'lı Jorge Amado ile paylaşmaktadır; Brezilya ve Güney Amerika'nın kuzey ülkeleri, aralarında, Arjantin'le pek kurmadıkları bir kültürel yakınlık paylaşırlar.

ğı bir düzeye indirilmemekle beraber, dolaysız ve ölçülü sözlerle ifade edilen berrak, saf, aynı zamanda olağanüstü fikirler dünyasıdır.³

Bu sözler, büyüü gerçekçilik için pek geçerli bir formülü ifade etmiyor. Aslında, Borges'in başlıca erdemlerinden birini betimliyor: Olağanüstü evrenleri, sinsî, neredeyse küstah bir üslup ekonomisiyle yaratma yeteneğini. Düzyazıları, dili edebi gösterişten kurtarma arzusunu sergiler. Borges'in büyüünde maharetlere yer yoktur, öte yandan edebi-eleştirel mizahı yeni doruklara yükseltir. Ve evrenlerini buharlı ekvator iklimlerinde değil, –bir iki Paris arkaplanı dışında– siyasi açıdan karanlığa gömülmüş Buenos Aires'de, münzevi, çoğu zaman uykusuz yalnızlığında yaratır.

Dünyanın kendi yurttaşlarından –hatta kendisinden bile– önce keşfettiği Arjantinli Borges bilinçli olarak moderndi, yine de yaşamının büyük bir bölümünde kendine güveni yoktu. Eserlerine, özellikle öykülerine, pek kıymet vermezdi. Yine de onun iç açıcı parlaklığı, modernizmin tükettiği ve edebiyatlarını kupkuru bıraktığı Fransız, İngiliz ve Birleşik Devletler kültür iklimine ilaç gibi geldi. Borges şaşılacak kadar çok sayıda edebiyatı besledi ve onlardan esinlendi. Başta şiir olmak üzere, edebiyat için İngilizcenin en iyi dil olduğunu düşünüyordu. İşin tuhafı Cervantes'i ilk kez İngilizce çevirisinden okumuştı. Daha çocukken, en büyüklerden sayılmayan –Robert Louis Stevenson, Lewis Carrol, H.G. Wells gibi– İngiliz yazarlar onun üzerinde belirleyici bir etki yapmıştı.

Ömrü boyunca, özellikle kör olduktan sonra, kendisine okumasını istediği yazarlar Rudyard Kipling ve Gerard Manley Hopkins'di. Tahsilini Cenevre'de yaptığı için Fransızca öğrenmişti; Almancayı, Heinrich Heine'yi okuyarak, kendi kendine öğrendi. Ellili yaşlarının sonlarına doğru, kör olmaya başladığı zaman, olağanüstü bir çabayla kendi kendine Anglosakson dili-

3 "Borges's Fiction", *A Writer's Reality*, Mario Vargas Llosa, s. 10.

ni öğrenmeye girişti, bu da onu Eski İskandinav dilini öğrenmeye götürdü.

Eğer bütün bunlar –kalemleri ceplerinde, dosyaları uçuşan, ceket dirseklerinde deri yamalar olan– titiz bir akademisyen izlenimi veriyorsa, bundan daha yanlış bir şey olamaz. Borges, 1930'larda ve 1940'larda yazar olmaya çabalarken içine dönük ve yalnızlığı belki de bilerek seçmiş bir adamdı, ama *Funes'in Belleği* ya da *Alel'in* yaratıcısının Hemingwayvari bir eylem adamı veya Lawrencevari bir Lothario olmasını bekleyemezsiniz.

Borges'in 1960'ların başlarında Kuzey Amerika üniversitelerine gelmesi ona yeni ve popüler bir kimlik kazandırdı. Artık küresel bir meta olmuştu. John Updike 1965'te *The New Yorker* dergisinde, onu bir tür edebi El Dorado olarak tanıttı. Updike, "Jorge Luis Borges'in dehası geç de olsa Kuzey Amerika'da tanınmaya başladı," diye başlamıştı makalesine. Ve şöyle devam ediyordu; "Günümüz Amerikan öykü ve romanının çıkmaz sokak narizmi ve süprüntü niteliğine karşın, Borges, felsefe ve fizikte bulunan bir şeyi, akıllı, edebiyat ve kurguya sokmaktadır." Üstelik Borges "keyif verici ve eğlendirici"ydi.⁴

Borges'i altın madeni gibi görenler ve eleştiri cephesinin ön mevzilerini tutanlar hızlı davrandılar; Borges, yeniyi ve tuhafı çabucak masseden bir ülkede Kuzey Amerikalı bir yazarmış gibi benimsendi. Buenos Aires'in *güney* yarımkürede yer almasının ve çok kültürlü olmasının hiç önemi yoktu; kuzeyle aynı kıtadaydı ve "*Amerikan*"dı!

Ona duyulan hayranlık nihayet kendi vatanına da sirayet etti. 1960'ların sonlarında Borges'in kariyerinde ilk kez Arjantinliler, okumasalar da, ona övgüler düzmeye başladılar. Uluslararası itibarı, edebi ürünleri o ana kadar taşralı düzeyi aşamamış bir ülke için büyük bir onur kaynağıydı. Borges, patlama yapan Latin Amerika edebiyatında Arjantin'e sağlam bir yer kazandırmıştı.

4 "The Author as Librarian", John Updike, *The New Yorker*, 30 Ekim 1963.

Che Guevara ve Borges'in nefret ettiği Juan Perón dışında, bu kör *porteño* 20. yüzyıl Arjantini'nde çıkan ünlü kişi oldu. Yaygın olarak okunmasa bile, 21. yüzyılda hâlâ hâkim konumunu korumaktadır. Arjantin daha ona pek önem vermezken, İngiltere'de, Birleşik Devletler'de ve Fransa'da çok önceden ünlü olması, o günlerin Arjantini için çok şey söylemektedir. Çünkü tam Borges dünyada Fransızca olarak elden ele dolaşmaya başlarken, Perón –tam olarak 1946-1955 arası– ülkesine büyük bir zarar veriyordu ve bu zarar Borges'in hayatının sonuna kadar sürecekti. Arjantin sanat açısından korkunç bir çoraklığa gömülmüştü.

Edebiyat uygarlığının doruklarından olan Borges'in, ülkesinin hükümetleriyle ölünceye dek tartışmalı bir ilişkisi oldu: Arjantin'in siyasi kaderinin yarım yüzyıldan bu yana ilk kez düzelmeye başlamasından birkaç yıl sonra ölmesi, Borges'ten çok ülkesinin bir kaybı olmuştur. Kendisi de bu kaybı vurgulamak istemiş gibi, ülkesinde değil Cenevre'de ölmeyi seçti.

Borges alışılmış yurtseverlerden değildi; tam olarak demokrat olduğu da söylenemez. O bir kitap kurdu, bir yabancı diller ve felsefi paradoks sevdalısı, hiçbir zaman reddetmediği kökenini zahmetsizce aşan dünya çapında bir aydıdı. Dış dünyanın onu seyretmesinden, belki de dış dünyayı göremediği için hoşlanırdı. Daha sonraki yıllarda kendini siyasal solcular indinde sevilmez yaptı, çünkü ilan ettiği tutuculuğu onu, ister istemez, Arjantin'de 1970'lerin ve 1980'lerin başlarının cani rejiminin yanında gösteriyordu. 1976'da askerlerin gelmesini hoş karşılamakla kendine hiç de iyilik etmedi, ama bu onun Peronizme veda biçimi olmuştu. Solun daha sonra anlayamadığı, Borges'in generallerin getirdiği karmaşayı –baskı, işkence ve cesetleri– pek az görebilmesiydi.

Politize olmuş Borges karşıtlarının gözünde, onun generalle re, gerektiğini düşündükleri ölçüde karşı çıkmamış olması, hâlâ kanayan bir yaradır. Onu sağcı olarak damgalayıp kötülemek çoktandır moda olmuştur. Böyleleri öykülerini boykot edebilirler ya da şöhretini azaltacak şeyler söyleyebilirler; Borges'in 28 Ni-

san 1980’de Buenos Aires’de yayımlanan günlük *La Prensa* gazetesinin Madrid muhabirine söylediği şu sözleri görmezlikten gelmek bu gibilerin işine gelecektir: “Terör ve baskıların ülkede yarattığı ciddi ahlâkî sorunu göz ardı edemem. Bunca ölüm ve kayıp olayı karşısında sessiz kalamam.”⁵

Bir ay sonra, bir hükümet karşıtı demeç daha geldi: “Bu hükümet üzerinde hiçbir etkim yok. Bu milliyetçi bir hükümet ve ben milliyetçi değilim, Hristiyan olduğumdan da emin değilim; olsaydım da, Katolik olmazdım. Ben hiçbir mevki sahibi değilim. Özgür bir insanım.”⁶

Borges’i konuşturmak zordu; çok az şeyi çok geç söylemiş olabilir, ama aynı zamanda özgür bir ruhu vardı ve ideolojik inançların basite indirgenmiş gerçeklerine, siyasal açıdan tepkileri çok değişkendi. Borges’in siyasal düşüncelerini incelemek yoluyla onun hakkında, insanları şaşırtmaktan ve rahatsız etmekten hoşlandığı dışında, fazla bir şey öğrenemeyiz.

Peronizme karşı tavrı ise, aksine, hem yazarı hem ülkesini anlamamıza yarar. Borges’i kamuya mâl olmuş biri olarak anlatırken, bu konuda söylenecek çok şey olacaktır. Özel yaşamında ise, hakkında anlatılanlardan daha garip, daha anlaşılmaz, bazen daha Don Kişotvari, bazen de daha hüznü biriydi.

Borges her zaman âşıktı. Duyguları nadiren karşılık görmüştü ve bu onun ömrü boyunca acı çekmesine neden oldu. Anlattığı acı değildi, aşktan bahsederken de başarılı sayılmazdı. Yapıtlarında her iki duygudan da çok az söz edilmektedir. Yaradılışında bulunmakla beraber, aşk onun malzemesi değildi.

Bu noktada Borges en çok 18. yüzyılın akılcı düşünürlerine benziyordu – favorilerinden biri, öğrenimi, entelektüel coşkuları,

5 “Se ha planteado un grave problema ético para el país, tanto con el terrorismo como la represión”, J. Iglesias Rouco, *La Prensa*, 06 Mayıs 1980.

6 “World View: Argentine repression deplored by writers”, Arrigo Levi, *The Times*, 05 Haziran 1980.

profesyonel yazarlık yaşamı aşk başarılarından ağır basan Samuel Johnson'du. Johnson hastalık derecesinde melankolikti; daha gizli olmakla beraber, Borges de, özellikle şiirinde onun gibidir. Borges birçok kadını entelektüel açıdan cezbetmişti; ancak yalnızca birkaçı onunla yatmak istedi: Ve Borges onlarla yatmayı ne denli istemiş olursa olsun, muhtemelen bu konuda nasıl davranacağını bilmiyordu.

Viktorya devrinin sonlarında doğmuştu, kendinden sık sık, "*un ser victoriano*", Viktorya devri adamı, olarak söz ederdi. Kadınlarla beraber olmaktan ve daha sonraki yıllarda onları göremez olunca, seslerini duymaktan çok hoşlandı; ama utangaç bir adamdı. 1920'lerde, Paris ve Londra'da olduğu kadar Buenos Aires'de de başlayan hoşgörü ortamından kararlı bir biçimde uzak tutulmuştu. Annesi Leonor Acevedo onun yaşamında normalin ötesinde önemli bir rol oynadı; Borges'in eksantrikliklerinden biri, altmış, yetmiş yaşına geldiği halde hâlâ annesiyle yaşaması ve onun himayesinde olmasıydı.

Doksan dokuz yaşına kadar yaşayan annesi *criollo*'lardan geliyordu ve "savaşçı kanı" ile övünürdü. Yaşamının tek bir döneminde, 1960 sonlarında, oğlunun üç yıl süren felaket evliliği sırasında Borges'den ayrıldı; evlilik sona erince Borges, beş yıl sonra ölecek olan annesinin kucağına döndü. Bu, Borges'in kendi seçimiydi, ya da kör bir yazar olarak böyle yapması gerekiyordu. Düş kırıklığı yaratsa da, bu ilişkide Oedipus etkisi yoktu. Annesinin onun stilini tutuklaştırdığına dair bir işaret olmadığı gibi, tutuklaştıracak pek az stil vardı ortada. Borges, fazla zengin olmadan sakin bir yaşam sürdü, hiçbir pahalı alışkanlığı olmadı –ne içki ne sigara içerdi– ve hemen hemen ne istiyorsa onu yaptı.

Leonor'un uyguladığını varsaydığımız psikolojik baskısından daha önemli bir etkisi, sağladığı hizmetlerdi. Yüzyılın başından bu yana kör bir adamı idare etmişti; kocası Jorge Guillermo'ya İngiliz annesi Fanny Haslam'dan yırtık retina hastalığı miras kalmıştı. Bu yüzden Leonor, giderek çalışma ve ailesini geçindirme

yeteneğini kaybeden bir koca ile baş etmek zorunda kaldı. Dünyadan kopukluğu kocasının kine benzeyen bir oğula bakabilmek için onun banka yöneticisi, sekreteri, menajeri ve gözü olmak, ikinci tabiatı olmuştu.

Leonor, Borges'i bir zırh gibi korudu. Borges kadınlarla ilişkisindeki yeteneksizliğini, kimsenin değiştirmeye cesaret edemediği bir ev yaşamının ardına gizleyebiliyordu. Bu durum, daha sonra, onun uluslararası bir entelektüel *guru* statüsü kazanmasıyla güçlendi ve kötü niyetlilerin uzak tutulmasında oldukça yararlı oldu. Annesinin ölümünden sonra Borges âdeta halkın malı oldu. İnsanlar onu kabullendiler ve onun beyninden beslenmeyi umut etmeye başladılar. Borges 20. yüzyılın en parlak edebi dehalarından biriydi. 1960'larda yüceltilen bu deha, 1970'lerde herkesin sahip çıkmak için giriştiği sessiz bir mücadeleye neden oldu.

Calle Maipu'daki dairesine giden özel yolu arşınlayan kadın ve erkek hayranlarının listesi uzundu. Birçoğu onunla "konuşmak" veya "diyalog kurmak" konusunda başarılı oldu; bunların hepsi de sonradan gazetecilik ve edebiyat âleminde kazanca dönüştürüldü; Borges tarihte kendisiyle en çok mülakat yapılan yazarlardan biridir. Bir teyp ya da not defteri karşısında rahat fakat muğlak konuşması efsanevi yönlerinden biriydi. Denenmiş yollardan nadiren sapardı; her mülakatçıya aynı malzemeyi sunmak için ince bir nüansla değiştirilmiş esprilerle, kelime oyunları, en sevdiği yazarlardan, Arjantin için tuttuğu yastan söz açardı; öte yandan, Borges'in konuşmaları körlükten bir kaçış ve –yaşamsal anlamda– bir başka yazı biçimiydi.

Körlük Borges'e bir şok gibi değil, kaçınılmaz bir kader gibi geldi. Ailesinde de körlük vardı. Gözleri her zaman zayıftı ve her zaman en kötüsünü bekledi. Bu durumu duygusallığa kapılmadan kabul etmişti. 1969'da Richard Burgin'e şöyle dedi:

... okuyamamanın belli bir yararı olduğu söylenebilir, çünkü okumayınca zaman başka bir biçimde akıyor. Gözlerim görür-

ken, hiçbir şey yapmadan yarım saat geçirecek olsam, çıldırırdım, çünkü okumam gerekirdi. Ama şimdi uzun zaman yalnız kalabiliyorum.

Sanırım yapacak bir şeyim olmadan yaşayabiliyorum. İnsanlarla konuşmam ya da bir şey yapmam gerekli değil...⁷

Kâhinin etkileyici dinginliği, hikmet sahibinin tevekkülü – ve kabuğundan dışarı çekildiği zaman, usta bir yazarın sonu gelmeyen sohbeti: Bu birleşim çok çekiciydi. Borges iletişim tekniklerini, muazzam iç entelektüel gücüne dayanarak, ona soru soranların ve hayranlarının beğeneceğini bildiği bir imajı cilalayarak, uzun yıllar sınavarak mükemmelleştirdi.

Borges için körlük bir kalkandı. Onun arkasında dünyanın hevesle aradığı bir kişiliği geliştirebilirdi. Şaşırtıcı belleği –körlükle başıtmesinde birinci silahı– ve mahremiyeti, değişimden pek etkilenmiyordu. Ne duygusal yaşamının ne de yazar Manuel Peyrou ve şair Carlos Mastronardi ile dostluklarının ayrıntıları, sözelimi, "Sohbetler"de yer almaktadır; ama Borges hem duygusal hem de dost canlısı bir adamdı ve yalnız olmadığı zamanlar –ki çoğu zaman yalnızdı– yakın tanıdıkları arasında bu özelliklerini, özellikle ikincisini, bol bol kanıtlardı.

"Georgie"den "Borges"e giden yol uzundu. En temel özelliklerini –konuşma zenginliği, geniş bir dost çevresi, cinsel çekingenlik, doymak bilmez bir öğrenme isteği– ömrü boyunca muhafaza ettiği halde, birden fazla Borges vardı.

Walt Whitman hayranı ve Birinci Dünya Savaşı sırasında İsviçre'de iç içe geçmiş dizeler işleyen delikanlı çağındaki Avrupalı deneyimci; 1920'lerin Madridi'nde dışavurumculuk benzeri bir hareket olan ultracılığın kavgacı broşür yazarı; editör Borges, şair Borges, kütüphaneci Borges, Perón karşıtı Borges, öğretmen ve konuşmacı Borges, siyasi huzursuzluk yaratan Borges, tutucu Borges ve elbette, fantastik öyküler mucidi Borges, yüzyılın or-

7 *Conversations with Jorge Luis Borges*, Richard Burgin, s. 22.

tasında postmodernizm daha akla gelmemişken, dünyaya baştan çıkarıcı postmodern öyküler veren yazar. Borges gizemini hâlâ korumaktadır. Kendini pazarlamaktan acizdi, maddi hiçbir hırısı yoktu. Okudu ve yazdı (bu sırayla), çünkü her zaman yaptığı ve yapacağı iş buydu. Şöhret hoş ama zaman zaman rahatsız eden bir yan üründü.

Borges asla sevdiği kadınları anlatan özyaşamöyküleri yazmadı, ama onun sevgisine mazhar olanlardan başlıcası, Estela Canto, kaleme sarıldı; kitabı *Borges a contraluz* (*Borges'in Silueti*, 1989) Borgescileri ikiye ayırdı. Bir bölümü onun Borges'i neredeyse iktidarsız olarak anlatması doğru derken, başkaları aşk konusundaki sorunlarının hiç yazılmaması gerektiğini öne sürdüler. Her neyse, 1940'larda yaşanan ilişki Borges açısından duygusal bir felaketti.⁸

Borges ayrıca, ömrünün büyük bir bölümünde parasızdı, para kazanmaya ilk kez Kuzey Amerika'da konferans turnelerinde başladı. Bunlar onu, 1967'de, Anglosakson yayın hayatındaki ikinci önemli olaya götürdü: Harvard'da Norman Thomas di Giovanni ile tanıştı.

Di Giovanni Buenos Aires'de Borges ile beş yıl beraber çalıştı. Onun ilk önemli İngilizce çevirmeni oldu ve Borges'in adını Birleşik Devletler'de tükenmek bilmeyen bir çabayla yaymaya çalıştı; burada daha önce sözü edilen *Labyrinths*'den başka yapıtları İngiltere'de de tanınmaya başladı: Borges'in 1935'te ilk kez yayımlanan yarı-öyküler kitabı *Alçaklığın Evrensel Tarihi, Alef* (bütün dünyanın duyduğu meraka yanıt olarak di Giovanni'nin Bor-

8 Yazar Silvina Bullrich Arjantin televizyonunda Borges'in iktidarsız olduğu yolundaki ünlü açıklamasını yaptı; Ekim 1993'te Estela Canto bana Borges'in iktidarsız olup olmadığını bilmediğini, çünkü bunu öğrenme fırsatı olmadığını söyledi. Canto'nun kitabında bazı abartmalar bulunduğunu biliyoruz, yine de kırk yıl önceki olayları olanca berraklığıyla hatırlamaktadır. Borges'in kendisine gönderdiği on dört aşk mektubu, yazarın Canto'ya beslediği ateşli aşkın cürütülemeyecek kanıtlarıdır (*Borges a contraluz*, s. 123-54); bu mektupları içeren kitabı Borges'e ilişkin en otantik anekdotları ve anıları içermesi bakımından önemlidir.

ges'i yazmaya ikna ettiği "Özyaşamöyküsü Denemesi" bu kitaba dahil edilmişti), *Brodie Raporu*, *Kum Kitabı*, *Seçilmiş Şiirler* ve başkaları.

Di Giovanni, Borges'in yeniden yazmasını sağladı denebilir. Di Giovanni yaş ve şöhretin Borges'de belli bir tembellik yarattığı bir zamanda sahneye çıkmıştı. Borges şiir yazıyordu –dikte ediyordu– ama onu şöhret yapan radikal öyküleri bırakmış görünüyordu.

Her iki adam için çeviri yaratıcı bir eylemdi, özellikle Borges'in İngilizceyi çok iyi anlaması ve bu enerji, mutlu bir olaya, *Brodie Raporu*'nun yazılmasına yol açtı. Borges, kitabı yazmasının nedenini şöyle açıkladı: "O kadar çok insan beni taklit ediyordu ki, ben de çalışıp kendi kendimi taklit etmeye karar verdim." Beş yıl sonra *Kum Kitabı* yayımlandı. Bu bir öykü derlemesi idi ve Borges'in öbür kitaplarıyla karşılaştırıldığında, sanki Borges'den alıntı yapılmış gibiydi; yorgun bir üslubu vardı. Bu onun son öykü kitabı oldu.

Brodie Raporu hakkında söylediklerinden de anlaşılacağı gibi, Borges uzun şöhret yıllarında "Borges" olarak yaşadı ve çalıştı. Ne denli rahatsız edici olursa olsun, şöhret, tadı çıkarılması için oradaydı ve Borges şöhretin tadını zarafetle çıkardı. Sonuna kadar şiir yazdı ve inatla kendini şair olarak tanımladı; buna karşılık Arjantin edebiyatının *aficionado*'su olmayan, ama Borges'i seven okurları, onu büyük bir öykü yazarı olarak selamladılar.

En iyi öykülerini 1938 ile 1953 arasında yazmıştır. John Sturrock'un Borges'in şiirleri hakkındaki, "düşünceli, duygularını bastıran ve belki biraz da donuk"⁹ değerlendirmesine katılıyorsam, bunun nedeni benim de, birçokları gibi, neredeyse yetmiş yıl sonra bile hâlâ, öykülerinin güçlü ve kalıcı etkisine karşı koyamadığımdan ve onlardan kurtulamadığımdandır.

Çeviren ARMAĞAN ANAR

ÖNSÖZ

Hepimizin bildiği gibi, yararsız ve kıyıda köşede kalmış bilgilerin peşine düşmek insana aylakça bir zevk verir. Bu kitabı derleyip çevirmek de bize böylesi bir zevk verdi, hem de büyük bir zevk; umarız, eski yazarların ve çapraşık kaynakların izini sürerek, dostlarımızın kitaplıkları ve Ulusal Kütüphane'nin dolambaçlı mahzenlerinin altını üstüne getirirken aldığımız keyfi bir ölçüde okuyucu da paylaşır. Alıntılarımız metinlerin tümünü özgün kaynaklarına kadar izlemek ve özgün dillerinden –Ortaçağ Latincesi, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca– çevirmek için elimizden geleni yaptık. Lemprière ile Loeb ve Bohn koleksiyonları, her zaman olduğu gibi, klasikler konusunda çok işimize yaradı. Doğu dilleri konusundaki kör cahilliğimize gelince, bu alandaki uğraş ve emeklerinden ötürü Giles, Burton, Lane, Waley ve Scholem gibi insanlara duacıyız.

Bu kitabın seksen iki bölümden oluşan ilk basımı 1957'de Meksika'da yapılmıştı. O sırada kitabın adı *Manual de zoología fantástica* (Düşlemsel Hayvanbilim Elkitabı) idi. İkinci basım, 1967'de, otuz dört makale daha eklenerek Buenos

Aires'te yayımlandı. Şimdi, bu İngilizce basım için, ilk baştaki makalelerin birçoğunda değişiklik yapmış, metinleri düzeltmiş, ekleme yapmış ya da gözden geçirmiş, ayrıca yepyeni birkaç metin derlemiş bulunuyoruz. Bu son basımda 120 kısa bölüm yer alıyor.

Yardımları için E.P. Dutton'dan Marian Skedgell ve Arjantin Ulusal Kütüphanesi'nin Müdür Yardımcısı José Edmundo Clemente'ye yürekten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Buenos Aires, 23 Mayıs 1969

J.L.B.N.T. di G.

Bu kitabın adı, Prens Hamlet'in, noktanın, çizginin, yüzeyin, sonsuz boyutlu hiperdüzlemler ve hiperoylumların, tek mil soysal terimlerin ve belki de her birimizin ve tanrıların da eklenmesini kaldırır. Sözün kıyası, tüm şeylerin toplamının – evrenin. Ama biz, kendimizi, “düşsel varlıklar” sözcüklerinin ilk ağızda akla düşürdükleriyle sınırladık; insan imgeleminin, zaman ve uzam içinde, oluşturduğu yabansı yaratıklarla ilgili bir elkitabı derledik.

Evrenin anlamı konusunda ne denli cahilsek, ejderhanın anlamı konusunda da o ölçüde cahiliz; ama ejderha imgesinde insan imgelemiyle bağdaşan bir şey var ve bu da ejderhanın farklı yerler ve dönemlerde ortaya çıkmasını açıklıyor.

Bu tür kitapların eksik kalması kaçınılmazdır; her yeni basım daha sonraki basımlara bir temel oluşturur ve daha sonraki basımlar da sonsuzca gelişebilir.

Kolombiya ya da Paraguay'daki olası okurları, bize kendi yerel canavarlarının adlarını, eksiksiz betimlemelerini ve en çarpıcı özelliklerini göndermeye çağırıyoruz.

Tüm derlemeler gibi, Robert Burton'ın, Frazer'ın ya da Pli-

nius'un uçsuz bucaksız kitapları gibi, *Düşsel Varlıklar Kitabı*'nın da ille de baştan sona okunması gerekmiyor; dahası, okurun bu kitabın baştan sona okumasından çok, bir çiçek-dürbününün durmadan değışen desenleriyle oynar gibi, sayfalarda rastgele dolaşmasını yeğlediğimizi söylemeliyiz.

Bu derlemede pek çok kaynaktan yararlandı; kaynaklar her parçada belirtildi. Kazara atlanmış bir kaynak varsa bizi bağışlayın.

Martínez, Eylül 1967

J.L.B. M.G.

Diyelim, küçük bir çocuk ilk kez hayvanat bahçesine götürüldü. Bu çocuk herhangi birimiz olabilir, ya da bir başka deyişle bir zamanlar bu çocuktuk, sonra da bu olayı unuttuk. Çocuk, bu alanlarda –bu dehşet verici alanlarda– daha önce hiç görmediği canlı hayvanlar görür; jaguarlar, akbaba-lar, bizonlar ve –daha da tuhafı– zûrafalar. Hayvanlar âlemi-nin afallatıcı çeşitliliğine ilk kez tanık olur ve onu ürküte-bilecek ya da korkutabilecek bu gösteriden keyif alır. O ka-dar çok keyif alır ki, hayvanat bahçesine gitmek çocukluğun en büyük eğlencelerinden biri olur çıkar ya da öyle olduğu sanılır. Öyleyse, bu olağan, ama yine de gizemli olayı nasıl açıklayabiliriz?

Kuşkusuz, yadsıyabiliriz de. Apar topar hayvanat bahçesi-ne götürülen çocukların ileride birer sinir hastası olup çıkabileceğini düşünebiliriz; üstelik, hayvanat bahçesine gitme-miş pek az çocuk olduğu gibi, sinir hastası olmayan pek az yetişkin varken. Tüm çocukların, doğaları gereği, birer kâşif oldukları ve deveyi keşfetmenin aslına bakılırsa bir ayna-yı, suyu ya da bir merdiveni keşfetmekten daha tuhaf olma-

dığı öne sürülebilir. Çocuğun, onu bu hayvanlardan geçilmeyen yere götüren ana babasına güvendiği de ileri sürülebilir. Kaldı ki, oyuncak kaplanı ve ansiklopedilerde gördüğü kaplan resimleri ona nasıl olsa kaplanın canlısına korkusuzca bakmayı öğretmiştir. Platon (bu tartışmaya katılmaya çağrılıydı), bize, çocuğun arketiplerin ilksel dünyasında kaplanı önceden görmüş olduğunu ve artık kaplanı görür görmez tanıdığını söylerdi. Schopenhauer ise (daha da şaşırtıcı bir biçimde), çocuğun kaplanlara korkusuzca baktığını, çünkü kendisinin kaplanlar, kaplanların da kendisi olduğunu ya da daha eksiksizce, hem kendisinin, hem de kaplanların o biricik özün, İstem'in biçimlerinden başka bir şey olmadığının ayırında olduğunu anlatırdı bize.

Şimdi, gerçekliğin hayvanat bahçesinden çıkalım, mitologiyaların hayvanat bahçesine, sakinlerinin aslanlar değil de, sfenksler, griffonlar ve kentaurlar olduğu hayvanat bahçesine geçelim. Bu ikinci hayvanat bahçesinin nüfusu birincisinininkinin nüfusunu fersah fersah aşacaktır, çünkü bir canavar gerçek varlıkların parçalarının bir bileşiminden başka bir şey değildir ve değişim olasılıkları sonsuzun sınırlarına dayanır. Kentaurda at ile insan; Minotauros'ta ise boğa ile insan tek beden olmuştur (Dante Minotauros'u hayalinde insan yüzlü, boğa gövdeli olarak canlandırmıştır); öyle görünüyor ki, böylelikle, balıklar, kuşlar ve sürüngenlerin bileşimlerinden oluşan sonsuz çeşitlilikte canavarlar geliştirebilirdik, usanıncaya, tiksiniinceye kadar. Ama bu öyle olmazdı işte; Tanrı'ya şükür, bizim canavarlarımız ölü doğardı. Flaubert, *Ermis Antonius* ve *Şeytan*'ın son sayfalarında, birtakım Ortaçağ ve klasik çağ canavarlarını bir araya getirmiş ve –yorumcularının söylediğine göre– kendisi de birkaç yeni canavar icat etmeye çalışmıştı; ne ki, bunların toplamı pek o kadar da etkileyici olmadığı gibi, yalnızca birkaçı düşgücümüzü gerçekten ayaklandırır. Bu elkitabının sayfaları

na göz gezdiren herkes, düşlerin hayvanatının Yaratıcı'nın hayvanatı yanında fazlasıyla yetersiz kaldığını çok geçmeden görecektir.

Evrenin anlamı konusunda ne denli cahilsek, ejderhanın anlamı konusunda da o ölçüde cahilizdir, ama ejderha imgesinde insan imgelemine çekici gelen bir şey vardır, o yüzden de ejderhaya çok farklı yerler ve çağlarda rastlarız. Ejderha, üç başlı khimaira ya da katoblepas gibi gelgeç ya da rastlantısal bir canavar değil, deyim yerindeyse onsuz edilemez bir canavardır.

Belki de kendi türünde bir ilk olan bu kitabın düşsel hayvanların tümünü içermediğinin hiç kuşkusuz bütünüyle ayırdındayız. Gerçi klasik çağ ve Doğu edebiyatlarını ayrıntılı bir biçimde elden geçirmedik değil, ama ele aldığımız konunun sonu olmadığı kanısındayız.

Lobisón, kurt adam ve benzeri gibi, hayvan kılığına bürünen insanlara değgin pek çok söylenceyi bile bile kitaba almadık.

Yardımlarından ötürü Leonor Guerrero de Coppola, Alberto D'Aversa ve Rafael López Pellegri'ye teşekkür etmek isteriz.

Martínez, 29 Ocak 1957

J.L.B. M.G.

A BAO A QU

Yeryüzünün en güzel görünümünü seyreylemek isterseniz, Çittor'daki Utku Kulesi'nin tepesine tırmanmanız gerekir. Oradan, o değirmi balkondan bakıldığında, ufuk çepeçevre gözler önüne serilir. Balkona sarmal bir merdivenden çıkılır, ama o merdiveni tırmanmayı ancak söylenceye inanmayanlar göze alabilir. Masal bu ya:

Utku Kulesi'nin merdivenlerinde en eski zamanlardan beri insan ruhunun en ince ayırtılarına duyarlı, A Bao A Qu diye bilinen bir varlık yaşamış. Bu varlık çoğu zaman merdivenlerin ilk basamağında uykuya yatarmış; ne ki, biri oraya yaklaşmayagörsün, yaratığın içinde gizli bir yaşam canlanıverir, bir yerlerinde derunî bir ışık ışıyiverirmiş. Bir yandan da, gövdesi ve handiyse yarı saydam derisi kıpırdanmaya başlarmış. Ama A Bao A Qu ancak biri sarmal merdiveni tırmanmaya başladığı zaman kendine gelir, hacıların kuşaklar boyunca aşındırdığı yilankavi basamakların dışına tutunarak ziyaretçinin ardına takılırmış. Yaratığın rengi her basamakta biraz daha koyulaşır, şekli şemali iyiden iyiye belirir, gövdesinden saçılan mavimtırak ışık biraz daha parlak-

laşırılmış. Ama son biçimine, ancak en yukarıdaki basamak-
ta, tırmanan kişi Nirvana'ya ermiş ve artık gölgesi düşme-
yen birine dönüştüğünde bürünürmüş. Yoksa, A Bao A Qu,
son basamağa varmadan inme inmişçesine duraksayıp kalır,
gövdesi bütünlüğe erişmez, maviliği gittikçe solgunlaşır, ışı-
ğı gitgide titrekleşirmiş. Yaratık, bütünlüğe eremeyince acı
çeker, ipekli kumaş hıştırtısını andıran, duyulur duyulmaz
bir sesle inlermiş. A Bao A Qu'nun ömrü kısaymış; gezgin
merdivenlerden iner inmez, o da ilk basamaklara kadar dö-
ne döne yuvarlanır, oracıkta bitkin ve eciş bücüş, bir sonra-
ki ziyaretçiyi beklermiş. Derler ki, dokunaçları ancak merdi-
venin ortasına vardığında görünürmüş. Yine derler ki, tüm
gövdesiyle görebilirmiş ve gövdesi dokunulduğunda şeftali
kabuğu gibiymiş.

A Bao A Qu, yüzyıllar boyunca, balkona yalnızca bir kez
erişmiş.

Bu söylenceyi, C.C. Iturvuru, artık bir klasik niteliği ka-
zanmış olan *Malaya Büyücülüğü Üstüne* adlı incelemesinin
eklerinden birinde kayda geçirmiştir.

ABTU İLE ANET

Bütün Mısırlıların bildiği gibi, Abtu ile Anet, güneş tanrısının gemisinin pruvasının önünde tehlikeleri kollayarak yüzen, birbirinin eşi ve kutsal, gerçek büyüklükte iki balıktı. Rotaları sınır tanımazdı; tekne gündüzleri gökyüzünde doğudan batıya, tanyerinden alacakaranlığa yelken açar, geceleri ters yönde, yeraltına doğru yol alırdı.

ADAMOTU

Adamotu diye bildiğimiz bitki, tıptı Barometz gibi, hayvanlar âleminin sınır boylarında dolaşır; neden derseniz, kökünden söküldüğünde çığlık atar da ondan; bu çığlık, duyanları çıldırtabilir. Shakespeare'den (Romeo ile Juliet, IV, iii) okuyalım:

*Ve topraktan yolunan adamotlarının attığı çığlıklar,
Her duyan ölümlünün aklını başından alan...*

Pythagoras, bu bitkinin insan biçiminde olduğunu söylemiş; Romalı tarım bilgini Lucius Columella onu yarı-insan diye tanımlamış; Albertus Magnus da, Adamotu'nun, cinsiyetler arasındaki ayrıma kadar tıpkı insan gibi olduğunu yazmıştı. Onlardan önce, Plinius da, beyaz Adamotu'nun erkek, siyah Adamotu'nun ise dişi olduğunu söylemekle kalmamış, bu otu toplamak isteyenlerin ilkin yere kılıçla üç daire çizip yüzlerini batıya çevirdiklerini, otu ondan sonra kopardıklarını, yapraklarının kokusunun insanın dilinin tutulmasına yol açabilecek kadar güçlü olduğunu da eklemişti. Adamotu'nu koparmaya kalkışan, başına korkunç yıkım-

ların gelebileceğini göze almalıydı. Flavius Josephus, *Yahudi Savaşları Tarihi* adlı yapıtının son kitabında bu işe, eğitilmiş bir köpeğin koşulmasını salık veriyordu; gerçi ot yerinden sökülünce köpek ölecekti, ama bu bitkinin yaprakları hem uyuşturucu ve peklik giderici olarak, hem de büyü yapmak için kullanılabilirdi.

Adamotu'na yakıştırılan insan biçimi, onun darağacının dibinde yettiği gibisinden bir boşınana yol açmıştır. Sir Thomas Browne, 1646'da yayımlanmış olan *Pseudodoxia Epidemica* (Boşınan Salgını) adlı kitabında, asılan insanlardan damlayan bir yağdan söz eder; bir zamanların popüler romanlarının yazarı Hanns Heinz Ewers, asılan bir adamın ersuyunun bir fahişeye şırınga edilmesi ve bu döllenmeden ortaya güzeller güzeli bir cadının çıkması düşüncesini işleyen bir roman (*Alraune*, 1913) kaleme almıştı. "Adamotunun" Almancası *Alraune*'dir; bu sözcük daha önceleri *Alruna* idi ve "sır", "gizli şey" demek olan "rune"den geliyordu. O yüzden de (Skeat'e göre), "yazılı harfler küçük bir azınlığın bildiği bir sır olarak kabul edildiği için bir giz... bir yazı" anlamına gelmekteydi. Daha basitçesi, belki de, bir sesin görülebilir bir işaretle karşılanması düşüncesi İskandinavların kafasını karıştırıyor ve işin gizemliliği de buradan kaynaklanıyordu.

Tekvin'de (XXX: 14-17), Adamotu'nun cinsel gücü artırıcı özellikleriyle ilgili garip bir öykü anlatılır:

Ruben hasat mevsimi tarlaya gitti, orada adamotu bulup annesi Lea'ya getirdi. Rahel, Lea'ya, "Lütfen oğlunun getirdiği adamotundan bana da ver" dedi.

Lea, "Kocamı aldığın yetmez mi? Bir de oğlumun adamotunu mu istiyorsun?" diye karşılık verdi. Rahel, "Öyle olsun" dedi, "oğlunun adamotuna karşılık kocam bu gece seninle yatsın."

Akşamleyin Yakup tarladan dönerken, Lea onu karşılamaya gitti. Yakup'a, "Benimle yatacağın" dedi. "Oğlumun adamotuna karşılık bu gece benimsin." Yakup o gece onunla yattı.

Tanrı Lea'nın duasını işitti. Lea gebe kalıp Yakup'a beşinci oğlunu doğurdu.

Bir Alman Yahudisi *Talmud* yorumcusu da, on ikinci yüzyılda şöyle yazacaktı:

Topraktaki bir kökten bir çeşit kordon çıkar ve kordona sanki bir kabak ya da kavun gibi göbeğinden bağlı bir hayvan vardır ki ona *yadu'a* derler, ama *yadu'a*'nın yüzü, gövdesi, elleri, ayakları, her yeri insana benzer. Çevresinde kordonun erişebildiği ne varsa hepsini yerinden söküp yok eder. Kordonun bir okla koparılması gerekir, o zaman hayvan ölür.

Hekim Dioskorides (İ.S. ikinci yüzyıl), Adamotu'nu, *Odysseia*'nın onuncu bölümünde betimlenen *kirkea* ya da Kirke'nin otuyla özdeşleştirmişti:

Çiçeği sütbeyazdı, kökü kapkara,
ona "molü" derlerdi tanrılar arasında,
koparamazdı onu hiçbir ölümlü insan,
ama yeterdi her şeye tanrıların gücü.*

(*) *Odysseia*, Homeros, çev. Azra Erhat - A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Akheron canavarını tek bir kişi, yalnızca bir kez gördü; o da, on ikinci yüzyılda İrlanda'nın Cork kasabasında. Öykünün Gaelce yazılmış aslı artık elimizde yok, ama Regensburglu (Ratisbon) bir Benedikten keşişi öyküyü Latinceye çevirmiş, masal da bu çeviriden aralarında İsveççe ve İspanyolcanın da bulunduğu pek çok dile aktarılmış. Latince çevirisinden bugüne, ana hatlarıyla birbirine uygun gelen elli kadar el yazması kalmış. Adı *Visio Tundali* (Tundal'ın Düşü) olan bu öykü, Dante'nin şiirinin kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir.

İlkin, “Akheron” sözcüğüne bakalım. Akheron, *Odysseia*'nın onuncu bölümünde, yaşanan dünyanın batı sınırlarında bir yerlerde akan cehennem ırmaklarından biridir. Adına, *Aeneis*'te, Lucanus'un *Pharsalia*'sında ve Ovidius'un *Başkalaşım*lar'ında yeniden rastlanır. Dante onu bir dizisine işler: *Su la trista riviera d'Acheronte* (“Akheron'un kederli sahillerinde”).

Akheron, bir söylence, ilençlenmiş bir Titan'dır; daha eski bir söylence ise, çok uzaklardaki takımyıldızla-

rın altında, Güney Kutbu'na yakın bir yere konuşlandırılmıştır. Etrüsklerin, geleceği görmeyi öğreten “yazgı kitapları” ile bedeninin ölümünden sonra ruhun izlediği yolları öğreten “Akheron kitapları” bulunuyordu. Akheron, zamanla, cehennem anlamını aldı.

Tundal, kibar ve yürekli, ama bazı tuhaf huyları olan, İrlandalı bir soyluydu. Günlerden bir gün, bir kadın arkadaşının evindeyken fenalaşıverdi; üç gün üç gece ölüden farksız öylece yattı, bir tek yüreğinin orada bir ılıklik seziliyordu. Kendine gelir gelmez, koruyucu meleğinin ona öbür dünyanın diyarlarını gösterdiğini anlattı. Orada gördüğü acayiplikler arasında burada bizi ilgilendiren, Akheron canavarıdır.

Akheron, bütün dağlardan daha büyüktür. Gözlerinden yalımlar saçılır; ağzı o kadar kocamandır ki, dokuz bin kişi sığar. Heykel ya da sütunlar gibi, biri ayaklarının, biri başının üstünde duran iki ilençli insan, bu canavarın çenelelerini açık tutar. Üç gırtlığının üçünden de sönmek bilmeyen alevler püskürtür. Canavarın karnından, mideye indirdiği sayısız kayıp ruhun ardı arası kesilmeyen iniltileri yükselir. Şeytanlar, Tundal'a, canavarın adının Akheron olduğunu söylerler. Koruyucu meleği tarafından terk edilen Tundal, canavarın ağzından içeriye çekilir ve kendini gözyaşlarının, karanlığın, gacırdayıp duran dişlerin, ateşlerin, dayanılmaz bir sıcaklığın ve dondurucu bir soğüğün, köpekler, ayılar, aslanlar ve yılanların ortasında bulur. Bu söylencede, cehennem, bağrında bir sürü hayvanın bulunduğu bir hayvandır.

Emanuel Swedenborg, 1758'de şöyle yazıyordu: “Cehennem'in neye benzediğini görme yetisinden yoksunum; ama Cennet nasıl insan biçimindeyse, Cehennem'in de öyle şeytan biçiminde olduğu anlatıldı bana.”

ALTI BACAKLI ANTİLOPLAR

Edda'larda, Odin'in (karada ve havada gidebilen ve yeraltı dünyasına dalabilen) kır atı Sleipnir'in sekiz bacaklı olduğu (ya da sekiz bacak bağışlandığı) anlatılır; bir Sibiryâ söylen- cesinde ise, ilk Antilopların altı bacaklı olduğu söylenir. Altı bacaklı oldukları için Antilopları ele geçirmek çok zor, dahası olanaksızmış; o yüzden, av tanrısı Tunk-poj, bir köpeğin havlamasıyla ayırdına vardığı, durmadan gıcırdayan bir kutsal ağaçtan bir çift özel paten yapmış. Patenler de gıcırdıyormuş gıcırdamasına, ama ok gibi de uçuyorlarmış; Tunk-poj, patenleri yavaşlatmak için, onlara bir başka tılsımlı ağacın dallarından yonttuğu takozlar takmış. Sonra da tek mil gökyüzünde ardına düşmüş Antilop'un. En sonunda, Antilop dermandan kesilip yere yığılmış, Tunk-poj da o saat iki arka ayağını kesivermiş.

“İnsanlar,” demiş, “günden güne zayıf ve güçsüz düşüyor. Altı Bacaklı Antilopları ben bile bin güçlkle yakalayabiliyorsam, onlar nasıl avlayacaklar?”

O zaman bu zaman, Antiloplar dört bacaklıdır.

Pharsalia'da (IX, 701-28), Cato'nun askerlerinin, kavurucu Afrika çöllerinde yürürken karşılarına çıkan gerçek ya da düşsel sürüngenler bir bir sıralanır. Aralarında, "kuyruğuyla kendine yol açabilen" (ya da bir on yedinci yüzyıl İspanyol şairinin dediği gibi, "sopa gibi dimdik ilerleyen") Pareas, ağaçlardan mızrak gibi fırlayıveren Jaculus'lar ve "iki başı üstünde de yürüeyebilen tehlikeli Amphisbaena" da vardır. Plinius da (VIII, 23), Amphisbaena'yı nerdeyse aynı sözlerle tanımlar ve "sanki yalnızca bir ağzından saçtığı ağusu yeterince can yakmazmış gibi" diye ekler. Brunetto Latini'nin *Tesoro*'su –Latini'nin, Cehennem'in yedinci dairesinde eski tilmizine salık verdiği ansiklopedi– ise bu konuda daha kapsamlı ve açık seçiktir: "Amphisbaena, biri olması gereken yerde, öbürü kuyruğunda, iki başı bulunan bir yilandır; iki başıyla da ısırabilir, ardından sapan taşı yetişmez ve gözleri mum yalımı gibi parıldar."

Sir Thomas Browne, *Kaba Yanlıklar* (1646) adlı kitabında, yeryüzünde başı, sonu, önü, arkası, sağı, solu olmayan bir canlı türünün bulunmadığını yazmış ve, "Duyu organla-

nı iki uçta da bulunuyorsa, o zaman iki ucu da  n  demek-
tir ki, bu olanaksızdır... Dolayısıyla da, her iki ucuna birer
baş kondurmak, uyduruk bir aldatmacadan başka bir şey
değildir” diyerek Amphisbaena’nın varlığını reddetmiştir.
Amphisbaena, Grekçede, “her iki yana da giden” anlamına
gelir. Antiller’de ve Amerika’nın kimi yörelerinde, genellikle
doble andadora (her iki yöne giden), “iki başlı yılan” ve “ka-
rıncaların anası” diye bilinen bir s r ngene bu ad verilmiş-
tir. Karıncalarla beslendiği söylenir. Yine söylendiğine g -
re, ortasından kesilip ikiye ayrılırsa parçaları yeniden birle-
şiyormuş.

Plinius, Amphisbaena’nın sağaltıcı özelliklerini  ve  ve
bitirememişti.

ANNAM KAPLANLARI

Annam halkına göre, kaplanlar ya da kaplanlarda cisme bürünen ruhlar evrenin dört bir yanını yönetir. Kızıl Kaplan, (haritaların tepesine kondurulan) Güney'de hüküm sürer; yazların ve ateşlerin kaplanıdır. Kara Kaplan, Kuzey'de hüküm sürer; kışların ve suların kaplanıdır. Mavi Kaplan, Doğu'da hüküm sürer; ilkyazların ve bitkilerin kaplanıdır. Ak Kaplan, Batı'da hüküm sürer; güzlerin ve madenlerin kaplanıdır.

Bu dört Ana Kaplan'ın üzerinde, beşinci bir kaplan daha vardır; Sarı Kaplan, tıpkı Çin'in ortasında duran İmparator ve Dünya'nın ortasında duran Çin gibi, dört kaplanın ortasında durur ve onları yönetir. (Ondandır ki, ona Orta Krallık derler; ondandır ki, İsa Mesih Cemiyeti'nden Peder Ricci'nin on altıncı yüzyıl sonlarında Çinlileri aydınlatmak için çizdiği haritanın ortasında yer alır.)

Laozi, bu Beş Kaplan'a iblislerle savaşma görevini vermişti. Fransızcaya Louis Cho Chod'nun çevirdiği bir Annam duasında, yardım elini uzatmaları için Beş Göksel Kaplan'a yakarılır. Bu boşinan Çin kökenlidir; Çin dili bilginleri, ba-

tı yıldızlarının bulunduğu uzak yörelere hükmeden bir Ak Kaplan'dan söz ederler. Çinliler, Güney'e bir Kızıl Kuş; Doğu'ya bir Mavi Ejder; Kuzey'e de bir Kara Kaplumbağa kondururlar. Görüldüğü gibi, Annamlılar renkleri olduğu gibi korurken, hayvanları teke indirmişlerdir.

Orta Hindistan'da yaşayan Bhiller, Kaplanlar için cehennemler bulunduğuna inanırlar; Malaylar, cangılın ortasında, Kaplanların kurup yaşadığı, kirisleri insan kemiklerinden, duvarları insan derisinden, çatı saçakları insan saçından bir kentten söz ederler.

ATEŞ KRAL İLE KÜHEYLANI

Herakleitos, ateşi, evrendeki düzenin temel maddî ilkesi, ilk ögesi sayardı; ama bu, ateşten varlıklar, alevlerin titreşen ve durmadan değişen cevherinden oluşturulmuş varlıklar hayal etmekle aynı şey değildir. Böylesine akla sığmaz bir düşünemi kurmaya kalkışan, Yeryüzü Cenneti (1868-70) adlı şiir seçkisindeki “Venüs’e Verilen Yüzük” masalında William Morris olmuştu. İşte o dizeler:

*Yüce bir hükümdardı tıpkı,
Başında tacı, elinde soylu asası;
Bir akça alev gibi ışıltı saçardı yüzü,
Mermer gibi sert ve pürüzsüzdü;
Ne ki, etten değil, oynak alevdendi;
Yüzünden türlü bakışlar geçirdi
Tutkudan, acıdan ve korkudan,
Kullarının yüzündeki bakışları andıran,
Ama on kat daha yabancı ondan,
Haşmetlinin altında masal gibi bir küheylan,
Eşi benzeri yok bu dünyada,*

*Ne at, ne hipogrif, ne de ejderha.
Hem hepsi, hem hiçbirisi,
Ve titreşir karaltıları gibi
Bir karabasanın...*

Yukarıdaki dizelerde, belki de, Yitik Cennet'teki (II, 666-73) bile bile belli belirsiz tasarlanmış Ölüm kişileştirmesinin etkisi yankılanıyordur:

*Öbür şekle gelince,
Şekil demeye bin şahit ister bu şekilsiz şeye,
El, ayak, kol, bacak, allak bullak,
Cisimden yoksun bir gölge mi desek yoksa,
İkisi birbiriydi sanki; Gece kadar karanlık, dikilmişti,
On Öç Tanrıçası kadar öfkeli, Cehennem kadar korkunçtu,
Ölümcül bir Kargı savurdu; başı gibi görünen yere
Hükümdar Tacına benzer bir şey kondurulmuştu.*

AY TAVŞANI

İngilizler, aydaki gölgelerde insan çehresinin belirlediğine inanırlar; *Bir Yazdönümü Gecesi Düşü'nün* birkaç yerinde “aydaki insan”dan söz edilir. Shakespeare, aydaki diken yığınlarından ya da dikenli çalılardan söz açar; Dante, daha önce, *Cehennem*'in XX. Kantosunun son dizelerinde, Kabil'e ve o dikenlere söz düşürmüştü. Tommaso Casini'nin yorumlarında, Tanrı'nın Kabil'i aya sürgüne gönderdiği ve sonsuza dek bir diken yığını taşımakla cezalandırdığı bir Toscanalı masalı anılır. Ayda Kutsal Aile'yi görenler de vardır; Leopoldo Lugones, *Lunario sentimental* (Duygusal Ay Takvimi) adlı yapıtında şöyle yazmıştı:

*Y está todo: la Virgen con el niño; al flanco,
San José (algunos tienen la buena fortuna
De ver su vara); y el buen burrito blanco
Trotta que trotta los campos de la luna.*

[Her şey orada işte: Meryem Ana ve Çocuk İsa; Aziz Yusuf da Meryem Ana'nın yanı başında (bazıları asasını görebile-

cek kadar talihli); ve ay düzlüklerinde tırıs gideduran o kü-
çük beyaz merkep.]

Çinliler bir Ay Tavşanı'ndan söz ederler. Buda, eski ya-
şamlarından birinde, aç kalır; bunu gören bir Tavşan onu
doyurmak için kendini ateşlerin içine atar. Buda da, gönül
borcunu ödemek için, Tavşan'ın ruhunu aya yollar. Tavşan,
ayda, bir akasya ağacının dibine oturur, sihirli dibekte otlar-
nı döverek hayat iksirini elde eder. Bu Tavşan'a, bazı eyalet-
lerde halk arasında Otacı, Mübarek Tavşan ya da Yeşim Tav-
şan derler.

Bilindik, sıradan Tavşan'ın bin yıl yaşadığına ve yaşlandığı-
nda renginin beyaza döndüğüne inanılır.

Unutmadan, Shakespeare de, *Fırtına*'da (II, ii) ölü doğ-
muş bir yaratıktan söz açar. Yorumculara bakılırsa, bu ya-
ratık, yeryüzü ayın etkisi altındayken dölü atılmış, tekinsiz
bir canavardır.

Mesih Cemiyeti'nden Peder Fontecchio, on sekizinci yüzyılın birinci yarısında Paris'te yayımlanmış olan *Lettres édifiantes et curieuses*'ün bir cildinde, Kanton halkının boşınanları ve yanlış bilgilerin bir katalogunu derlemenin mümkün olduğundan söz ediyor; başlangıç niteliğindeki bir taslakta da, Balık'ın, o güne kadar kimsenin yakalayamadığı, ama pek çok kişinin aynaların derinliklerinde görür gibi olduğuna inandığını söylediği, ele avuca sığmaz ve ışık saçan bir yaratık olduğunu belirtiyordu. Peder Fontecchio 1736'da ölünce, kaleme almakta olduğu bu yapıt yarım kaldı; yarım kalan bu çalışmayı yüz elli yıl kadar sonra Herbert Allen Giles üstlendi. Giles'a göre, Balık inancı, Sarı İmparator'un efsanevi çağına kadar uzanan daha büyük bir söylencenin parçasıdır.

O günlerde, aynalar dünyası ile insanlar dünyası, şimdi ki gibi birbirinden kopuk değildi. Buna karşılık, birbirinden çok farklıydı da; varlıklar da, renkler de, biçimler de aynı değildi. Her iki âlem, yansılar âlemi ile insanlar âlemi uyum içindeydi; aynaların içine girilebiliyor, sonra da dışarı çıkıla-

biliyordu. Bir gece, aynalarda yaşayanlar yeryüzünü ele geçirdiler. Çok güçlüydüler, ne ki kanlı savaşlar sonunda Sarı İmparator büyü gücüyle üstün geldi. İstilacıları geri püskürterek aynalarına hapsetti ve onları, bir çeşit düşler âlemindeymişler gibi, insanların yaptıkları her şeyi tekrarlamakla cezalandırdı. Onları güçlerinden ve biçimlerinden yoksun kılmakla kalmadı, birebir yansımalarına indirgedi. Ama aynalarda yaşayanlar bir gün bu büyüyü bozacaklar.

İlk uyanan, Balık olacak. İlk, aynanın derinliklerinde hayal meyal bir çizgi fark edeceğiz ve bu çizginin rengi hiçbir renge benzemeyecek. Giderek, başka biçimler canlanmaya başlayacak. Gitgide bizden farklılaşacak, gitgide bize öykünmez olacaklar. Cam ve metal engelleri kırıp geçtikleri gibi, yenik de düşmeyecekler. Bu savaşta su yaratıkları da ayna yaratıklarının yanında saf tutacaklar.

Yunnan'da, Balık'tan değil de Ayna Kaplanı'ndan söz ederler. Bazıları da, istiladan önce aynaların derinliklerinden silah şakırtıları duyacağımıza inanır.

BAHAMUT

Bahamut'un namı Arabistan çöllerine kadar ulaştığında, oranın insanları onun şeklini şemailini değiştirdiler ve abartılı boyutlara vardırıdılar. Başlangıçta su aygırı ya da fil olan bu hayvanı, sonunda dipsiz denizlerde yüzen bir balığa dönüştürdüler; balığın üstüne bir boğa, boğanın üstüne yakuttan bir dağ, dağın üstüne bir melek, meleğın üstüne altı cehennem, bu cehennemlerin üstüne yeryüzünü, yeryüzünün üstüne de yedi göğü yerleştirdiler. Bir İslâm tarih kitabında şöyle anlatılır:

Allah yeryüzünü yarattı, ama yeryüzünün dayanağı olmadığı için olağanüstü büyüklükte bir melek yarattı ve yeryüzünün altına girip onu omuzlarına almasını buyurdu; ama meleğın ayaklarının altında bir destek olmadığı için yakuttan bir kaya yarattı ve meleğın ayaklarının altında durmasını buyurdu; ne ki, kaya da bir destekten yoksundu, o zaman Allah dört bin gözü, dört bin kulağı, dört bin burun deliğı, dört bin ağız, dört bin dili ve dört bin ayağı olan kocaman bir boğa yarattı ve kayanın altına girmesini buyur-

du; gel gör ki, boğanın da altında bir destek yoktu, böylece Allah Bahamut adında bir balık yarattı ve balığa boğanın ayakları altına destek olmasını buyurdu; balığın altına suyu, suyun altına da karanlığı yerleştirdi ve insanoglunun bilgisi karanlığın altında ne olduğuna yetmedi.

Başkaları da, yeryüzünün suyun üstünde; suyun kayanın üstünde; kayanın boğanın alnında; boğanın bir kum yatağının üstünde; kumun Bahamut'un üstünde; Bahamut'un bunaltıcı bir rüzgârın üstünde; bunaltıcı rüzgârın da bir sisin üstünde olduğunu söylerler. Sisin altında ne olduğunu ise bilen yoktur.

Bahamut o denli iri, o denli göz kamaştırıcıdır ki, insan gözüyle görülemez. Yeryüzünün tek mil denizleri bu balığın burun deliklerinden birine dökülse, çölün ortasında bir hardal tohumu kadar kalır. *Binbir Gece Masalları*'nın 496. gece-sinde, İsa'ya (Mesih) Bahamut'u görme yetisinin verildiği ve bu lütuf karşısında İsa'nın düşüp bayıldığı, üç gün üç gece kendine gelemediği anlatılır. Masal, ucu bucağı görünmeyen balığın altında bir deniz, denizin altında göz alabildiğine bir hava boşluğu, havanın altında ateş, ateşin altında da ağzının içinde altı cehennemin yer aldığı, Felak denen bir yılan vardı, diye sürüp gider.

Kayanın boğanın üstünde, boğanın Bahamut'un üstünde, Bahamut'un başka bir şeyin üstünde durduğu düşüncesi, Tanrı'nın varlığının kozmolojik kanıtının bir açıklaması gibidir. Bu kanıt da, her nedenin bir ön nedeni gerektirdiğini, dolayısıyla da sonsuzluğa geçmeyi önlemek için bir ilk nedenin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Nürnbergli kunduracı ustası Hans Sachs (1494-1576), Baldanders'i (*Apansız bir başka* ya da *Birden bir başkası* diye çevrilebilir), *Odyseia*'da Menelaos'un kendini aslana, yılan, parsa, dev bir yaban domuzuna, ağaca ve akarsuya dönüştürüveren Mısır tanrısı Proteus'un peşine düştüğü bölümden esinlenmişti. Baldanders, Sachs'ın ölümünden doksan yıl kadar sonra, Grimmelhausen'in *Serüvenci Simplicissimus* (1669) adlı pikaresk-fantastik romanının son kitabında yeni bir kılığa bürünür. Romanın kahramanı, bir ormanın orta yerinde, eski bir Germen tapınağından gelme bir put olduğunu sandığı bir taş yontu görür. Yontuya dokunur dokunmaz yontu dile gelir ve ona kendisinin Baldanders olduğunu söyler ve o saat önce bir insan kılığına bürünür, ardından bir meşe ağacı, bir dişi domuz, kalın bir sosis, yoncalarla kaplı bir çayır, hayvan tersi, bir çiçek, çiçeklenmiş bir dal, bir dut ağacı ve ipek bir duvar halısının, daha pek çok şey ve varlığın biçimini alır, sonra da bir kez daha insan kılığına girer. Simplicissimus'a, "iskemle, sıra, çanak çömlek gibi doğaları gereği konuşamayan şeylerle konuşma" sanatını

öğretmeye kalkışır; aynı zamanda da, kendini bir yazmana dönüştürüp, Aziz Yuhanna'nın Vahyi'nden "Ben başlangıç ve sonum" sözlerini yazar ki, bu sözler romanın kahramanına bu sanatı öğrenmesi için verdiği açıklamaların bulunduğu şifreli belgenin anahtarıdır. Baldanders, sonra da, kendi belirtkesinin (Türklerinki gibi, ama daha fazla hak kazanmış olarak) durmadan değişen ay olduğunu ekler.

Baldanders, ardı arkası kesilmeyen, boyuna değişen bir canavardır. Grimmelshausen'in romanının ilk basımındaki başlık sayfası da bu muzipliği yansıtır. Başlık sayfasındaki gravürde satir başlı, insan gövdeli, kuş gibi kanatlarını açmış, balık kuyruklu bir yaratık görülür; tek keçi bacağı ve akbaba pençeleriyle, birbiri ardı sıra girdiği biçimleri yansıtan bir maske yığınının üstünde durmaktadır. Kemerine bir kılıç asılıdır ve ellerinin arasında bir taç, bir yelkenli, bir kadeh, bir kule, bir çocuk, bir çift zar, çingiraklı bir soytarı külahı ve bir savaş aygıtının resimlerinin bulunduğu açık bir kitap vardır.

BANSHEE

Anlaşılan, bu “perilerin sahibesi”ni bugüne kadar kimse-ler görmemiş. Şekli şemailinden çok, İrlanda gecelerine (ve Walter Scott’ın *Cinbilim ve Büyücülük* adlı kitabına bakılırsa) İskoçya’nın dağlık yörelerine korku salan hüzünlü iniltisiyle bilinir. Bir evin penceresinin altında durması, o aileden birinin öleceğinin habercisidir. Onun sesini duymak için, Latin, Sakson ya da Danimarka kanı karışmamış, saf Kelt kanı taşımak gerekir. Banshee, Galler ve Bretanya’da da duyulurdu. İniltisine “ağıt” derler.

BAROMETZ

Barometz ya da *Lycopodium barometz* ya da Çin kurtpençesi diye de adlandırılan Tatar Kuzusu sebzesi, altın posta bürünmüş bir kuzuya benzeyen bir bitkidir. Dört-beş kök sapı üstünde durur. Sir Thomas Browne, *Pseudodoxia Epidemica* (Sahte İman Salgını - 1646) adlı yapıtında onu şöyle betimler:

Kuzu gibi görüldüğünden Kurtların pek leziz bulduğu, koparıldığı zaman kanlı bir usare ifraz eden, etrafındaki nebatat çürüyüp giderken sapasağlam kalan, Baromez dedikleri şu acaib nebatî hayvan ya da Tatar Kuzusu ne mucizelere kadirdir.

Öbür canavarların çeşitli hayvan türleri bileştirilerek türetilmiş olmalarına karşılık, Barometz hayvanlar âlemi ile bitkiler âleminin bir birleşimidir.

Bu da, topraktan söküldüğünde insan gibi feryat eden adamotunu; *Cehennem*'in dairelerinden birindeki, kopan ağaç dallarından kanlar ve sözcükler damlayan, canına kıyanların hüzünlü ormanını; Chesterton'ın düşlediği, dalları

na yuva kuran kuşları yutan, ilkyaz geldiğinde de yapraklara
değil de tüylere bürünen ağacı akla düşürür.

BASILIKOS

Basilikos (Horoz Başlı Kanatlı Yılan olarak da bilinir), çağlar boyunca durmadan çirkinleştirilip ürkünçleştirilmiştir, ta ki günümüzde artık unutulup gidinceye kadar. Adı Yunan dilinden gelir ve “küçük kral” demektir; Yaşlı Plinius’a (VIII, 21) bakılırsa, “başının üstünde... onu süslü bir taç gibi gösteren, yıldıza benzer bir leke” bulunan bir yıldı. Ortaçağ’dan başlayarak, tepesinde bir ibiği, sarı tüyleri, geniş ve dikenli kanatları bulunan dört bacaklı bir horoza dönüşür; kuyruğu ise yılan kuyruğu gibiye de ucunda bir pençe ya da ikinci bir horoz kafası vardır. Basilikos’un görünüşündeki değişiklik adına da yansıyacak; Chaucer, “Rahibin Hikâyesi”nde, basilikok’tan söz edecektir (“basilikok bakışının ağısuyla insanı yok eder”). Basilikos, Aldrovandi’nin *Yılanların ve Ejderhaların Doğal Tarihi* adlı kitabındaki bir gravürde, tüylü değil de pullu ve sekiz bacaklı olarak betimlenmiştir. (Yeni Edda’ya göre, Odin’in atı Sleipnir de sekiz bacaklıdır.)

Basilikos’un hiç değişmeyen özelliği ise, bakışı ve solugunun ölümcüllüğüdür. Gorgo’larla göz göze gelen canlılar

taş kesilirdi; Lucanus, Libya'nın tüm yılanlarının –engerek, amphisbaena, ammodit ve Basilikos– Gorgo'lardan birinin kanından doğduklarını anlatır. Aşağıda, Lucanus'un *Pharsalia*'sının IX. Kitabından bir-iki paragrafın birebir çevirisini veriyoruz:

Tekinsiz doğa, ilk kez bu bedende [Medusa'nın] doğurdu
ölümcül salgınları; iki çenesinin arasından, titreşen dille-
riyle tıslayarak yılanlar fırladı dışarıya, bir kadın saçları gibi
arkaya doğru dalgalanarak, dolandılar keyfe gelen Medu-
sa'nın boynuna. Yılanlar göğerti alnının ortasından, enge-
rek ağusu saçıldı lüle saçlarından.

Ne çıkar sefil Murrus saplasa kargısını Basilikos'a? Ağ-
ok gibi uçar kargının üstünden, sıvaşır kargıyı saplayan
o ele; Murrus da, o saat çeker kılıcını, indirdiği gibi kopar-
tır eli koldan; kendi canını kurtarır ama, elinde can kalmaz,
bakakalır ölümün ürkünç uyarısına.

Basilikos çölde yaşamıştı ya da daha doğrusu her yeri çöle
çevirmişti. Kuşlar ayaklarının dibine düşüp can verir, dün-
yanın bütün meyveleri kapkara kesilip çürürdü; Basilikos'un
susuzluğunu giderdiği ırmakların suları yüzlerce yıl ağulu
kalırdı. Bir bakışıyla kayaları yarıdığını, çayırı tutuşturdu-
ğu Plinius tarafından doğrulanmıştır. Bu canavarın güçleri-
ne karşı koyabilen biricik hayvan gelincikti, üstelik onu gör-
meyegörsün ansızın üstüne saldırırdı; bir de, horozun ötü-
şünü duyduğunda Basilikos'un arkasına bakmadan kaçtığı-
na inanılırdı. O yüzden, görmüş geçirmiş gezginler, bilme-
dikleri yörelere gidecekleri zaman, yanlarına kafese konmuş
bir horoz ya da gelincik almadan yola çıkmazlardı. Bir baş-
ka silah da aynaydı; kendi yansısını gören Basilikos oracık-
ta can verirdi.

Sevillalı Isidorus ve *Speculum Triplex*'in (Üç Parçalı Ayna)
derleyicileri, Lucanus'un masallarına inanmamışlar ve Ba-

silikos'un kökenine ilişkin mantıklı bir açıklamanın peşine düşmüşlerdi. (Aslından varlığını tümünden yadsıyamıyorlardı, çünkü İbranicede zehirli bir sürüngenin adı olan *Tsefa* sözcüğü *Vulgata*'da "cockatrice"* diye çevrilmişti.) En çok destek gören görüş ise, Basilikos'un bir yılan ya da karakurbağasının kuluçkaya yattığı çarpık çurpuk bir horoz yumurtasından çıktığıydı. Gelgelelim, on yedinci yüzyılda Sir Thomas Browne bu açıklamayı canavarın kendisi kadar uyduruk bulacaktı. Quevedo'nun, hemen hemen aynı dönemde kaleme aldığı "Basilikos" adlı romansta da şu dizeleri okuruz:

*Si está vivo quien te vio,
Toda su historia es mentira,
Pues si no murió, te ignora,
Y si murió no lo afirma.*

[Hâlâ hayattaysa seni gören, o zaman yalan tüm söylenen, yaşıyorsa seni görmüş olamaz, ölmüşse nasıl anlatır ne gördüğünü.]

(*) Horoz başlı, iki bacaklı mitolojik bir ejderha – ç.n.

BATT'DA EJDERHA

Pençeleri ve kanatları da olan, zebella gibi bir yılan, belki de Ejderha'nın en uygun tanımıdır. Rengi siyah olabilir, ama parlak olması da gerekir: Aynı ölçüde zorunlu olan bir başka özelliği de ağızından alev ve duman saçmasıdır. Bu, hiç kuşkusuz, onun günümüzdeki betimi; oysa Yunanların iri sürüngenlerin her türlüşüne "Drakon" (Ejderha) dedikleri anlaşıyor. Plinius'tan, yazın Ejderha'nın canının epeyce soğuk olan fil kanı çektiğini öğreniriz. Ansızın bir filin üstüne atılır, gövdesine dolanıp dişlerini geçirir. Kan kaybeden fil yere devrilip can verir; ama Ejderha da kurbanının ağırlığı altında ezilip öbür dünyayı boylar. Yine, Etiyopya Ejderhalarının, daha iyi otlaklar bulabilmek için sık sık Kızıl Deniz'i geçerek Arabistan'a göç ettiklerini okuruz. Bunu yapabilmek için de, dört-beş Ejderha, kafalarını suyun üstünde tutarak birbirine dolanıp tekne biçimini alır. Plinius'ta, Ejderha'dan sağlanan ilaçlara ayrılmış bir bölüm de vardır. O bölümde, Ejderha'nın gözlerinin kurutulduktan sonra balla karıştırılmasından elde edilen merhemın karabasanlara karşı etkili olduğunu okuruz. Ejderha'nın yüreğinin yağını,

ceylan derisine sarıp geyiğin kas kırıışlarıyla kolunuza bağlarsanız, mahkemede kimse sizi alt edemezmiş; Ejderha'nın dişlerinin bedene bağlanması da, ağaların anlayışlı ve hoşgörölü, hükümdarların bağışlayıcı ve sevecen olmalarını sağlarmış. Plinius, biraz kuşku duyarak da olsa, insanları yenilmez kılan bir tertipten de söz eder. Bu tertip, aslan postu, aslan iliğı, az önce yarış kazanmış bir atın ağzından saçılan köpükler, bir köpeğin tırnakları ve bir Ejderha'nın kuyruğıyla kafası karıştırılarak hazırlanır.

Ilyada'nın on birinci bölümünde, Agamemnon'un kalkanının üç başlı mavi bir Ejderha betimiyle bezeli olduğı anlatılır; yüzyıllar sonra da, İskandinav korsanlar, kalkanlarına Ejderha resimleri yapacaklar, uzun gemilerinin pruvalarına Ejderha başı konduracaklardır. Romalılarda, kartal nasıl lejyonun simgesiye, Ejderha da *cohors*, yani taburun belirtkesiydi; günümüz dragonlarının, yani süvari birliklerinin adı da buradan kaynaklanır. İngiltere'nin Sakson krallarının sancaklarında da Ejderhalar vardı; böylesi betimlerle, düşman askerlerinin yüreğine korku salmayı amaçlıyorlardı. Athis'in baladında şöyle denir:

*Ce souloient Romains porter,
Ce nous fait moult à redouter.*

[Romalıların taşıdıkları işte buydu, yüreğimize korku salan buydu.]

Ejderha, Batı'da her zaman kötölükle özdeşleştirilmişti. Kahramanların (Herakles, Sigurd, Aziz Mikail, Aziz George) üstesinden geldikleri en bildik yiğitliklerden biri de, bir Ejderha'yı alt edip kılıçla öldürmektir. Germen mitosunda, Ejderha değerli nesnelere bekçilik eder. İngiltere'de yedinci ya da sekizinci yüzyılda yazılmış olan *Beowulf* destanında, bir hazineye üç yüz yıl kadar bekçilik etmiş bir Ejderha yer alır.

Kaçak bir köle Ejderha'nın mağarasına saklanır ve hazinedeki bir kupayı çalar. Uyandığında kupanın çalındığının ayır-dına varan Ejderha hırsızı bulup haklamaya karar verirse de, kupayı kendisinin yanlış bir yere koyup koymadığını anla-mak için ikide bir mağaraya geri döner. (Şairin, canavarı-na, bu denli insanca bir işkillenme yakıştırması az tuhaf de-ğil doğrusu.) Ondan sonra, Ejderha krallığı kavurmaya baş-layınca da, Beowulf onun peşine düşer, dövüşür ve öldürür; gel gör ki, Ejderha'nın uzun sivri dişleriyle ölümcül yaralar açtığı Beowulf da can verecektir.

İnsanlar Ejderha'nın varlığına gerçekten de inanıyorlar-dı. Ta on altıncı yüzyıl ortalarında, Conrad Gesner'in bilim-sel nitelikte bir çalışma olan *Historiae Animalium* (Hayvan-lar Tarihi) adlı yapıtında bile Ejderha'dan söz edilmekteydi.

Zaman, Ejderha'nın saygınlığını büyük ölçüde sarsmıştır. Aslan'ın hem gerçekliğine inanırız, hem de bir simge olarak görürüz onu; Minotauros'u bir simge olarak görmeyi sür-dürsek de, artık gerçekliğine inanmayız. Ejderha ise düşlem-sel hayvanların belki en ünlüsü, ama ne yazık ki en bahtsızı-dır. Bize çocuksu gelir ve belirlediği öyküleri genellikle yavan-laştırır. Ama peri masalları Ejderha'lardan geçilmediği için olsa gerek, burada çağımıza özgü bir önyargıyla karşı karşı-ya olduğumuzu da unutmamalıyız. Aziz Yuhanna, *Vahiy Ki-tabı*'nda Ejderha'ya iki kez değinir: "Ve İblis ya da Şeytan de-nen ejderhayı, o yaşlı yılanı yakaladı..." Aziz Augustinus da, benzer bir yaklaşımla, Şeytan "aslan ve ejderhadır; hışmın-dan ötürü aslan, hinliğinden ötürü ejderhadır" diye yazar. Jung ise, Ejderha'nın, sürüngen ile kuşu, başka bir deyiş-le toprak ve hava öğelerini kendinde birleştirdiğini söyler.

**BAYAN JANE LEAD'IN
1694'TE LONDRA'DA NELER ÖĞRENDİĞİ,
NELER GÖRDÜĞÜ VE NELERLE KARŞILAŞTIĞINA
İLİŞKİN BİR ANLATI DENEMESİ**

Kör İngiliz gizemci Jane Lead'in (ya da Leade) pek çok yapıtı arasında Yazarın deneyerek öğrendiği üzere, *Sekiz Dünya'da meydana gelen Tanrı Yaratısı Tansıklar* (Londra, 1695) da vardır. O günlerde, Bayan Lead'in ünü tek mil Hollanda ve Almanya'ya yayılmış olduğundan, H. Van Ameyden van Duym adında hevesli bir genç bilgin bu yapıtı Hollandacaya çevirmişti. Ama sonradan, Bayan Lead'in tilmizlerinin kıskançlığı yüzünden kimi elyazmalarının gerçekliği tartışılır olunca, Van Duym'un yaptığı çevirilerin yeniden İngilizceye çevrilmesi gerekmişti. *Sekiz Dünya'nın* 340. sayfasında (10 B) şunları okuruz:

Semenderlerin Mekânı, Ateş olarak belirlenmiştir, Sylph'lerin Hava, Nympha'ların Akarsular, Gnome'lerin de Yeraltı Oyukları; ama cevherinde Mutluluk olan yaratık her yeri mekân edinir. Bütün sesler, dahası Aslanların kükremeleri, gece Baykuşlarının boğuk çığlıkları, Cehennemi boyalamışların acı iniltileri ve canhıraş feryatları bile ona hoş bir ezgi gibi gelir. Bütün kokular, dahası en iğrenç Çürüme

kokusu bile ona g ller ve Zambakların rayıhası gibi gelir. Ne yerse yesin, dahası putlara tapınılan  ağların Harpya'larının kendilerine ziyafet çektikleri leşler bile Ekmek tatlısı ve saray Lokması gibi gelir ona.   le sıcağında yeryüzünün en çıplak topraklarında dolanırken bile, kanatlı Meleklerin Gölgesi'nde serinler gibidir. Onu içtenlikle arayan, Dünya'nın neresinde olursa olsun, bu dünyanın ya da öbür yedi dünyanın en karanlık ve en tiksiniç yerlerinde bile bulur onu. Kılı ların en sivrisiyle gövdesinde a acağınız delik, Kutsal ve Katıksız bir haz pınarı olur çıkar. Bu gözler, D n şt r m'le, onun nasıl biri olduğunu göreyim diye verildi; Bilgelik'le gelen bu yetinin bir benzeri de kimileyin çocuğa bağışlanır.

BEHEMOT

Behemot, Hristiyanlıktan dört yüzyıl önce, fil ya da suaygırının büyüklüğüne bire bin katılmışı ya da bu hayvanların yalan yanlış ve korkuyla oluşturulmuş bir değişkesiydi; şimdi ise, *Eyüp Kitabı*'nda bu yaratığı tanımlayan ünlü on dizeden (XL: 15-24) ve bu dizelerin çağrıştırdığı dev varlıktan başka bir şey değildir. Gerisi safsata ve lafû gûzaftır.

“Behemot”, çoğul bir sözcüktür; bilginler, “Behemot”un, İbranicede “hayvan” anlamına gelen *behema* sözcüğünün pekiştirmeli çoğul hali olduğunu söylüyorlar. Rahip Luis de León'un, *Exposición del Libro de Job*'da yazmış olduğu gibi: “Behemot, ‘hayvanlar’ anlamına gelen İbranice bir sözcüktür; bilgin kişilerin genel kabul görmüş kanısına göre fil anlamına gelir, bu anlama gelmesinin nedeni de, heyula gibi olmasıdır; tek bir hayvan olmasına karşın pek çok hayvanmış gibi kabul edilir.”

Kaldı ki, özgün metindeki *Yaratılış*'ın ilk dizesinde, Tanrı'nın İbranicesi *Elohim*'in de, aldığı fiil halinin tekil olmasına karşın, çoğul olduğunu unutmamalıyız – *Bereshit bará Elohim et hashamáim veet hadretz* (Başlangıçta Tanrı göğü ve

yeri yarattı). Yeri gelmişken, Kutsal Üçleme öğretisini savunanlar bu aykırılığı, tanrının Birde Üç oluşu kavramını destekleyen bir sav olarak kullanmışlardır.

Burada, Peder Knox'un Latince Vulgata'dan çevirisindeki on dizeyi (XL: 10-19) sunuyoruz:

*Seninle birlikte yarattığım Behemot'a bak, Sığır gibi ot yiyor. /
Bak, ne güç var belinde, Karnının kasları ne güçlü! / Kuyruğunu
sedir ağacı gibi sallıyor, Sımsıkıdır uyluk lifleri. / Kemikleri
tunç borular, Kaburgaları demir çubuklar gibidir. / Tanrının
yapıtları arasında ilk sırayı alır, Yalnız Yaratıcısı ona
kılıçla yaklaşır. / Tepeler ürünlerini ona getirir, Bütün yabani
hayvanlar yanında oynar. / Hünnap çalıları altında, Kamışlarla
örtülü bir bataklıkta yatar. / Hünnaplar onu gölgele-
rinde saklar, Vadideki kavaklar kuşatır. / Irmak coşsa bile o
ürkmez, Güvenlik içindedir, Şeria Irmağı boğazına dayansa
bile. / Gözleri açıkken kim onu tutabilir, Kim kancayla bur-
nunu delebilir?*

BİRLEŞİK DEVLETLER FAUNASI

Oduncuların Wisconsin ve Minnesota'da kurdukları kamplarda uydurulmuş masallar ve hikâyelerde kimselerin inanası gelmediği bazı acayip yaratıklar yer alır.

Örneğin, *Hidebehind* dedikleri bir yaratık vardır ki, hep bir şeyin arkasına saklanır. Ne kadar dönersiniz dönün, nereye dönerseniz dönün, *Hidebehind* hep arkanızdadır; o yüzden de, pek çok oduncuyu öldürüp mideye indirdiği söylenmesine karşın bugüne kadar onu tarif edebilen çıkmamıştır.

Roperite'i da unutmamak gerekir. Üç aşağı beş yukarı bir midilli kadar olan bu hayvan, ip gibi gagasıyla en hızlı tavşanları bile avlayabilir.

Teakettler'a bu adın yakıştırılmış olmasının nedeni, çıkardığı seslerin kaynayan bir çaydanlığın fokurtularından ayırt edilememesidir. Ağzından buharlar çıkarır ve ardın ardın yürür. Onu pek az oduncu görebilmiştir.

Axehandle Hound'un başı nacak biçimindedir, gövdesi ise balta sapına benzer. Kuzey Ormanları'nın bu mastıbaçağı balta sapından başka bir şey yemez.

Yörenin balıkları arasında *Upland Trout* dedikleri bir ta-

nesi vardır ki, ağaçlarda yuva kurar, çok iyi uçar, gelgelelim sudan korkar.

Bir de, *Goofang* denen bir balık vardır; gözüne su kaçmasın diye kışın kışın yüzen bu balığı, “aşağı yukarı aybalığı boyunda, ama ondan çok daha geniş” diye tarif ederler.

Goofus Kuşu’nu da unutmayalım; bu kuş, nereye gittiğini hiç umursamadığı, yalnızca nerede olduğunu görmek istediği için yuvasını baş aşağı kurar ve ardın ardın uçar.

Oduncu kamplarının efsanevî kahramanı Paul Bunyan’ın ünlü Ulu Dağı’nın yamaçlarına yuva kuran *Gillygaloo* ise, dik bayırdan aşağı yuvarlanıp kırılmasınlar diye yumurtalarını kare biçiminde yumurtlamış. Oduncular kaskatı oluncaya kadar kaynattıkları bu yumurtalarla zar atarlarmış.

Son olarak, bir de, *Pinnacle Grouse* vardır ki, tek kanatlıdır. Tek kanatlı olduğu için de durmadan tek yönde uçar, dik bir tepenin çevresinde dönenip durur. Tüylerinin rengi mevsimine ve onu gözleyenin bulunduğu yere göre değişir.

BROWNİE'LER

Brownie'ler, adlarını esmer tenlerinden alan, küçümen, iyi huylu perilerdir. İskoçya'daki çiftliklere uğrayıp, ev halkı uykudayken, ev işlerini yapmayı alışkanlık edinmişlerdir. Grimm Kardeşler'in masallarından birinde de bu konu işlenir.

Ünlü yazar Robert Louis Stevenson, edebiyat uğraşında kendi Brownie'lerini yetiştirdiğini söyler. Brownie'ler düşlerine girip, ona akıllara durgunluk veren öyküler anlatırlarmış; örnekse, Dr. Jekyll'in tuhaf bir biçimde şeytansı Bay Hyde'a dönüşmesi ve eski bir İspanyol ailesinin oğlunun kız kardeşinin elini ısırduğu "Olalla" öyküsü.

BUDA'NIN DOĞUMUNU ÖNCEDEN BİLEN FİL

Hıristiyanlıktan beş yüzyıl önce, Nepal'de, Kraliçe Maya bir düş görür; düşünde, Altın Dağ'da yaşayan beyaz bir Fil kraliçenin içine girer. Bu düşsel hayvanın altı sivri dişi vardır. Kralın bilicileri, Kraliçe'nin, ya dünyaya hükmedecek ya da insanlığı kurtaracak bir erkek çocuk doğuracağı önbilisinde bulunurlar. Herkesçe bilindiği gibi, ikincisi olur.

Hindistan'da fil evcil bir hayvandır. Beyaz, alçakgönüllülüğü gösterir; altı ise, kutsal sayıdır, uzamın altı boyutunu, üst, alt, ön, arka, sol ve sağını karşılar.

George Sale çevirisinde (1734), *Kur'an*'ın on yedinci suresi şu sözlerle açılır: “Kendisine kanıtlarımızdan *bazılarını* gösterelim diye kulunu bir gece Mekke'nin kutsal tapınağından çevresini bereketli kıldığımız uzaktaki Kudüs tapınağına yürütenin şanı yücedir...” Tefsir bilginleri, burada, şanı yüce olanın Allah, onun kulunun Muhammed, Mekke'nin kutsal tapınağının Mescid-i Haram, uzaktaki Kudüs tapınağının ise Mescid-i Aksa olduğunu ve Peygamberin Kudüs'ten göğün yedinci katına yükseldiğini söylerler. Söylencenin en eski yorumlarında, Muhammed'e bir insan ya da melek yol gösterir; daha sonralara tarihlenen yorumlarda ise, eşekten büyük, katırdan küçük bir küheylâna biner. Bu küheylân, adı “parıldayan” anlamına gelen Burak'tır. *Binbir Gece Masalları*'nın çevirmeni Richard Burton'a göre, Hindistan'daki Müslümanlar Burak'ı genellikle insan yüzlü, eşek kulaklı, at gövdeli, tavuskuşu kanatlı ve kuyruklu olarak betimlerler.

Bir İslâm söylencesine göre, Burak yeryüzünden gökyüzüne kanatlanırken bir su testisini devirir. Peygamber, göğün yedinci katına yükselirken, göğün her katında orada yaşa-

yan peygamberler ve meleklerin her biriyle konuşur ve Arş-ı Alâ'dan geçerken Allah omzuna dokunduğunda yüreğini ürperten bir serinlik hisseder. İnsanoğlunun zamanı Allah'ın zamanıyla bir değildir; Peygamber yeryüzüne döndüğünde testiye tek bir damla su bile dökülmeden yakalar.

Yirminci yüzyıl İspanyol oryantalisti Miguel Asín Palacios, *Kitabü'l-İsra ila Makami'l-Esra* adlı kitabında Burak'ı tanrı sevgisinin simgesi olarak görmüş olan, 1200'lerin Murcia-lı bir mutasavvıfından söz eder. Başka bir metinde de, "kalbi temiz Burak"tan söz eder.

C.S. LEWIS'İN DÜŞLEDİĞİ BİR HAYVAN

Artık gürültü iyiden iyiye yükselmişti, çalılar o kadar sıklaşmıştı ki nerdeyse önünü göremez olmuştu, tam o sırada müzik birden kesildi. Kırık dalların çıtırtısını duyunca hemen oraya yöneldiyse de hiçbir şey bulamadı. Tam aramaktan vazgeçmek üzereydi ki, az ötede şarkı yeniden başladı. Bir kez daha ardına düşecek oldu, ama yaratık da bir kez daha şarkıyı kesip savuştu. Arayışından sonuç alıncaya kadar, bir saate yakın bir süre onunla böyle saklambaç oynayacaktı.

Müzik yine iyice yükseldiğinde sessizce yaklaştı ve en sonunda çiçeğe durmuş dalların arasından bir karaltı gördü. Yaratık şarkıyı kestiğinde kımıltısız durup, şarkıya yeniden başladığında büyük bir temkinlilikle ilerleyerek on dakika kadar iz sürdü. Sonunda gözünün önündeydi işte; gözetlendiğinden habersiz, şarkı söylüyordu. Siyah, ipeksi, pırlırlı tüyleriyle bir köpek gibi dimdik dinelmışti, ama omuzları Ransom'ın başını aşıyordu; omuzlarına birer sütun gibi dayanak veren ön ayakları körpe ağaç gövdelerini andı-

nyordu, ön ayakların altındaki geniş, yumuşak tabanlar ise deve tabanı kadar kocamandı. Koskoca, yusuvarlak göbeği beyazdı; omuzlarının çok yukarısına yükselen boynu ise at boynu gibi uzuyordu. Ransom durduğu yerden kafasını yandan görüyordu – şarkısını kendinden geçmişçesine, boğuk titremelerle söylerken ağzı ardına kadar açılmıştı; ezgiler görkemli hançeresinden nerdeyse gözle görülürcesine çağlayarak akıyordu. Ransom, yaratığın iri, saydam gözlerine ve titreyen, hassas burun deliklerine şaşkınlık içinde bakakaldı. Yaratık çok geçmeden şarkıyı kesti, Ransom'ı görünce ok gibi fırlayıp birkaç adım ötede durdu; nerdeyse bir fil yavrusu kadardı, dört ayak üstünde, uzun kaba kuyruğunu iki yana sallıyordu. Perelandra'da insan karşısında korku belirtisi gösteren ilk yaratıktı sanki. Ne ki, korku değildi bu. Ransom ona seslenince biraz daha yaklaştı. Kadife gibi burnunu Ransom'ın avucuna dayadı ve dokunmasına izin verdi; ama hemencecik geri kaçtı, uzun boynunu önüne eğerek başını pençelerinin arasına gömdü. Ransom'ın kurduğu yakınlık bu kadarla kaldı ve yaratık en sonunda geri çekilerek gözden yittiğinde ardına düşmedi. Ardına düşmek, onun yavru geyik ürkekliğine, bu insan ayağı değmemiş ormanın orta yerinde sonsuza kadar bir ses, yalnızca bir ses olarak kalmaktan başka bir şey istemediğini gözler önüne seren kırılğan, yumuşak bakışına gölge düşürmek olacaktı. Ransom yeniden yola koyulmuştu ki, şarkı birden yeniden başladı; bu kez daha yüksek perdeden ve daha güzeldi, sanki kendi dünyasına yeniden kavuşmuştu da düğün bayram ediyordu.

“Bu tür hayvanların sütü yoktur [dedi Perelandra], doğrudukları yavruları hep başka bir türün dişisi emzirir. Dişi kocaman, çok güzel ve dilsizdir; şarkıcı yavru süt emmeyi bırakıncaya kadar onun yavruları arasından ayrılmaz ve

ona bağımlı kalır. Ama büyüdüğünde güzeller güzeli, hari-kulade bir hayvan olur ve ondan ayrılır. Dişi de onun söylediği şarkıyı şaşkınlıkla dinler.”

C.S. LEWIS, *Perelandra*

C.S. LEWIS'İN DÜŞLEDİĞİ BİR YARATIK

Alevlerin ışığında kızıllaşmış, insan suretinde bir yaratık, ağır ağır, insanı andırmayan hareketlerle sürünerek mağaranın içinde belirdi. Hiç kuşku yok, o İnsandışı'ydı bu; kırık bacağını sürüyordu, alt çenesi bir ölünün çenesi gibi sarkmıştı, yerinden doğrulup dikildi. Sonra, onun hemen ardından, çukurdan başka bir şey daha çıktı. İlk, ağaç dallarına benzeyen bir şey, daha sonra bir takımyıldız gibi düzensiz bir biçimde kümelenmiş yedi-sekiz ışık beneği belirdi. Biraz sonra da, perdahlanmışçasına, kızıl ışığı yansıtan borumsu bir kütle. Dalların birdenbire uzun telsi dokunaçlara, ışık beneklerinin miğferli bir kafadaki bir sürü göze dönüştüğünü, ardı sıra gelen kütlenin de iri, kabaca silindirik bir gövde olarak belirdiğini görünce, yüreği hop etti. Korkunç şeyler birbiri ardı sıra geldi – sıska, bir sürü eklemden oluşan bacaklar ve çok geçmeden, tam gövdenin tümünün göründüğünü sandığı anda, arkasında ikinci bir gövde, onun arkasında da bir üçüncüsü. Yaratık üç bölmeliydi, yalnızca yabanasının incecik belini andıran bir doku birleştiriyordu bölmeleri –bölmeler bir hizada gibi durmadığından ezilip çiğ-

nenmiş gibi görünüyordu– dev gibi, çok bacaklı, titrek garip yaratık, İnsandışı'nın hemen arkasında dikiliyordu; öyle ki, ikisinin ürkünç gölgeleri, arkalarındaki kayada kocaman tek bir beden gibi meydan okuyarak dans ediyordu.

C.S. LEWIS, *Perelandra*

CHESHIRE KEDİSİ VE KILKENNY KEDİLERİ

“Cheshire kedisi gibi sırtıtmak” deyimini bilmeyen yoktur; besbelli, alaycı alaycı bakmak anlamına gelir. Bu deyim kökenine ilişkin pek çok açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birine bakılırsa, Cheshire peynirleri sırtan bir kedi kafası biçiminde satılırmış. Bir başkasına göre ise, Cheshire bir palatinlik ya da kontlukmuş ve bu soyluluk göstergesi Cheshire kedilerini neşeli kılarmış. Başka bir açıklamaya göre de, III. Richard döneminde, Caterling adında bir avlak bekçisi varmış, Caterling ne zaman kaçak avcılarla kavgaya tutuşsa yüzünde öfkeli bir sırıtış belirirmiş.

Lewis Carroll, 1856’da yayımlanan *Alice Harikalar Diyarında*’da, Cheshire Kedisi’ne yavaş yavaş yok olma yetisini bağışlamıştı; geriye sırıtışı –dişsiz ve ağızsız olarak– kalıyordu, o kadar. Kilkenny Kedileri’nin ise, birbirleriyle azgınca dalaştıkları ve birbirlerini yedikleri söylenir; geriye bir tek kuyrukları kalırmış. Bu öykü on sekizinci yüzyıla kadar uzanır.

CİNLER

İslâm halk inanışında, Allah, akıl yetisi olan farklı türden üç varlık yaratmıştır: nurdan yaratılmış olan Melekler; ateşten yaratılmış olan Cinler* ve balçıktan yaratılmış olan İnsanlar. Cinler, Âdem'den birkaç bin yıl önce dumansız kapkara bir ateşten yaratılmışlardır ve beş cinsten oluşurlar. Bu cinsler arasında iyi ve kötü Cinler olduğu gibi, erkek ve dişi Cinlere de rastlanır. Kozmografya bilgini el-Kazvinî, Cinlerin “bedenleri saydam, binbir kılığa girebilen, havaî yaratıklar” olduğunu söyler. İlk başta birer bulut ya da ne idüğü belirsiz dev sütunlar biçiminde görünebilirler; iyice belirdiklerinde ise, dilediklerince insan, çakal, kurt, aslan, akrep ya da yılan kılığına bürünmüş olarak görünürler. Bazısı gerçekten iman sahibidir, bazısı da kâfir ya da tanrıtanımazdır. İngiliz oryantalist Edward William Lane, Cinlerin insan kılığına büründüklerinde kimi zaman bir dev olup çıktıklarını ve “iyi yürekli iseler genellikle olağanüstü yakışıklı, kötü yürekli iseler korkunç çirkin” olduklarını yazar. Ayrıca, canları isteyince, “kendile-

(*) Cin sözcüğü, “göze görünmezlik” ve “örtme” anlamlarını içeren Arapça *cinn*'den türemiştir – ç.n.

rini meydana getiren zerrelere göz açıp kapayıncaya un ufak olmasıyla" havaya karışarak ya da yerin dibine girerek ya da kalın bir duvardan geçerek görünmez oldukları söylenir.

Cinler sık sık göğün en alt katına tırmanır ve meleklerin gelecekte neler olup biteceğine değgin sohbetlerine kulak misafiri olurlar. Oradan edindikleri bilgileri büyücülere ve kâhinlere taşırlar. Bazı bilginler, Piramitlerin ya da Hz. Süleyman'ın buyruğuyla yapılan görkemli Kudüs Tapınağı'nın aslında onların işi olduğu kanısındadır.

Cinler genellikle viranelerde, sarnıçlarda, nehirlerde, kuyularda, kavşaklarda ve pazar yerlerinde bulunurlar. Mısırlıların dediklerine bakılırsa, çölden sütun gibi yükselen kum hortumlarına kötü yürekli bir Cin'in uçuşu yol açarmış. Sonra, kayan yıldızların da, Allah tarafından kötü yürekli Cinlere fırlatılan oklar olduğu söylenir. Bu habis yaratıkların insanlara reva gördükleri kötülüklerin en bilinenleri şunlardır: Evlerin damları ya da çatılarından, aşağıdan geçenlere tuğla ve taş atmak; dünya güzeli kadınları kaçırmak; terk edilmiş bir evde oturmaya kalkışanların tepesine tebelleşmek; ve ufak tefek şeyler aşımamak. Ne var ki, onları uzak tutmak ve böylesi yıkımlara uğramamak için, Rahim ve Gafur Allah'ın adını yineleyerek yakarmanın yeterli olduğu söylenir.

Mezarlıklara dadanan ve ölümlerle beslenen gulyabaninin, Cinlerin bir alt cinsi olduğu kanısı yaygındır. İblis ise, Cinlerin babası ve Cin tayfasının reisidir.

Genç Victor Hugo, 1828'de, bir Cinler meclisini anlatan, "Les Djinns" (Cinler) adlı, on beş kıtalık tumturaklı bir şiir yazmıştı. Cinler bir araya toplandıkça her yeni kıtada dizeler giderek uzuyor ve tek mil Cinlerin bir araya geldiği sekizinci kıtaya kadar bu böyle sürüp gidiyordu. Bu noktadan sonra, Cinlerin tümünden ortadan kaybolduğu şiirin sonuna kadar da dizeler giderek kısalıyordu.

Burton ve Noah Webster, “Jinn” (Cin) sözcüğü ile “beget”* fiilinden gelen Latince “genius”** sözcüğü arasında bağ olduğunu ileri sürerler. Skeat ise buna karşı çıkar.

(*) Meydana getirmek, yaratmak – ç.n.

(**) Ruh, esin, peri, yetenek, deha – ç.n.

ÇİN FAUNASI

Aşağıda sunduğumuz yabansı hayvanlar dökümü, 978 yılında yazılıp 981'de yayımlanmış olan *T'ai P'ing Kuang Chi*'den (Sulh ve Refah Devrine Ait Şümullü Kuyudat) alınmıştır.

Gökçe At, başı kara, gövdesi beyaz bir köpeği andırır. Etsi kanatlarıyla uçabilir.

Chiang-liang, kaplan kafalı, insan yüzlüdür, kolları bacakları uzundur, dişlerinin arasında bir yılan bulunur.

Kızıl Su'nun batısına düşen yörede, hem önünde hem de arkasında kafası bulunan ve *Ch'ou-t'i* diye bilinen bir hayvan yaşar.

Ch'uan-T'ou'nun yerlileri insan başlı, yarasa kanatlı, kuş gagalıdır. Çiğ balıktan başka bir şey yemezler.

Uzun Kollar Diyarı'nda yaşayanların kolları yere kadar sarkar. Deniz kıyısında balık tutarak geçinirler.

Hsiao, baykuşa benzeyen bir kuştur, ama insan başlı, maymun gövdeli, köpek kuyrukludur. Boy göstermesi, uzun bir kuraklığın habercisidir.

Hsing-hsing'ler, maymunlara benzerler. Yüzleri beyaz, kulaqları sivridir. İnsanlar gibi dik yürürler ve ağaçlara tırmanırlar.

Hsing-t'ien, bir zamanlar tanrılara kafa tuttuğu için kellesi uçurulmuş, o zamandan beri de başsız kalmış bir varlıktır. Gözleri göğsündedir, ağzı ile göbeği birdir. Ormanlardaki açıklıklarda ve kırlarda tepinir, hoplayıp sıçrar, baltasıyla kalkanını gözdağı verircesine sağa sola savurur.

Hua-balığı ya da uçan yılanbalığının görünüşü balık gibidir, ama bir kuş gibi kanatlıdır. İnsanlara göründü mü, kuraklık geliyor demektir.

Hui dağı, insan başlı bir köpeğe benzer. Çok iyi atlayıp sıçrar, ok gibi fırlar; o yüzden, kendini göstermesinin, fırtınaların habercisi olduğuna inanılır. *Hui*, insana bakar bakar da kıs kıs güler.

Musikişinas Yılan, yılan başlı ve dört kanatlıdır. *Musiki Taşı*'nın çıkardığı sesleri andıran sesler çıkartır.

Okyanus İnsanları'nın başları ve kolları insanınkilere, gövdeleri ve kuyrukları balığınkilere benzer. Fırtınalı havada su yüzüne çıkarlar.

Tılsımlı Su diyarında yaşayan *Ping-feng*, önünde ve arkasında birer başı olan siyah bir domuza benzer.

Tek Kol yöresinde yaşayanların tek kolu ve üç gözü vardır. Bunlar o kadar marifetli insanlardır ki, uçan arabalar yaparlar ve rüzgârlarda yolculuğa çıkarlar.

Ti-chiang, Gökçe Dağlar'da yaşayan doğaüstü bir kuştur. Kıpırmızı renktedir, altı ayaklı ve dört kanatlıdır, ama ne yüzü vardır ne de gözleri.

CROCOTTA VE LEUCROCOTTA

İ.Ö. 4. yüzyılda Artakserkses Mnemon'un hekimliğini yapmış olan Ktesias, Pers kaynaklarına dayanarak Hindistan'ı betimleyen ayrıntılı bir derleme, Perslerin Artakserkses Mnemon'un hükümdarlığı döneminde Hindistan'ı düşlerinde nasıl canlandırdıklarını merak edenler için paha biçilmez bir yapıt kaleme almıştı. Ktesias, bu yapıtın 32. bölümünde, cynolycus ya da köpek-kurttan söz eder ki, Plinius'un kendi Crocotta'sını buradan esinlenerek geliştirdiği anlaşılmaktadır. Plinius, Crocotta'nın, "köpek kurdun çiftleşmesiyle üremiş" bir hayvan olduğunu, "önüne ne gelirse dişleriyle paramparça edip mideye indirdiğini, üstelik çabucak sindirdiğini" (VIII, 21) yazar. Ardından da, Hindistan'da bulunan bir başka hayvanı, Leucrocotta'yı tarif eder:

Yabaneşegi kadar iri, ayakları Geyik ayağını, boynu, kuyruğu ve döşü Aslanı, kafası Porsuğu andıran, çifte çatal toynaklı, ardından sapan taşı yetişmez yabanıl bir hayvan: Ağız açıldı mı kulaklarına varır, dişlerin olması gereken yerde

kocaman bir kemik var. Derler ki, bu hayvan yalandan insan sesi çıkarabilirmiş.

Daha sonraki bilginlerin, Plinius'un *Leucrocotta*'sını, Hint antilopu ile sırtlanın hantal bir kaynaşımı olarak gördükleri anlaşıyor. Plinius, bu hayvanların tümünün, oynak boynuzlarla donatılmış, derisi çakmaktaşı kadar sert, kılları tersine akışlı, yabanıl bir boğanın da yaşadığı Etiyopya kırlarını yurt edindiğini yazmıştı.

ÇİN EJDERİ

Çin’de, evrenin yaratılışıyla ilgili söylencelerde, On Bin Varlık ya da Arketipler (dünya), birbirini tamamlayan iki sonsuz gücün, yin ile yang’ın ritmik birleşiminden doğar. Yoğunluk, karanlık, edilgenlik, çift sayılar ve soğuk yin’e karşılık gelir; büyüme, aydınlık, etkenlik, tek sayılar ve sıcak ise yang’a denk düşer. Yin’in simgeleri kadınlar, toprak, portakal rengi, koyaklar, nehir yatakları ve kaplan; yang’ın simgeleri ise erkekler, gökyüzü, mavi, dağlar, sütunlar ve ejderhadır.

Çin Ejderi, *long*, dört sihirli hayvandan biridir. (Öbürleri tekboynuz, zümrüdüanka ve kaplumbağadır.) Batı’nın ejderi, en iyimser görüşle, dehşet saçar; en kötümser görüşle de, bir eğlence figürüdür. Oysa Çin söylencelerindeki *long*, tanrısal olduğu gibi, aynı zamanda bir aslan olan melege de benzer. Sima Qian, *Tarihsel Kayıtlar* adlı yapıtında, Konfüçyüs’ün danışmak üzere belgelikçi ve kutsal kitaplardan sorumlu Laozi’ye gittiğini ve ziyaretinden sonra şöyle dediğini aktarır:

Kuşlar uçar, balıklar yüzer, hayvanlar koşar. Koşan hayvan tuzak kurarak, yüzen balık ağ atarak, uçan hayvan da ok fırlatarak yakalanabilir. Ama bir de Ejder vardır ki, nasıl

sırtına atlayıp sürer rüzgârı ya da nasıl erişir göğe, bilinmez.
Bugün Laozi'yle tanıştım ve diyebilirim ki Ejder'i gördüm.

Bir Ejder ya da Ejder At, yang ile yin'in karşılıklı işleyişini simgeleyen ünlü dairesel diyagramı bir imparatora bildirmek üzere Sarı Nehir'den çıkagelmişti. İmparatorlardan biri, ahırlarındaki Ejderlere eyer vurdurup orduya alırdı; bir başka imparator da Ejderlerle beslenmiş ve hükümdarlığı gönenmişti. Ünlü bir ozan, büyüklüğün olası tehlikelerini göstermek için şöyle yazmıştı: “Tekboynuzun olup olacağı söğüşdür; ejderin olup olacağı da kıymalı börek.”

Ejder, *I Ching* ya da *Değişimler Kitabı*'nda, bilgelik anlamına gelir. Yüzyıllar boyunca imparatorluk belirtkesiydi. İmparatorun tahtına Ejder Tahtı, imparatorun yüzüne de Ejder Yüzü derlerdi. İmparatorun ölümünü duyururlarken, bir Ejder'in sırtında göğe yükseldiğini söylerlerdi.

Ejder, halk imgeleminde, bulutlara, çiftçilerin gereksinim duyduğu yağmura ve büyük nehirlerle bağlanır. “Toprak ejderle çiftleşti”, yağmuru anlatan yaygın bir deyiştir. Altıncı yüzyıl dolaylarında, Chang Seng-yu, dört Ejder'i betimleyen bir duvar resmi yapmıştı. Resme bakanlar, Chang'ın Ejderlerin gözlerini yapmadığından yakındılar. Buna çok kızan Chang da, fırçalarını kaptığı gibi, Ejderlerden ikisine göz yaptı. O saat “gök gürledi, şimşek çaktı, duvar çatladı ve Ejderler göğe yükseldi. Ama gözsüz iki Ejder orada kaldı.”

Çin Ejderi'nin boynuzları, pençeleri ve pulları vardır, sırtı dikenlerle kaplıdır. Çoklukla, yuttuğu ya da kustuğu bir inci ile birlikte betimlenir. Gücü de bu incide gizlidir; incisi alınırsa uysallaşır.

Zhuangzi, kararlı bir adamın üç zorlu yılını verdikten sonra Ejderleri öldürme sanatında ustalaştığını, ama o günden sonra kendisine bu sanatını uygulama fırsatının bir kecek bile bağışlanmadığını anlatır.

ÇİN TEKBOYNUZU

Çin Tekboynuzu, *k'i-lin*, uğur getirdiğine inanılan dört hayvandan biridir; öbürleri ejder, zümrüdüanka ve kaplumbağadır. Tekboynuz, karada yaşayan 360 yaratığın başta gelelidir. Gövdesini geyikten, kuyruğunu öküzden, toynaklarını attan almıştır. Alnının ortasından fırlayan kısa boynuzu etsidir; tüyleri, sırtında birbirine karışan beş renge, karnında kahverengi ya da sarıya bürünür. O kadar iyi huyludur ki, yürürken karıncayı bile ezmeye özen gösterir ve taze otları yemekten kuru otları yeğler. Tekboynuz'un görünmesinin, erdemli bir hükümdarın doğacağına belirtisi olduğuna inanılır. Çin Tekboynuzu'nu yaralamak ya da ölüsüne rastlamak uğursuzluk getirir. Bu hayvanın ömrü bin yıldır.

Annesi Konfüçyüs'ü dünyatağında taşıırken, beş gezegenin cinleri ona "ineğe benzeyen, derisi ejder pullu, alnında bir boynuz bulunan" bir hayvan getirmişler. Soothill, doğum muştusunu böyle aktarır; Wilhelm'in yorumunda ise, hayvan kendiliğinden gelir ve üstünde şu sözlerin yazdığı bir yeşim levha tükürür:

Billûr dağın [ya da su özünün] oğlu, hanedan yıkıldığında, sen saltanat süreceksin tahtsız bir hükümdar gibi.

Yetmiş yıl kadar sonra, avcılar bir *k'i-lin* öldürürler; Konfüçyüs'ün annesinin bağladığı bir kurdele hâlâ hayvanın boynuzunda duruyordur. Konfüçyüs gidip Tekboynuz'a bakar ve ağlamaya başlar, çünkü bu masum ve esrarengiz hayvanın ölümünün neyin belirtisi olduğunu sezmiştir ve o kurdelede kendi geçmişi yatıyordu.

On üçüncü yüzyılda, Hindistan'a bir sefer düzenleyen İmparator Cengiz Han'ın bir keşif kolunun karşısına, çölde, “geyiği andıran, kafası at kafasına benzeyen, alnında bir boynuzu bulunan, gövdesi yeşil tüylerle kaplı” bir yaratık dikilmiş. Yaratık, askerlere demiş ki: “Artık efendinizin kendi ülkesine dönmesinin zamanı geldi.” Çinli danışmanlarından biri Cengiz'e bu hayvanın *k'i-lin*'in bir türü, bir *chio-tuan* olduğunu açıklamış. “Bu koca ordu tam dört yıldır Batı ellerinde durmadan savaşıyor,” demiş. “Dökülen kanları dehşet içinde izleyen Gökyüzü, *Chio-tuan* ile bir uyarı gönderiyor. Yalvarırım, İmparatorluğu düşünün; ılımlılığın verdiği haz sonsuzdur.” İmparator da geri adım atmış, savaş açmaktan caymış.

Milat'tan yirmi iki yüzyıl önce, İmparator Shun'un yargıçlarından birinin “tek boynuzlu bir keçi”si varmış; bu keçi suçluyla suçsuzu ayırmakta ustaymış, haksız yere suçlanana saldırmaya yanaşmaz, ama suçlu olana tek boynuzuyla tos atarmış.

Margoulies, *Anthologie raisonnée de la littérature chinoise* (Açıklamalı Çin Edebiyatı Güldestesi) (1948) adlı kitabında, bir dokuzuncu yüzyıl yazarının kaleminden çıkma şu gizemli ve uz dilli alegoriye yer verir:

Tekboynuzun doğaüstü ve uğurlu bir varlık olduğunu bilmeyen yoktur; şiirler, vakayinâmeler, değerli insanların yaşamöyküleri ve yetkesi tartışılmaz daha başka metinlerde

böyle denir. Tekboynuzun uğur getirdiğini köylü kadınlar ve çocuklar bile bilirler. Gel gör ki, bu hayvan evcil hayvanlardan değildir; bu dünyada kolay kolay karşılaşılması gibi, hayvanlar âlemi içinde sınıflandırılmaya da gelmez. Ne ata benzer, ne de boğaya; ne kurda benzer, ne de geyiğe. O yüzden de, kimi zaman bir tekboynuzla karşılaşırız da karşımızdakinin bir tekboynuz olduğunun ayırdına bile varmayabiliriz. Yeleli bir hayvanın at, boynuzlu bir hayvanın da boğa olduğunu biliriz de, tekboynuzun neye benzediğini bilmeyiz.

ÇİN TILKISI

Çin Tilkisi, bildik hayvanbilimde, öteki Tilkilerden pek farklı değildir; ama düşlemsel hayvanbilime bakıldığında aynı şey söylenemez. Kayıtlar, Çin Tilkisi'ne sekiz yüz yıl ile bin yıl arasında bir ömür biçiyor. Uğursuz sayılan bu hayvanın gövdesinin her yanının özel bir gücü vardır. Kuyruğunu yere vurdu mu yangın çıkartır; kehanette bulunabilir; suretten surete girebilir, en çok da yaşlı erkek, genç kadın ve bilgin suretine. Cin fikirli, ürkek ve ikirciklidir; muziplik yapmaya ve eziyet etmeye bayılır. İnsanlar öldüklerinde, ruhları bir Tilki'nin bedenine göç edebilir. Çin Tilkisi, mezarlık dolaylarını mesken tutar. Onunla ilgili binlerce öykü ve söylence vardır; bunlardan birini, dokuzuncu yüzyıl ozanı Niu Chiao'nun mizahî bir yanı da olan masalını aktarmak istiyoruz:

Wang, bir gün, arka ayakları üstünde dikilip bir ağaca yaslanmış iki Tilki görmüş. Birinin elinde bir kâğıt varmış ve bakıp bakıp gülünç bir şeye güler gibiymişler. Wang onları ürktüp kaçırmaya çalıştıysa da kıllarını bile kıpırdatmamışlar; o da, elinde kâğıt olan Tilki'yi gözünden vurdu-

gu gibi kâğıdı çekip alıvermiş. Hana vardığında, olup biteni oradakilere anlatmaya başlamışken, içeriye gözü sargılı bir adam girmiş. Adam, Wang'ın öyküsünü can kulağıyla dinledikten sonra kâğıdı görüp göremeyeceğini sormuş. Wang tam kâğıdı verecekken, hancı yeni gelen adamın kuyruğu olduğunu fark etmiş. "Bu adam bir Tilki!" diye bağırır bağırılmaz, adam Tilki'ye dönüşüp tabanları yağlayıvermiş. Tilki-ler anlaşılmaz yazılarla dolu kâğıdı pek çok kez ele geçirmeye çalıştılsa da, çabaları her seferinde boşa çıkmış. En sonunda eve dönmeye karar veren Wang yolda ailesiyle karşılaşmış, hep birlikte başkente gidiyorlarmış. Yola çıkmalarını kendisinin buyurduğunu söylemişler; anası da, çifti çubuğu, malı mülkü satıp şehre yanına gelmelerini istediği mektubu göstermiş. Wang mektuba bakmış bakmış, ama kâğıdın üstünde hiçbir yazı yokmuş. Artık başlarını sokacakları bir yerleri bile olmamasına karşın, Wang, "Hadi, geri dönüyoruz," demiş.

Günün birinde, herkesin çoktandır öldü sandığı kardeşi çıkagelmiş. Ailenin başına gelen bahtsızlığı soracak olduğunda, Wang olup biteni anlatmaya başlamış. İşin içine Tilkilerin karıştığı yere geldiğinde, kardeşi, "Tamam işte," demiş, "tekmil kötülüklerin kökü burada." Wang ona o boş sayfayı göstermeye kalkınca da, mektubu Wang'ın elinden kaptığı gibi cebine tıktırmış ve demiş ki: "En sonunda istediğimi elde ettim." Sonra da, kendini Tilkiye dönüştürüp sırra kadem basmış.

ÇİN ZÜMRÜDÜANKASI

Kitabı Mukaddes'ten alışkın olduğumuz o dokunaklılığı Çinlilerin kutsal kitaplarında bulamadığımızda düş kırıklığına uğrayabiliriz. Ne ki, o ılımlı söylem içersinde birden karşımıza çıkan kişisellikten etkilendiğimiz de olur. Konfüçyüs'ten *Seçme Sözler*'in VII. Kitabında (Waley çevirisi) geçen şu sözleri örnek verebiliriz:

Usta dedi ki: Benim için her şey ne kadar da kötüledi! Chou hükümdarı nicedir düşüme girmedir.

Ya da IX. Kitaptaki şu sözler:

Usta dedi ki: Zümrüdüanka gelmez oldu; nehrin haritası çıkmıyor artık. Artık sonum geldi!

Harita ya da işaret (diye açıklıyor yorumcular) sihirli bir kaplumbağanın sırtındaki yazıta göndermede bulunmaktadır. Zümrüdüanka ise, parlak renkleri olan ve sülün ve tavuskuşuna benzeyen bir kuştur. Tarihöncesi çağlarda, tanrının lütfunun görünür bir simgesi olarak, erdem sahibi imparatorların bahçelerine ve saraylarına konuk olurdu. Erkeği

(Feng) üç ayaklıydı ve mekânı güneşti. Dişisi ise Huang'dır; ikisi birlikte, ölümsüz aşkın simgesidir.

I.S. birinci yüzyılda, gözü kara bir inançsız olan Wang Chong, zümrüdûankanın başlı başına bir tür olduğunu yadsı-mıştı. Tıpkı yılanın balığa, farenin kaplumbağaya dönüş-tüğü gibi, dirlik düzenliğin yaygınlık kazandığı dönemlerde de geyiğin Tekboynuz, kazın da Zümrüdûanka oluverdiğini söylemişti. Bu değşinimi, İ.Ö. 2356 yılında Yao'nun –örnek imparatorlardan biriydi– sarayının bahçesindeki çimenle-rin kızıla kesmesini sağlayan o “efsanevî sıvı” ile açıklamış-tı. Anlaşılabileceği üzere, aktardığı bilgiler eksik olduğu ka-dar abartmalıydı da.

Ölüler Ülkesi'nde, Zümrüdûanka Kulesi dedikleri düşsel bir yapı vardır.

DENİZ ATI

Deniz Atı, öteki düşsel hayvanların pek çoğunun tersine, farklı türlerin öğelerinden oluşan bir yaratık değil, denizlerde yaşayan ve karaya ancak aysız gecelerde esintilerin taşıdığı kısırak kokusu aldığı zaman çıkan yabanıl bir aygırdır. Adı belirsiz bir adada –belki Borneo– at çobanları hükümdarın en güzel kısıraklarını kıyı boyunda kazıklarla çevirirler ve çukurlara girip gizlenirler. Sinbad, bir aygırın denizden çıkıp kısırağa atladığını gördüğünü ve kışnemelerini duyduğunu anlatır.

Burton'a göre, *Binbir Gece Masalları*'nın eksiksiz basımı on üçüncü yüzyılda yapılmıştır; aynı yüzyılda yaşamış olan kozmograf Zekeriya el-Kazvinî de *Acaibü'l-Mahlûkat* adlı kitabında şöyle yazıyordu: "Deniz atı kara atına benzer; şu farkla ki, yelesi ve kuyruğu daha uzundur, rengi daha parlak olduğu gibi toynakları da yaban öküzünün toynakları gibi ayrıktır, boyu ise kara atından kısa olmadığı gibi eşekten biraz uzundur." Deniz atıyla kara atının çiftleşmesinden çok güzel bir melez doğduğunu belirten el-Kazvinî, "gümüş benekleri gibi ak lekeli" yağız bir tayı örnek gösterir.

On sekizinci yüzyılın Çinli gezginlerinden Wang Tai-hai da şöyle yazmış:

Deniz atı sık sık deniz kıyısında belirir ve bir kısırağın peşine düşer; bazen de yakalanır. Donu yağız ve parlaktır, kuyruğu uzundur ve yerleri süpürür. Karada yürüyüşü öteki atlardan farksızdır, çok yumuşak başlıdır ve bir günde yüzlerce kilometre yol gidebilir. Ama onu nehirde yıkamaya kalkmak akıl işi değildir, çünkü suyu görmesin, o saat aslına geri döner ve yüzüp kaçır.

Budunbilimciler, bu İslâmî düşlemin kökenini, kısırakların rüzgârla döllendiği Grek-Roma öyküsünde aramışlardır. Vergilius, *Georgica*'nın üçüncü kitabında, bu inancı koşuk diliyle öykülemişti. Plinius'un açıklaması (VIII, 42) ise daha özenlidir:

Portekiz'de, Tagus nehri boyunca ve Lizbon dolaylarında, batı yeli estiğinde, kısırakların kuyruklarını kaldırıp arkalarını rüzgâra çevirdikleri, böylece havadan doğal bir biçimde döllendiklerini bilmeyen yoktur: böylelikle çabucak gebe kalırlar ve rüzgârla yarışan, ama üç yıldan fazla yaşamayan tayarlar doğururlar.

Tarihçi İustinos, bu masalın, eşkin atlar için kullanılan abartılı "rüzgârın çocukları" deyiminden doğduğu varsayımını ortaya atmaktan çekinmez.

DOĞU EJDERİ

Ejder, pek çok kılığa bürünebilir, ama hepsi de bir muammadır. Çoğu zaman, at kafasına benzeyen bir kafası, yılansı bir kuyruğu, gövdesinin iki yanında kanatları (olmaya da bilir), her biri dört kıvrık tırnakla donatılmış dört pençesi olan bir yaratık olarak imgelenir. Söylencelerde dokuz benzerliğinden de söz edilir: Boynuzları erkek geyiğin boynuzlarına, başı devenin başına, gözleri şeytanın gözlerine, boynu yılan, karnı istiridyeye, pulları balığın pullarına, pençeleri kartal pençelerine, ayak izleri kaplanın ayak izlerine, kulakları da öküzün kulaklarına benzer. Boynuzlarıyla işiten, kulaksız Ejder örnekleri de yok değildir. Genellikle, boyunlarından sarkan ve güneşin bir simgesi olan bir inciyle resmedilirler. Ejderin gücü bu incide saklıdır. İnci boynundan alınacak olursa, kolu kanadı kırılır, umarsız kalır.

Tarih, ilk imparatorların Ejder soyundan geldiğini yazar. Ejderlerin dişleri, kemikleri ve salyasının sağaltıcı özellikleri olduğu söylenir. Ejder, dilerse görünür, dilerse görünmez olur. İlkyaz geldi mi gökyüzüne yükselir, güzün derin denizlerin dibine dalar. Kimi Ejderler kanatsızsalar da sanki büyü

gücüyle uçarlar. Bilim onları çeşitli türlele ayırmıştır. Gök-sel Ejder, tanrıların saraylarını, yeryüzüne düşüp insanların kentlerini yerle yeksan etmesinler diye, sırtında taşır; Kutsal Ejder, insanlara yarasın diye, yeller estirir, yağmurlar yağdırır; Yeryüzü Ejderi, dereler ve nehirlerin yatağını açar; Yeraltı Ejderi ise, insanlara yasak definelerin başında nöbet tutar. Budacılara bakılırsa, bir sürü eşmerkezli denizdeki Ejderlerin sayısı balıkların sayısından hiç de daha az değildir; evrende bir yerde, onların sayısını tam olarak veren kutsal bir şifre gizlidir. Çinliler, Ejderlere, öteki tanrıların inandıklarından daha çok inanırlar; çünkü durmadan biçim değıştiren bulutlarda sık sık Ejderler görürler. Shakespeare, boşuna, “Kimileyin ejdere benzer bir bulut görürüz” dememiş.

Ejder, dağlara hükmeder, münecimlikle bağıntılıdır, mezarların yakınlarında yaşar, Konfüçyüs tapımıyla ilintilidir, denizlerin Neptün’üdü, ama zaman zaman karada da görünür.

Deniz Ejderlerinin Kralları sualtındaki göz kamaştırıcı saraylarda yaşarlar; yedikleri, opal ve incidir. Beş kral vardır; yüce kral ortada, öbür dördü ise dört ana yönde konuşlanır. Her birinin boyu bir fersahı bulur; gövdelerini oynatmayagörsünler, dağlar çatırdayarak birbirine çarpar, yerle bir olur. Gövdeleri sapsarı pullarla kaplı, çeneleri sakallı, bacakları ve kuyrukları tüylüdür; alınları, yalazlı gözlerinin tepesinden öne fırlar. Kulakları küçük ve kalın, ağızları ardına kadar açık, dilleri uzun, dişleri keskindir. Soludular mı, koca bir balık sürüsünü fokur fokur kaynatıp haşlayıverirler. Bu Deniz Ejderleri okyanusların yüzeyine çıktıklarında, burgaçlar, tayfunlar meydana gelir; gökyüzünde uçtuklarında, teknil kentlerdeki evlerin damlarını uçuran, kırları sele boğan fırtınalar patlak verir. Ejder Krallar ölümsüzdür; birbirlerine ne kadar uzak olurlarsa olsunlar, tek bir söze gerek duymadan birbirleriyle haberleşebilirler. Her yılın üçüncü ayında yüce tanrılarına olup biteni bildirirler.

ELFLER

Elflerin kökeni Germen mitologyasındadır. Ufak tefekliklerini ve kötücül bakışlarını saymazsak, neye benzedikleri pek bilinmez. Sığırları ve çocukları çalarlar, bir de türlü türlü haylazlıklar, şeytanlıklar yapmaktan hoşlanırlar. İngiltere’de, arapsaçına dönmüş saça, Elflerin bir muzipliği sanıldığından, “elflock” derlerdi. Ele avuca sığmayan Elflerin uzaktan attıkları ve insanın derisinin altına iz bırakmadan girerek ani sancılara yol açan minik demir okları etkisiz kılan ve bilindiği kadarıyla ta putlara tapınılan çağlara uzanan bir Anglosakson büyüğü vardır. Elfler, Yeni Edda’da, Sarışın Elfler ve Esmer Elfler diye ikiye ayrılır: “Sarışın Elfler güneşin ışıltısından daha açık tenli, Esmer Elfler ise zifirden daha karadır.” Almandada karabasana Alp denir; Ortaçağ’da Elflerin uyuyanların göğsüne olanca ağırlıklarıyla çökerek tüyler ürpertici düşler görmelerine neden olduğuna inanıldığından, kökenbilimciler Alp sözcüğünün “elf”ten geldiğini ileri sürerler.

ELOİ'LAR VE MORLOCK'LAR

Herbert George Wells'in, 1895'te genç bir yazarken yayımladığı *Zaman Makinesi* adlı romanının kahramanı, mekanik bir aygıtla, çok uzak bir geleceğe yolculuk yapar. Orada, insanların iki türe ayrılmış olduğunu fark eder: Cennet gibi bahçelerde yaşayan ve ağaçlardaki meyvelerle kendilerine şölen çeken, çelimsiz ve savunmasız soylu Eloi'lar ve çağlardır karanlıkta çalışmaktan körleşmiş olmalarına karşın, hiçbir şey üretmeyen, paslı ve karmaşık makinelerinin başında geçmişin itkisiyle çalışmayı sürdüren yeraltı proleterleri Morlock'lar. Bu iki dünya birbirine, sarmal merdivenli kuyularla bağlanır. Morlock'lar, aykaranlık gecelerde yeraltındaki mağaralarından yukarıya tırmanır, Eloi'ları yerler.

Romanın adsız kahramanı, ardına düşen Morlock'lardan kaçarak günümüze geri döner. Yaşadığı serüvenin biricik anısı olarak yanında kimselerin bilmediği bir çiçek getirir; o saat solup kuruyarak toza toprağa karışan çiçek yeryüzünde milyonlarca, milyonlarca yıl sonra açacaktır.

Ortaçağ'da, Kutsal Ruh'un iki kitap yazmış olduğuna inanılırdı. İlki, hepimizin bildiği gibi, *Kitabı Mukaddes*'ti; ikincisi de, yaratıklarının bağrında ahlâk derslerinin gizlendiği Evren'di. Bu ahlâk derslerini açıklamak için, alegorik betimlemelerle bezeli kuş, hayvan ve balık öykülerine yer veren Fizyologyalar ya da resimli hayvan betikleri derlenmişti. R.K. Gordon'ın günümüz İngilizcesine çevirdiği bir Anglosakson resimli hayvan betiğinden bir bölüm aktaralım:

Şimdi, işi biraz muzipliğe vurayım, bir balık türü, görkemli balina üstüne bir şiir, bir şarkı döktüreyim. İçimiz kan ağlayarak söyleyelim ki, denizcilerin teknilinin gözünde tehlikeli ve amansızdır bu hayvan. Okyanusların akıntılarındaki sürüp durduğu için olsa gerek, Fastitocalon derler ona. Gövdesi koskocaman bir kayayı andırır; sanki denizyosunlarının en irisi, kum tepeleriyle sarılmıştır da, bir dalıp bir çıkmaktadır, öyle ki denizciler bakakalırlar, gözlerini ayıramadıkları şeyi bir ada sanırlar; o zaman da, yüksek pruvallı gemilerinden bu düzmece kara parçasına palamar atıp de-

nizatlarını kıyıya bağladıkları gibi kahramanca ayak basarlar adaya. Gemiler sularla kuşatılmış kıyıya bağlı dursunlar, dermanı tükenmiş denizciler tehlikeden habersiz oracıkta konaklarlar. Alev alev yükselen bir ateş yaktıktan sonra nicedir bitkin düşmüş, mecalsiz kalmış bu adamlara bir rehavettir çöker. Kötülükte kimsenin eline su dökemeyeceği okyanus yarattığı da, yolcuların artık sırtına hepten yerleşip konakladıklarının, güzelim havada gülüp eğlendiklerinin ayırdına varır varmaz, avıyla birlikte tuzlu sulara atılır, derinlere dalar ve denizcileri boğulsunlar diye ölümün kucagina bırakır.

Bu görkemli deniz göçerinin bir hilesi daha vardır ki, çok daha kurnazcadır. Bu okyanus bekçisi, karnı acıkmayagörsün... ağzını ardına kadar açar. Karnından mis gibi bir koku yayılır dışarıya, öteki balıklar da oyuna gelip bu baygın kokunun çıktığı yere üşüşürler. Başlarına geleceği hiç düşünmeden, ardına kadar açılmış ağzın içine doluşurlar. İşte o zaman, o iki acımasız çene kapandığı gibi çapulu mideye indiriverir. İnsanoglu da böyledir işte... her kim ki hoş kokulara kapılıp şeytana uyar, başını nâra yakar.

Aynı hikâye, *Binbir Gece Masalları*’nda, Aziz Brendan söylencesinde ve Milton’ın, “Kuzey denizlerinin köpüklü sularında uyuklayan” balınayı betimlediği *Yitirilmiş Cennet*’te de anlatılır. Profesör Gordon’a göre, “Bu yaratık daha eski yorumlarda bir kaplumbağaydı, adı da *Aspidochelone* idi. Gel zaman git zaman, bambaşka bir ad aldı, kaplumbağa da balina oldu.

Hindu tanrılar âlemini çekip çeviren üç büyük tanrının ikincisi olan Vişnu, genellikle denizleri kaplayan yılanın üstüne uzanmış olarak gösterilir ama bazen de Garuda'nın sırtında betimlenir. Vişnu resimlerde mavi renkte ve dört kolludur; dört elinde bir sopa, bir denizkabağı, bir tekerlek ve bir lotus tutar. Garuda yarı akbaba, yarı insandır; akbaba kanatlı, gagalı ve pençeli, insan gövdeli ve bacaklı olarak betimlenir. Yüzü beyaz, kanatları kıpkızıl, gövdesi altın sarısıdır. Hindistan'daki tapınaklarda, tunç ya da taştan yapılmış Garuda heykellerine tapınılır. Gvalior kentinde bulunan bir heykeli, Hristiyanlıktan yüz yıldan fazla bir zaman önce, Vişnu'ya inanç getirmiş bir Yunan, Heliodoros tarafından dikilmiştir.

Garuda Purana'da –çok sayıda *Purana* ya da kutsal Hindu metinleri derlemesinden biri– Garuda, insanları, evrenin ilk yaratılışı, Vişnu'nun başlangıçta bir güneş tanrısı oluşu, Vişnu tapımının kut törenleri, güneşin ve ayın soyundan inen kralların soykütükleri, *Ramayana* destanının olay örgüsü gibi konularda ve şiir yazma sanatı, dilbilgisi ve hekimlik gibi daha pek çok konuda aydınlatır.

Bir kral tarafından kaleme alındığı sanılan *Yılanların Sevinci* adlı bir yedinci yüzyıl oyununda, Garuda her gün bir yılan (olasılıkla gözlüklü kobra) öldürür ve yer; en sonunda, bir gün Budacı bir prens çıkagelir, ona perhizin erdemlerini öğretir. Oyunun son perdesinde, nedamet getiren Garuda, o güne kadar yediği tek mil yılanları hayata döndürür. Eggeling, bu yapıtın, Brahmanların Budacılığa yönelttikleri bir yergi olabileceği sanısındadır.

Ne zaman yaşadığı tam olarak bilinemeyen Nimbarka adında bir gizemci, Garuda'nın, başındaki tacı, küpeleri ve flütü gibi, sonsuza kadar kurtarılmış bir ruh olduğunu yazmıştır.

GNOME'LER

Gnome'ler, aslında Yunancadan gelmesine karşın, on altıncı yüzyıla tarihlendiği için antik çağ düşünürlerince bilinmeyen adlarından çok daha eskiye uzanırlar. Kökenbilimciler, bu adın kaynağı olarak İsviçreli simyacı Paracelsus'u gösteriyor, Gnome'lerin ilk kez onun yazılarında karşımıza çıktığını söylüyorlar.

Gnome'ler, yeraltının ve dağların cinleridir. Halk imgeleminde, yabani, kambur zambur, sakallı cüceler olarak canlandırılmışlardır; bedenlerini sımsıkı saran kahverengi giysiler giyerler, başlarında keşiş kukuletalrı vardır. Gnome'ler, tıpkı Yunanistan ve Doğu'nun griffonları ve Germen efsanelerinin ejderhaları gibi, yeraltındaki gizli hazineleri korurlar.

Gnosis, Yunan dilinde bilgi demektir; Paracelsus, yeraltındaki gizli madenleri elleriyle koymuş gibi nasıl bulabileceklerini bildikleri için, onlara Gnome adını vermiş olsa gerktir.

Tanrısal bilgeliğin esinlediği bir kitapta hiçbir şey, içerdiği sözcüklerin sayısı ya da harflerin sıralanışı bile rastlantıya bırakılamaz; böyle düşünen Kabalacılar, Tanrı'nın sırlarına erişme tutkusuyla yanıp tutuşarak, kendilerini Kutsal Metinlerdeki harfleri sayma, birleştirme ve harflerin sırasını değiştirme uğraşına verdiler. Dante, *Kitabı Mukaddes*'teki her metnin dört katlı –harfi harfine, alegorik, ahlâkî ve tinsel– bir anlamı olduğunu öne sürüyordu. Kaldı ki, tanrısallık kavramına daha yakın olan Johannes Scotus Erigena da, Kutsal Metinler'in anlamlarının, tavuskuşunun kuyruğundaki renk tonları kadar sonsuz olduğunu söylemişti. Kabalacılar bu kanıyı doğrularlardı; onların *Kitabı Mukaddes*'te aradıkları sırlardan biri de, canlı varlıkların nasıl yaratılacağıydı. İblislerin deve gibi iri ve hantal yaratıklar yaratabildiği, ama narin ya da çelimsiz bir şey yaratamadıkları söyleniyordu; Haham Eliezer, onların arpa tanesinden küçük bir şey yaratma yeteneğinden yoksun olduklarını söylüyordu. “Golem”, harflerin yeniden dizilmesiyle yaratılan insana verilen addı; bu sözcük, harfi harfine, biçimsiz ya da cansız bir çamur parçası anlamına gelir.

Talmud'da (Sanedrin, 65b) şöyle denir:

Erdemli insanlar, bir dünya yaratmak isteseler yaratabilirler. Raba, Tanrı'nın ağza alınmaz sıfatlarını oluşturan harfleri yeniden dizmeye çalışarak bir insan yaratmayı başardı ve bu insanı Haham Zera'ya gönderdi. Haham Zera, onunla konuşmaya çalışıp da tek bir yanıt alamayınca dedi ki: "Sen büyüden yaratılmışsın; yeniden toza toprağa karış."

İki bilgin, Haham Hanina ile Haham Oşaya, her Sebt arifesinde oturur, Yaratılış Kitabı'nı hatmederler, böylelikle üç yaşında bir buzağı vücuda getirirler, sonra da onu kendilerine aş ederlerdi.

Schopenhauer, *Doğadaki İstem Üstüne* adlı kitabında şöyle der (7. Bölüm): "Horst, *Zauberbibliothek* (Sihirli Kütüphane) adlı yapıtının ilk cildinin 325. sayfasında, İngiliz gizemci Jane Lead'in öğretilerini şöyle özetler: Büyü gücü olan herkes maden, bitki ve hayvan âlemlerine canının istediği gibi hükmedebilir ve onları değiştirebilir; o yüzdendir ki, kafa kafaya verip elbirliği eden birkaç büyücü, şu dünyamızı Cennet kılabilir."

Golem, Batı'daki ününü, düşsü yapıtı *Golem*'in (1915) beşinci bölümünde şunları yazmış olan Avusturyalı yazar Gustav Meyrink'e borçludur:

Öykünün kökeninin on yedinci yüzyıla kadar uzandığı söylenir. Derler ki, hahamın biri, Kabala'nın yitik formüllerinden birini kullanarak, sinagogda çan çalsın ve bütün ayak işlerini üstlensin diye yapay bir insan –az önce adı geçen Golem– yaratmış.

Ama gerçek anlamda bir insan değilmiş Golem; duyar-sız, uyur uyanık, bitkimsi bir varlıkmiş. Bu varlık, dilinin altına yerleştirilen ve evrenin özgür yıldız güçlerini kendine çeken bir muska sayesinde yalnızca gündüzleri can buluyormuş.

Haham, bir gece akşam duasından önce hapı Golem'in ağzından almayı unutmasın mı, yaratık cin ifrit kesilmiş, daracık karanlık sokaklarda deli gibi koşarak önüne çıkanı yere seriyormuş ki, haham bir koşu ardından erişip yakaladığı gibi muskayı ağzından çıkarıvermiş.

Yaratık oracığa yığılıp can vermiş. Ondan geriye, bir tek, bugün Yeni Sinagog'a gidildiğinde görülebilen o çamurdan cüce heykelciği kalmış.

Worms'lu Elazar, bir Golem yaratmak için gereken gizli formülü korumuştur. Gerekli işlemler, yirmi üç büyük defter sütunu tutar ve Golem'in her bir organının üstünde okunması gereken "221 kapının alfabesi"ni bilmeyi gerektirir. Golem'in alnına "doğruluk" anlamına gelen *emet* sözcüğü kazınmalı; yarattığı yok etmek için de bu sözcüğün ilk harfi silinmelidir ki, ortaya "ölüm" anlamına gelen *met* sözcüğü çıksın.

GÖKÇE GEYİK

Gökçe Geyik'in görünüşü konusunda en küçük bir bilgimiz yok (belki de onu doğru dürüst gören olmamıştır), ama bu bahtsız hayvanların yeraltında, madenlerde yaşadıklarını ve biricik isteklerinin gün ışığına erişmek olduğunu biliyoruz. Konuşma yetisine sahiptirler ve yeryüzüne çıkmalarına el vermeleri için madencilere yalvar yakar olurlar. İlkın, Gökçe Geyik, gizli gümüş ve altın yataklarını gösterme vaadiyle işçileri ayartmaya kalkışır; ama bu oyun tutmayıp da hayvanın şeytanları başına toplanınca, madenciler onu yakaladıkları gibi galerilerden birine kapatmak, üstüne de duvar örmek zorunda kalırlar. Gelgelelim, madencilerin sayıca kendilerinden çok fazla olan Geyikler tarafından işkence edilmek öldürüldüğü de söylenir.

Bir söylenceye göre de, Gökçe Geyik bir yolunu bulup açık havaya çıkar çıkmaz, leş gibi kokan ve çevresine ölüm ve salgın saçan bir sıvıya dönüşür.

Bu masal Çin kökenlidir ve G. Willoughby-Meade'in *Çin Hortlakları ve Cinleri* adlı kitabında geçer.

GÖKÇE HOROZ

Çinlilere bakılırsa, Gökçe Horoz, altın sarısı tüyleri olan ve günde üç kere öten bir kümes hayvanıdır. İlk, güneş sabahleyin denizin ufkunda yikanırken öter; sonra, güneş tepeye çıktığında; en son da, güneş batıda batarken. İlk ötüşü, göğü sarsıp titretir, insanları uykudan uyandırır. Evrenin eril ilkesi *yang* onun dölleri arasındadır. Bu üç bacaklı Horoz, gündoğumu diyarlarında yetişen, ulu *fu-sang* ağacına tünür. Gökçe Horoz sıtma görmemiş bir sesle öter ve çalımından geçilmez. Yumurtalarından kırmızı ibikli civcivler çıkar ve her sabah ötüşlerine karşılık verirler. Yeryüzünün tek mil horozları, bir adı da Şafak Kuşu olan Gökçe Horoz'un soyundan inmiştir.

Herodotos, Griffon'ları, Arimaspes boyunun tek gözlü yaratıklarıyla bitmek tükenmek bilmeyen savaşlarını anlatırken, kanatlı canavarlar diye tanımlar; Plinius da, bu "masal hayvanları"nın (X, 49) uzun kulakları ve kıvrık gagalarından söz ederken, Herodotos kadar olmasa da yetersiz kalır. Griffon'la ilgili belki de en ayrıntılı tanım, kimliği tartışmalı Sir John Mandeville'e mal edilen ünlü *Yolculuklar* kitabının 85. bölümünde verilmiştir:

İnsanlar, bu ülkeden, kalkıp gönlü karalar ve aman zaman bilmezlerden geçilmeyen Baktria ülkesine gidecekler; oralarda, ağaçlar tıpkı koyunlar gibi yünle kaplıdır ve bu yünlerden elbise yapılır. O ülkede kâh karada, kâh suda yaşayan, yarı insan yarı at hipopotamlar vardır ki, yakaladıkları insanları gövdeye indiriverirler ve insandan başka da hiçbir şey yemezler. Orada başka yerlerdekinden çok daha fazla griffon yaşar; bunların üstlerinin kartal, altlarının aslan olduğu söylenir ki, bu söylenene inanmak gerekir. Ama griffonun gövdesi sekiz aslandan büyük, yüz kartaldan güç-

lûdûr. Bir at ile bir adamı sırtına atıp ya da boyunduruğa vurulmuş iki öküzü tutup, uçarak yuvasına taşıması işten bile değildir. Neden derseniz, pençelerindeki tırnakların öküz boynuzundan aşağı kalır yanı yoktur; bu tırnaklardan kadeh yapıp içki içerler, kaburgalarından da yay yapıp ok atarlar.

Bir başka ünlü gezgin, Marco Polo, ruhk'tan söz edildiğini duyduğunda, ilk başta bunu *uccello grifone*'ye, Griffon kuşuna bir gönderme sanmıştı (*Yolculuklar*, III, 36).

Griffon'un neyi simgelediği, Ortaçağ'da tutarsızlık gösterir. İtalya'da yayımlanmış olan bir resimli hayvan betiğinde Şeytan'ı simgelediği yazar; Griffon, genellikle, İsa'nın bir belirtkesidir, nitekim Sevilalı Isidorus *Sözcüklerin Kökenleri* adlı yapıtında bunu şöyle açıklar: "İsa bir aslandır, çünkü egemendir ve çok güçlüdür; bir kartaldır, çünkü Diriliş'ten sonra göğe yükselir."

Dante, *İlâhî Komedyâ*'nın *Araf* bölümündeki XXIX. Kanto'da, bir Griffon'un çektiği bir zafer arabasının (Kilise) hayalini görür; Griffon'un kartal bölümü altın sarısıdır, aslan bölümü ise kırmızı ve beyaz beneklidir ki –yorumlara göre– bu da İsa'nın insan doğasına işaret eder. (Hafifçe kırmızılaştırılmış beyaz, insan teninin rengini yansıtır.) Bu da, yorumcuların aklına, *Süleyman'ın Şarkısı*'nda sevgilinin betimlenişini (V; 10-11) düşürür: "Sevgilimin teni pembe-beyaz... Baş saf altın..."

Bazıları da, Dante'nin, hem rahip hem de kral olan Papa'yı simgelemek istemiş olabileceği kanısındadır. Didron, *Hıristiyan İkonografisi Elkitabı* (1845) adlı yapıtında, "Papa, başpiskopos ya da kartal olarak, Tanrı katına çıkarılarak onun buyruklarını alır ve yeryüzünde, aslan ya da hükümdar olarak, güç ve görkemle yürür" diye yazar.

HANİEL, KAFZİEL, AZRİEL VE ANİEL

Babil’de, Hezekiel peygambere, dört yaratık ya da meleğin Tanrı’dan gelen görümleri görünmüştü. “Ve her yaratığın dört yüzü, dört kanadı vardı” ve “Yüzlerinin benzeyişine gelince, önde dördünün insan yüzüne, sağda dördünün aslan yüzüne, solda dördünün öküz yüzüne, arkada dördünün kartal yüzüne benzer bir yüzü vardı.” Ruhları onları nereye yönlendirirse, sağa sola sapmadan oraya gidiyorlardı, “her biri dosdoğru ilerliyordu”, ya da İspanyolca *Kitabı Mukaddes*’te (1569) söylendiği gibi, *cada uno caminaua enderecho de su rostro* (“her biri her bir yüzünün doğrultusunda gidiyordu”), hiç kuşku yok ki insanın yüreğine dehşet salan, akıl sır ermez bir şeydi bu. “Korkunç yükseklikte” dört tekerlek ya da çember, meleklerle birlikte gidiyordu ve “dördünün çemberleri çepeçevre gözlerle dolu idi...”

Aziz Yuhanna, *Vahiyler*’in dördüncü babında, yaratıklardan söz ederken, Hezekiel’den esinlenmiş gibidir:

Ve tahtın önünde billûr gibi, sanki camdan bir deniz vardı. Ve tahtın ortasında ve çevresinde, önü ve arkası gözlerle kaplı dört yaratık duruyordu.

Ve birinci yaratık aslana, ikincisi danaya benziyordu. Üçüncü yaratığın yüzü insan yüzü gibiydi. Dördüncü yaratık uçan bir kartalı andırıyordu.

Ve dört yaratığın her birinin altışar kanadı vardı. Yaratıkların her yanı, kanatlarının alt tarafı bile gözlerle kaplıydı. Gece gündüz durup dinlenmeden şöyle diyorlardı: “Kutsal, kutsal, kutsaldır, Her Şeye Gücü Yeten Rab Tanrı, var olmuş ve var olan ve gelecek olan...”

Kabalacı yapıtların en önemlisi *Sefer ha-zohar* ya da *Nur Kitabı*’nda, bu dört canavara Haniel, Kafziel, Azriel ve Aniel dendiği ve yüzlerinin doğuya, kuzeye, güneye ve batıya dönük olduğu anlatılır. Stevenson, Cennet’te böyle yaratıklar bulunuyorsa, kimbilir Cehennem’de nelerle karşılaşacağız, diye sormaktan alamamıştı kendini.

Gözlerden geçilmeyen bir yaratık yeterince ürkünçtür, ama Chesterton “İkinci Çocukluk” adlı şiirinde daha da aşırını gitmişti:

*Lakin ömrüm yetmeyecek görmeye
Uçsuz bucaksız gecenin gelişini,
Bir bulut ki dünyadan büyük,
Bir canavar ki baştan başa göz.*

Hezekiel’deki dört meleklere *Hayot* ya da Canlı Mahluklar denir; bir başka Kabalacı kitap, *Sefer Yetsira*’da (Yaratılış Kitabı), bunlar, Tanrı’nın dünyayı yaratırken, İbrani alfabesinin yirmi iki harfiyle birlikte kullandığı on kutsal sayıdır; *Sefer ha-zohar*’a göre de, bunlar Cennet’ten başlarında harflerden taşlarla inmişlerdi.

İncil’i yazan dört havari, simgelerini *Hayot*’un dört yüzünden almışlardı: Matta’ya, bazen sakallı olarak, insan yüzü; Markos’a aslan yüzü; Luka’ya dana yüzü; Yuhanna’ya da kartal yüzü yakıştırılmıştı. Aziz Hieronymus, Hezekiel tefsi-

rinde, bu yakıştırmalara akla uygun açıklamalar getiriyordu. Matta'ya insan yüzü yakıştırılmış olmasının nedeni, İsa'nın insancıl yanına vurgu yapmış olmasıydı; Markos'un aslan yüzü, İsa'nın hükümdarlara yaraşır soylu duruşunu açıklamış olmasından geliyordu; Luka'ya dana yüzü İsa'nın kurban niteliğini öne çıkarttığı için verilmişti; Yuhanna'ya kartal yüzü yakıştırılmasının nedeni de, İsa'nın ruhunun göğe yükselişine parmak basmış olmasıydı.

Dr. Richard Hennig adında bir Alman bilgin, bu simgelerin en eski kökenlerini, birbirine doksan derece aralıklarla duran dört burçta arar. Aslan ve dana ya da boğada sorun yoktur; insan, insan yüzü olan Kova burcuyla bağlantılandırılır; kartalın ise Akrep burcu olduğu açıktır, uğursuz sayıldığından değiştirilmiştir. Nicholas de Vore de, *Astroloji Ansiklopedisi*'nde, aynı varsayımı ortaya atar ve bu dört suretin, insan başlı, boğa gövdeli, aslan pençeli ve kuyruklu, kartal kanatlı olabilen sfenkste bütünleştiğini belirtir.

HARPYA'LAR

Harpya'lar, Hesiodos'un *Theogonia*'sında, uzun saçları omuzlarına dökülen, kuşların da, rüzgârların da yetişemeyeceği kadar hızlı uçan, kanatlı tanrısal varlıklar olarak betimlenir; *Aeneis* destanında (III. Kitap) ise, bu yaratıklardan, kadın suretinde, sivri kıvrık pençeli, altları leş gibi, doymak bilmez akbabalar olarak söz edilir. Dağlardan aşağıya süzülüp, şölen sofralarını talan ederler. Harpya'lara kolay kolay bir şey olmaz, çevrelerine berbat bir koku saçarlar; gördükleri her şeyi gövdeye indirdikleri gibi, acı çıgıllıklarıyla ortalığı inletirler, dışkılarıyla her şeyi kirletirler. Servius, Vergilius üstüne yorumlarında, Hekate nasıl cehennemde Proserpina, yeryüzünde Diana, cennette de Luna ise ve üç biçimli bir tanrıça olarak anılıyorsa, Harpya'ların da cehennemde Furia'lar, yeryüzünde Harpya'lar, cennette de Dirae (ya da İblisler) olarak bilindiğini yazar. Harpya'ların, Parca'lar ya da Kader Tanrıçalarıyla karıştırıldığı da olur.

Harpya'lar, insanların geleceğini açığa vuran ya da bedeli ni gözleriyle ödediği uzun bir yaşam satın alan, körlüğü seçmekle de yararlarını hiçe saydığı güneş tarafından cezalan-

dırılan bir Trakya kralının başına, tanrıların buyruğuyla, be-
la kesilirler. Kral sarayındakilere bir şölen vermeye kalktı-
ğında, Harpya'lar sofraya üşüşür, tabaklarda ne varsa mide-
ye indirip pisliklerini bırakırlar. Harpya'ları oradan Argona-
ut'lar kovalayıp defederler; Rodoslu Apollonios ve William
Morris (*Iason'un Yaşamı ve Ölümü*), bu düşlemsel öyküyü
yeniden anlatmışlardır. Ariosto, *Orlando furioso*'nun XXXIII.
Kantosunda, Trakya kralını Etiyopyalıların masalsı impara-
toru Prester John'a dönüştürmüştür.

Harpya, Yunan dilinde "kapmak ya da kapıp kaçmak anla-
mına gelen *harpazein* sözcüğünden kaynaklanır. Harpya'lar,
başlangıçta, Veda metinlerindeki, altın pusatlar (şimşek)
kuşanan ve bulutları sağan fırtına tanrıçaları Marut'lar gibi,
rüzgâr tanrıçalarıydılar.

HEYOHA, GÖKGÜRÜLTÜSÜ TANRISI

Dakota Siuları arasında, Heyoha'nın, gökgürültüsü davulunu çalarken rüzgârı tokmak olarak kullandığına inanılırdı. Heyoha'nın boynuzlu başı, onun aynı zamanda bir av tanrısı olduğunu gösteriyordu. Sevinince ağlar, üzülünce gülerdi; sıcakta titrer, soğukta terlerdi.

Vergilius, olanaksızlığı ya da uyuşmazlığı dile getirmek için atları griffonlarla çiftleştirmek deyimini kullanmıştı. Dört yüzyıl sonra, Vergilius yorumcusu Servius, griffonun, gövdesinin üst yarısı kartal, alt yarısı aslan bir hayvan olduğunu açıklayacak; bu açıklamasını güçlendirmek için de, griffonların atlardan nefret ettiklerini ekleyecekti. *Jungentur jam grypes equis** deymi, zamanla, bir özdeyiş olup çıkacaktı; Ludovico Ariosto, on altıncı yüzyıl başlarında, bu deymi anımsayarak Hippogrifi türetecekti. Eskilerin griffonunda kartalla aslan kaynaşmıştır; Ariosto'nun ikinci dereceden bir canavar ya da hayal ürünü olan Hippogrifinde ise at ile griffon. Ne var ki, Pietro Micheli, Hippogrif'in, kanatlı at Pegasos'tan daha uyumlu bir yaratık olduğunu vurgular.

Hippogrif'in, sanki bir düşlemsel hayvanlar sözlüğü için yazılmışçasına ayrıntılı bir tanımına, *Orlando furioso*'da (IV. 18) rastlanır:

(*) (Lat.) Griffonları atlarla çiftleştirmek.

Bu at uydurma değil gerçektir, çünkü babası bir kısırakla çiftleşen bir Griffon idi: tüyleri ve kanatları, ön ayakları, kafası ve gagası babasına, geri kalan yerleri anasına benziyordu ve adına Hippogrif deniyordu; bunlar, ender de olsa, buzlarla kaplı denizlerin çok uzaklarındaki Rhiphaean Dağları'ndan gelirler.

Bu acayip yaratığın ilk anılışındaki sıradanlık aldatıcıdır (II. 37):

Ve silahlı bir adam gördüm Rhöne kıyısında, koskocaman kanatlı bir atın sırtında.

Öbür stanzalarda ise bu uçan at çok daha şaşırtıcı ve inanılmaz bir biçimde dile getirilir. Şu dizeler (IV. 4) çok ünlüdür:

*E vede l'oste e tutta la famiglia,
E chi a finestre e chi fuor ne la via,
Tener levati al ciel gli occhi e le ciglia,
Come l'Ecclisse o la Cometa sia.
Vede la Dona un'alta maraviglia,
Che di leggier creduta non saria:
Vede passar un gran destriero alato,
Che porta in aria un cavalliero armato.*

[Bir de baktı, evin beyiyle tekmil ailesi, kimi pencerede, kimi kapının önünde, bakakalmışlar gökyüzüne, sanki güneş tutulmuş ya da kuyrukluyıldız görmüşlercesine. İşte tam o sıra, Kadın, akıl sır ermez bir tansığa tanık oldu: bulutlar arasında uçan kocaman kanatlı bir at, sırtında da bir şövalye tepeden tırnağa pusat.]

Astolpho, son kantolardan birinde, kuşamlarını çözüp salıverir Hippogrifi.

HOÇIGAN

Çağlar önce, adına Hoçigan derler, Güney Afrikalı bir buşman varmış, o zamanlar konuşma yetisine sahip olan hayvanlardan nefret edermiş. Bir gün, onların bu olağandışı yetisini kapıp kaçmış, bir daha da kendisini gören olmamış. O gün bu gündür, hayvanlar konuşamazmış.

Descartes, maymunların isteseler konuşabileceklerini, ama insanlar onları çalışmaya zorlamasınlar diye konuşmamaı seçtiklerini anlatır. 1907 yılında, Arjantinli yazar Lugones, konuşma öğretmeye çalışılırken zora geldiği için ölen bir şempanzenin öyküsünü yayımlamıştı.

HUMBABA

Sonradan bölük pörçük bir araya getirilen ve belki de dünyanın en eski şiiri olan Asur destanı *Gılgamış*'ta sedir ormanına bekçilik eden dev Humbaba ne menem bir yarattı? Destanı yeni baştan düzenlemeye kalkışan Georg Burckhardt'ın, 1952'de Wiesbaden'da yayımlanmış olan Almanca yorumundan bir bölüm aktaralım:

Enkidu, bir savurdu baltasını, deviriverdi sedir ağacını. O saat, ürkünç bir ses cınlattı ortalığı: "Kimmiş bakalım, ormanıma giren, ağacımı alaşağı eden?" Bir de baktılar, üstlerine gelen Humbaba'yı gördüler: Pençeleri aslan pençesi, dimdik pullarla kaplı gövdesi; akbaba pençesinden farksız ayakları, alnında yabanıl bir boğanın boynuzları; kuyruğuyla zekerinin ucunda birer yılan başı.

Gılgamış destanının daha sonraki bölümlerinden birinde, Maşu dağının kapısını bekleyen Akrep-İnsan dedikleri yaratıklara rastlarız. "Bu yaratığın ikiz başları [N.K. Sandars'ın İngilizce yorumunda] göğe çarpar, memeleri ise yeraltına sarkar." Güneş geceleyin bu dağın ardında batar, gün ağarır-

ken bu dağdan doğar. Akrep-İnsan'ın gövdesinin üstü insan-
dır, altı ise akrep kuyruğuyla son bulur.

ISIL VARLIKLAR

Düş düşünüy ve gizemci Rudolf Steiner'e (1861-1925), bu gezegenin, bildiğimiz dünya olmadan önce bir güneş evresinden, ondan önce de bir Satürn evresinden geçtiği malum olmuştu. Bugün insan fiziksel bir beden, ruhsal bir beden, astral bir beden ve bir benlikten oluşur; Satürn evresinin başlangıcında ise yalnızca fiziksel bir bedenden oluşuyordu. O dönemde dünyada katı maddeler de, sıvı maddeler de, gazlar da bulunmadığından, bu beden gözle görülür, elle tutulur değildi. Yalnızca, kozmik uzayda düzenli ve düzensiz formlarda vücut bulan ısı halleri, ısı formları vardı; her insan, her varlık, değişen sıcaklıklardan oluşan bir organizmaydı. Steiner'e bakılırsa, Satürn evresinde insanlar, ısı ve soğukun eklemlenmiş hallerinin kör, sağır ve duyarsız bir karmaşasıydı. Steiner'in *Die Geheimwissenschaft im Umriss* (Anahatlarıyla Okültizm) adlı yapıtının sayfalarından birinde, "Araştırmacıya göre, ısı gazdan da ince bir maddedir," yazar. Güneş evresinden önce, ateş cinleri ya da başmelekler, bu "insanlar"ın bedenlerine can katarlar, onlar da parlayıp ışıdamaya başlardı.

Steiner bütün bunları d    nde mi g  rm    t  ? Yoksa, d    nde g  rmesinin nedeni, zamanın derinliklerinde ger  ekten olmu   olmaları mıydı? Su g  t  rmez olan bir   ey varsa, o da, bunların   teki evrendo  um   yk  lerindeki demiurgoslar, yılanlar ve bo  alardan   ok daha   a  ılası olduklarıdır.

İKHTHYOKENTAUR'LAR

Lycophron da, Claudianus da, Bizanslı dil bilgini Ioannes Tzetzes da, bir yerde Ikhthyokentaur'un adını anmışlardır; klasik çağ yapıtlarında başka bir göndermeye rastlanmaz. Ikhthyokentaur, "Kentaur-Balık" diye çevrilebilir. Bu sözcük, mitologya uzmanlarının Kentaur-Triton'lar da dedikleri varlıklar için kullanılmıştır. Yunan ve Roma heykellerinde çok sık betimlenmişlerdir. Belden yukarıları insan biçiminde olan bu yaratıkların kuyrukları yunus kuyruğuna benzer, ön ayakları ise at ya da aslanınkiler gibidir. Okyanus tanrıları arasında, denizatlarına yakın bir yerde dururlar.

İKİ DOĞAÜSTÜ VARLIK

İdeaların kökeni konusundaki gizem, düşsel hayvanlar âlemine iki acayip yaratık armağan etmiştir. Bunlardan biri on sekizinci yüzyılın ortalarına doğru, öbürü de yüz yıl sonra ortaya çıkmıştır.

İlki, Condillac'ın duyarlı yontusudur. Descartes, Platoncu doğuştan idealar öğretisinden yana çıkmış; Étienne Bonnot de Condillac ise, onu çürütmek amacıyla, insan bedenine benzeyen ve daha önce hiç algılamamış ya da düşünmemiş bir ruhu barındıran mermer bir yontu tasarlamıştı. Condillac, yontusuna tek bir duyu, belki de duyuların en az karmaşık olanını, koku duyusunu vererek başlar işe. Yontunun yaşam öyküsü hafif bir yasemin kokusuyla başlar; bir an, tüm bir evrende bu kokudan başka bir şey olmaz – daha doğrusu, tekmil evren bu koku olur ve az sonra bir gül kokusu, hemen ardından da bir karanfil kokusu olacaktır. Yontunun bilincinde, tek bir koku olur olmaz, dikkat meydana gelir; uyarının geçip gittikten sonra koku süredurduğunda bellek oluşur; şimdiye ve geçmişe değgin izlenimler yontunun dikkatini çektiği zaman kıyaslama yetisi doğar; yontu, benzer-

liği ve benzemezliği algılar algılamaz usavurma ortaya çıkar; kıyaslama yetisi ve usavurma yineliendiğinde düşünce oluşur; hoş bir anı tatsız bir izlenimden daha canlı olduğuunda düşğücü meydana gelir. Anlama yetisi doğdu mu, istem yetisi doğacaktır: aşk ve nefret (çekicilik ve iticilik), umut ve korku. Pek çok ruh halinden geçtiğinin bilincine erişmesi, yontunun, soyut sayı kavramını; artık karanfil kokusu olduğuunun, daha önce ise yasemin kokusu olduğuunun bilincine ermesi de Ben kavramını edinmesini sağlayacaktır.

Yazar, işte o zaman, varsayımsal insanına işitme, tat alma, görme ve sonunda da dokunma duyularını bağışlayacaktır. Bu son duyu, onun, uzayın var olduğuunu, kendisinin de bu uzayda bir bedende var olduğuunu anlamasını sağlayacaktır; sesler, kokular ve renkler, bu aşamadan önce, onun bilincindeki çeşitlemeler ya da değişimlerden başka bir şey değildir.

Az önce anlatılan alegori, *Traité des sensations* (Duyumlar Üstüne İnceleme) adını taşır ve 1754'te yazılmıştır; buradaki özetlemeyi yaparken, Bréhier'nin *Histoire de la philosophie* (Felsefe Tarihi) adlı kitabının ikinci cildinden yararlandık.

Bilinç sorununun yarattığı öteki yaratık ise, Robert Hermann Lotze'nin “varsayımsal hayvan”ıdır. Gül koklayan ve en sonunda insan olan yontudan daha yalnız olan bu varlığın derisinin altında tek bir hareketli duyarlı nokta –bir duyarganın ucu– vardır. Açıktır ki, yapısı, bir kerede birden çok algılamaya engeldir. Lotze, bu pek çok şeyden yoksun hayvanın, duyarlı duyargasını geri çekme ya da uzatma yeteneğinin, onun dış dünyayı keşfetmesini (Kantçı zaman ve uzay sınıflamalarının yardımı olmadan) ve duran bir nesneyi devinen bir nesneden ayırt etmesini bağlayacağını ileri sürer. Bu hikâyeyi onun 1852 tarihli *Medizinische Psychologie* (Tıbbi Psikoloji) adlı kitabında bulabilirsiniz; kitap, Hans Vaihinger'in övgüsünü almıştır.

KAFKA'NIN DÜŞLEDİĞİ BİR HAYVAN

Kocaman kuyruğu olan bir hayvan; metrelerce uzayıp giden, tilki kuyruğuna benzeyen bir kuyruk. Elimi bu kuyruğun üzerinde gezdirmeyi ne kadar isterdim, ama olacak gibi değil, hayvan yerinde duramıyor, kuyruk da bir oraya savruluyor bir buraya. Hayvan bir kanguruyu andırıyor, ama yüzü kanguru yüzü değil, handiyse insan yüzü gibi yayvan, ufak ve oval; bir tek, gizlese de gösterse de, dişlerinde bir ifade gücü seziliyor. Bazen hayvanın beni evcilleştirmeye çalıştığı duygusuna kapılıyorum. Yoksa neden uzanıp yakalamaya kalktığımda kuyruğunu kaçırırsın, sonra ben yine dayanamayıp elimi uzatıncaya kadar öylece bekleyip bir kez daha fırlayıp uzaklaşırsın ki?

FRANZ KAFKA: *Sevgili Babacığım**

(*) Jorge Luis Borges, Franz Kafka'dan yaptığı bu alıntıyı 1954'te Schocken Books Inc.'ten çıkan ve Ernst Kaiser ile Eithne Wilkins tarafından Almancadan İngilizceye çevrilen *Dearest Father* adlı kitaptan almış. Ama bu satırlar, 2008'de Cemal Ener çevirisiyle Can Yayınları'nca yayımlanan *Babaya Mektup*'ta yer almıyor. Bu da, büyük olasılıkla, Kafka'nın yapıtlarının birbirinden farklı baskımlarının bulunmasından kaynaklanıyor. Örneğin, söz konusu bölüm, Kaf-

ka'nın yakın dostu Max Brod'un yayına hazırladığı *Franz Kafka: Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlaß* (Frankfurt am Main, 1983, s. 240-241) adlı kitapta yer alıyor. Bu bölümün çevirisinde, aslına daha bağlı olması kaygısıyla ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden Yard. Doç. Dr. Şebnem Sunar'ın yardımıyla, bu kitaptaki Almanca aslını temel aldım – ç.n.

Seneca, Miletoslu Thales'in, yeryüzünün dört bir yanını kuşatan bir denizin ortasında bir gemi gibi yüzdüğünü ve depremlere fırtınaların azdırıp sürüklediği bu suların yol açtığını öne sürdüğünü yazmıştı. Sekizinci yüzyıl Japonyası'nın tarihçileri ya da mitologya uzmanları ise, depremin nasıl oluştuğu konusunda bambaşka bir yaklaşım sunarlar. Kut-sal Metinler'de der ki:

Bereketli Sazlık Ovalar Ülkesi'nin altında, dev bir yayınbalığı kılığına bürünmüş bir Kami yatarmış; bu Kami yerinden kıpırdadı mı, yer titreyip sarsılmış. Günlerden bir gün, Ge-yik Adası'nın Yüce Tanrısı kılıcını toprağın ta derinlerine sapladığı gibi Kami'nin kafasını yere mihlayıvermiş. İşte, o gün bugündür, kötücül Kami ayaklanmayagörsün, kılıcının kabzasını kavrar, Kami yatışincaya kadar da bırakmazmış.

Bu kılıcın granitten kabzasının, Kaşima Tapınağı'nın hemen orada, yerden bir metre kadar dışarıya çıkmış olarak durduğu söylenir. On yedinci yüzyılda, bir derebeyi toprağı altı gün altı gece kazmasına karşın kılıcın ucuna erişemez.

Halk arasında, *Cinşin-Uvo* ya da Deprem Balığı'nın, Japonya'yı sırtında taşıyan bin kilometre uzunluğunda bir yılan-balığı olduğuna inanılır. Kuzeyden güneye uzanan bu yılan-balığının başı güneyde Kyoto'nun, kuyruğu ise kuzeyde Aomori'nin altındadır. Mantıklı düşünen kimileri ise, bunun tersi olması gerektiğini ileri sürerler; çünkü depremlere Japonya'nın güneyinde daha sık rastlanır ve depremin yılan-balığının kuyruğunu çırpmasıyla meydana geldiğini hayal etmek daha kolaydır. Bu hayvan, uzaktan uzağa, İslâm sözlü gelenegindeki Bahamut ile Edda'lardaki Miögarösormr'u andırır.

Kimi yörelerde, Deprem Balığı'nın yerini, ondan pek de üstün sayılamayacak Deprem Böcek (*Cinşin-Muşî*) alır. Ejder kafalı Deprem Böcek'in on örümcek ayağı vardır, gövdesi pul puldur. Bu yaratık deniz altında değil, yer altında yaşar.

KAPLUMBAĞALARIN ANASI

Haksever imparator Büyük Yu, Hıristiyanlık'tan yirmi iki yüzyıl önce, Dokuz Dağı, Dokuz Irmağı ve Dokuz Bataklığı dolaşıp adım adım ölçtü ve toprakları niteliklerine ve tarıma elverişliliklerine göre Dokuz Bölgeye böldü. Böylece, Yeri Göğü sellerin basmasını önledi ve ardında yaptığı Kamu İşleri'nin şu tutanağını (Legge çevirisi) bıraktı:

Dört taşıma (at arabaları, sandallar, kızaklar ve çivili pa-buçlar) atladım ve dağları kaplayan ağaçları kesip devirdim; bir yandan da, halk yığınlarına yiyecekleri eti nasıl elde edeceklerini anlattım. Dokuz bölgenin dört bir yanında akarsuların geçmesi için yollar açtım ve onları denize yönelttim. Kanalları ve su yollarını derinleştirdim ve onları akarsulara yönlendirdim; bir yandan da, Çi ile birlikte, tohum ekdim ve halk yığınlarına et elde etmenin yanı sıra toprakta çalışarak nasıl yiyecek sağlayacaklarını anlattım.

Tarihçiler, ülkeyi Dokuz Bölgeye nasıl böleceğini impatora, bir ırmak yatağından çıkagelen doğaüstü ya da kutsal bir Kamplumbağa'nın bildirdiğini söylerler. Hem karada,

hem de suda yaşayan bu yaratığın tek mil Kaplumbağaların anası olduğunu ve ateşten ve sudan yaratıldığını söyleyenler de yok değildir; bazıları da ona daha az rastlanır bir cevher, Yay burcunu oluşturan yıldızların ışığını yakıştırır. Kaplumbağa'nın bağasının üstünde *Hong Fan* (Evrensel Kural) denen kozmik bir yazıt ya da bu yazıtın Dokuz Altbölümünün siyah ve beyaz noktalarından oluşan bir çizenek görülür.

Çinlilerin gözünde, gökyüzü yarıküresel, yeryüzü ise dörtgeneldir; onun için de, bağasının üstü eğimli, altı düz olan Kablumbağa'da dünyanın imgesini ya da modelini görürler. Kaplumbağalar evren kadar uzun ömürlü oldukları için de, (tekboynuz, ejder, zümrüdüanka ve kaplanla birlikte) ruhanilik bağışlanmış yaratıklardan biri olarak kabul edilmeleri ve kâhinlerin kaplumbağaların bağalarındaki orgelere bakarak geleceği okumaları olağan sayılmalıdır.

Hong Fan'ın gizini imparatora açıklayan yaratığın adı *Than-Qui*'dir (Kaplumbağa Cin).

KARBONKÜL

Latince *carbunculus*'tan gelen karbonkül, madenbilimde “küçük bir kömür parçası”, bir yakuttur; eski çağ bilginleri ise karbonkülü bir çeşit grena olarak kabul ederler.

On altıncı yüzyıl Güney Amerika'sında İspanyol fatihler bu adı esrarengiz bir hayvana vermişlerdi – esrarengizdi, çünkü bu hayvanı hiç kimse bir kuş mu, yoksa bir memeli mi, tüylü mü, yoksa postlu mu olduğunu anlayacak kadar iyi görememişti. Bu hayvanı Paraguay'da görmüş olduğunu ileri süren şair-rahip Martín del Barco Centenera, *Arjantin* (1602) adlı yapıtında, “tepesinde ışıltılı bir kömüre benzeyen parlak bir ayna bulunan küçücük bir hayvan” diye tanımlamakla yetiniyordu. Başka bir fatih, Gonzalo Fernández del Oviedo ise, karanlığın ortasında parıldayan bu ayna ya da ışığı –ikisini Macellan Boğazı'ndan görür gibi olmuştur– ejderhaların beyinlerinde gizledikleri sanılan değerli taşla bağdaştırır. Bu bilgiyi, Sevilalı Isidorus'un *Kökenbilimler* adlı kitabında yazdıklarından edinmiştir:

Ejderhanın beyninden çıkarılıp alınırda da, canavarın kafası canlı canlı kesilmeden katılaşıp değerli bir taşa dönüşmez; o yüzden, büyücüler, ejderhaların kafalarını uyurlarken keserler. Ejderhaların inlerine girmeyi göze alacak kadar gözüpek kişiler, içeriye bu canvarlara uyku vermek için hazırladıkları tohumları serperler; ejderhalar uykuya dalınca da kafalarını keser, değerli taşları söküp alırlar.

Burada, Shakespeare'in, "çirkin ve ağulu" olmasına karşın "kafasında değerli bir mücevher bulunan" kurbağası (*Size Nasıl Geliyorsa*, II, i) geliyor akla.

Karbonkül mücevheri, elde edenin bahtını açar, uğur getirirdi. Barco Centenera, bu erişilmez yarattığı avlamak için Paraguay'ın nehirleri ve ormanlarının en uzak köşelerinde akla gelmedik zorluklara katlanmış, ama onu asla bulamamıştı. Bugüne değin bu hayvana ve kafasındaki gizli taşa ilişkin daha fazla bir bilgiye ulaşabilmiş değiliz.

Plinius (VIII, 21), Etiyopya sınırlarında bir yerde, Nil Nehri'nin kaynağının yakınlarında, diye anlatır,

Katoblepes dedikleri, gövdesi pek o kadar iri olmasa da ağır çeken ve tepeden tırnağa miskin ve uyuşuk bir yabanıl hayvan yaşar; ama gövdesinin zar zor taşıdığı kocaman kafası hep yere yakın gider; iyi ki de böyledir, yoksa tek mil insan soyunun kökünü kurutabilirdi; çünkü her kim onunla göz göze gelirse oracıkta canından olur.

Katoblepas, Yunancada, “aşağıya bakan, yere bakan” demektir. Fransız doğabilimci Cuvier, eski çağ bilginlerinin, Katoblepas'ı, (basilikos ve gorgo'lar tarafından soysuzlaştırılmış) öküzbaşı antiloptan esinlenerek hayal ettikleri varsayımını ortaya atmıştı. Flaubert, *Ermiş Antonius ve Şeytan* adlı yapıtının sonlarına doğru, Katoblepas'ı betimlemekle kalmaz, konuşturur da:

Bu yabanıl kara mandanın, bir yaban domuzu başını andıran ve yere yakın duran başı, gövdesine, boşaltılmış bir

bağırsak kadar uzun ve gevşek, incecik bir boyunla bağlıdır.

Çamurun içinde yuvarlanıp debelenir ve bacakları yüzünü gizleyen kalın ve sert kıllardan oluşan kocaman yelesinin altında sırra kadem basar.

Etli butlu, boynu bükük ve ürkek, hep çamurun ılıkliğini göbeğimin altında duyumsayarak yaşar giderim. Kafam o kadar ağırdır ki, kaldırmaya gücüm yetmez. Gövdemin çevresinde ağır ağır dolandırır dururum başımı; ağzımı aralayıp, soluğumun ıslattığı zehirli bitkileri dilimle köklerinden sökerim. Bir keresinde, kendi ön ayaklarımı bile silip süpürdüm de farkında bile olmadım.

Bugüne dek hiç kimse, Antonius, gözlerimi görmüş değil; ya da, görenler o saat öbür dünyayı boyladı demek daha doğru belki de. Göz kapaklarımı –pembe ve şiş göz kapaklarımı– kaldıracak olsam, oracıkta can verirsin.”

KENTAUR'LAR

Kentaur, düşsel hayvanlar âleminin en uyumlu yaratığıdır. Ovidius, *Başkalaşım*lar adlı yapıtında, “ikibiçimli” diye söz eder ondan, ama onun bu çoktürlü özelliği kolayca gözardı edilir ve Platon’un idealar dünyasında tıpkı at ve insanın olduğu gibi Kentaur’un da bir ilkörneği olduğu düşüncesine kapılabiliriz. Bu ilkörneğin keşfi yüzyıllar almıştır; erken dönem eski çağ anıtlarında, beline bir atın gövdesi ve arka bacakları emaneten tutturulmuş çıplak bir insan görülür. Olympia’daki Zeus Tapınağı’nın batıya bakan yüzünde ise, Kentaur artık bir atın dört ayağı üstünde durmaktadır ve hayvanın boynunun başlaması gereken yerden bir insan gövdesi yükselir.

Kentaur’lar, Thessalia kralı Iksion ile Zeus’un Hera (ya da Iuno) kılığına büründürdüğü bir buluttan doğmuşlardı; söylencenin bir başka değişkesinde ise, Apollon’un oğlu Kentauros ile Stilbia’nın dölü oldukları söylenir; başka bir yerde de, Kentauros’un Magnesium’un kısıraklarıyla birleşmesinin meyvesi oldukları anlatılır. (Kentaur’un *gandharva*’dan türetildiği söylenir; Veda söylencesinde, *Gandhar*

va'lar güneşin atlarını süren ikincil tanrılardır.) Bir kestirme göre de, Homeros çağı Yunanlıları, at binmeyi bilmedikleri için, bir İskit atlısıyla ilk kez karşılaştıklarında onu atıyla birlikte tek bir bütün sanmışlardı; ayrıca, Yerliler'in, fatihlerin atlılarını Kentaur sandıkları da ileri sürülmüştür. Prescott'ın alıntıladığı bir metinde şöyle anlatılır:

Süvarilerden biri birden atından düştü; o ana kadar atlı ile atı tek bir bütün sanan Yerliler, hayvanın iki ayrı parçaya ayrılıverdiğini görünce o kadar büyük bir dehşete kapıldılar ki, şaşkınlık içinde yoldaşlarına hayvanın kendini ikiye böldüğünü haykırarak geri dönüp kaçmaya başladılar. Tanrı görünmez elini uzatmıştı sanki; yoksa Yerliler tüm Hristiyanları boğazlayabilirlerdi.

Yunanlar ise, Yerliler'in tersine, atın hiç de yabancı değil; demek, Kentaur'u cehaletin doğurduğu kafa karışıklığıyla değil, düşünüp taşınarak uydurmuş olmalıdır.

En yaygın Kentaur masallarından birinde, bir düğünde çıkan kavganın ardından Lapithlerle aralarında patlak veren savaş anlatılır. Kentaur'lar henüz şaraba alışmamışlardır; sarhoş olan bir Kentaur şölenin orta yerinde geline sarkıntılık edip masaları yerlere devirince, dillere destan Phidias'ın ya da bir tilmizinin Parthenon Tapınağı'na kabartmasını yaptığı, Ovidius'un *Başkalaşım*lar'ın XII. Kitabında dizelere döktüğü, Rubens'in esinlendiği Kentaur'larla Lapithler arasındaki o ünlü savaş başlar. Lapithler karşısında bozguna uğrayan Kentaur'lar Thessalia'dan kovulurlar. Herakles, Kentaur'larla ikinci kez karşılaştığında, oklarıyla onların soyunu kurutur.

Öfke ve yontulmamış barbarlık, Kentaur'da simgeleştirilmiştir; ama "Kentaur'ların en erdemlisi" (*Ilyada*, XI, 832) Kheiron, Akhilleus ile Asklepios'un eğitmeniydi, onlara yalnızca müzik, av ve savaş sanatlarını değil, hekimlik ve cer-

rahlık sanatlarını da öğretmişti. Kheiron, *Cehennem*'in genellikle "Kentaur'lar Kantosu" diye bilinen XII. Kantosunda unutulmaz bir biçimde betimlenmiştir. Momigliano'nun 1945 basımı *İlahi Komedya*'sındaki nefis gözlemleri meraklısına ilginç gelecektir. Plinius (VII, 3), Claudius'un hükümdarlığı döneminde Mısır'dan Roma'ya getirilmiş olan, mumyalanıp bal içinde korunmuş bir Hipokentaur gördüğünü söyler.

Plutarkhos, "Yedi Bilgeler Şöleni"nde, Korinthos tiranı Periandros'un çobanlarından birinin, efendisine, deri bir torba içinde, bir kısırağın doğurduğu, yüzü, boynu ve kolları insana, gövdesi ata benzeyen, yeni doğmuş bir yaratık getirdiğini eğlenceli bir dille anlatır. Yaratık bebek gibi ağladığı için herkes bunun hayra alamet olmadığını sanır. Bilge Thales ise yaratığa alıcı gözüyle baktıktan sonra kıs kıs güler ve Periandros'a ya sürülerini bu kadar genç çobanlara emanet etmemesini ya da onları tez elden evlendirmesini salık verir.

Lucretius da, *De rerum natura* adlı şiirinin beşinci kitabında, Kentaur diye bir yaratığın asla var olamayacağını ileri sürer: Atlar insanlardan daha çabuk büyüdükleri için, Kentaur üç yaşına geldiğinde hem yetişkinliğe erişmiş bir at olacak, hem de bir bebecik olarak kalacaktır. At, insandan elli yıl önce ölecektir.

KERBEROS

Eğer Cehennem bir konak, Hades'in konağı ise, o zaman konağın kapısını bir köpeğin beklemesinden de, bu köpeğin azgın bir canavar olarak hayal edilmesinden de daha doğal bir şey olamaz. Hesiodos, *Theogonia* adlı yapıtında, onu elli başlı olarak tarif eder; ama plastik sanatların işini kolaylaştırmak için bu sayı azaltılmış, Kerberos bugün artık belleklere üç başlı olarak yerleşmiştir. Vergilius onun üç gırtlığı, Ovidius da üç havlaması olduğunu söyler; Butler ise, Cennet'in kapıcısı Papa'nın üç katlı tacını, Cehennem'in kapıcısı olan bu köpeğin üç başıyla kıyaslar (*Hudibras*, IV, 2). Dante, bu yaratığa insana özgü özellikler yakıştırarak onu bir kat daha şeytansı kılar: Leş gibi bir kara sakal, kırbaç gibi inen yağmurun altında ilençlilerin ruhlarını söküp alan pençe gibi eller. Isırır, havlar ve sinsi sinsi sırtarak uzun ve sivri dişlerini gösterir.

Herakles'in on iki işinden sonuncusu, Kerberos'u yeralından alıp gün ışığına çıkarmak olmuştu. (Chaucer, "Keşişin Öyküsü"nde, "Kerberos'u, o cehennem zebanisini oradan alıp çıkarıverdi" der.) On sekizinci yüzyıl İngiliz yaza-

n Zachary Grey, *Hudibras* üstüne açıklamasında, bu serüveni şöyle yorumlar:

Her şeyi kapan ve deyim yerindeyse bir çırpıda parçalayıp yutan bu üç başlı Köpek geçmiş, şimdiyi ve gelecek Zaman'ı simgeler. *Herakles*'in onun hakkından gelmesi Yiğitliklerin Zaman'ı her zaman bozguna uğrattığını gösterir, çünkü onlar Gelecek Kuşakların Belleğine kazınır.

En eski metinlere göre, Kerberos, Cehennem'e girenleri (bir yılan olan) kuyruğuyla selamlar, Cehennem'den çıkmaya yeltenenleri de paramparça eder. Daha sonraki bir söylencede ise, yeni gelenleri ısırdığı, onu yatıştırmak için ölenin tabutuna ballı çörek konduğu anlatılır.

İskandinav mitologyasında, ölümler konağının kapısını bekleyen Garmr adında kana susamış bir köpek vardır; cehennem kurtları ay ve güneşi yutmaya kalktıklarında, tanrılarla savaşırlar. Bazıları bu köpeğin dört gözü olduğunu söylerler; Brahmacılığın ölüm tanrısı Yama'nın köpekleri de dört gözlüdür.

Hem Brahmacılıkta, hem de Budacılıkta cehennemler, Dante'nin Kerberos'u gibi ruhlara işkence eden köpeklerden geçilmez.

Khimaira konusuna ilk olarak *Ilyada*'nın VI. Bölümü'nde değinilir. Homeros, Khimaira'nın tanrı soyundan geldiğini, önünün aslan, ortasının keçi, arkasının yılan olduğunu ve en sonunda Glaukos'un oğlu yakışıklı Bellerophontes'in tanrıların isteğine uyarak onu öldürdüğünü söyler. Gerçi Khimaira'nın en açık seçik imgesi Homeros'un ağzından betimlenmiştir: Aslan başlı, keçi gövdeli, yılan kuyruklu; ama Hesiodos'un *Theogonia*'sında üç başlı olarak anlatılan Khimaira, beşinci yüzyıla tarihlenen ve Arezzo'da bulunmuş olan ünlü tunç heykelde de aynı biçimde gösterilmiştir. Hayvanın sırtının ortasından bir keçi başı fırlamakta, gövdesinin bir ucunda bir yılan başı, öbür ucunda bir aslan başı görülmektedir.

Khimaira, *Aineis*'in altıncı kitabında, "ağızlarından alevler fışkırtarak" yeniden belirir; Vergilius yorumcusu Servius Honoratus da, tüm yetkili ağızlara göre, bu canavarın memleketinin Lykia olduğunu, orada onun adını taşıyan bir yanardağ bulunduğunu söylemişti. Bu dağın etekleri yılan kaynıyor, yamaçlarındaki çayırlerde keçiler otluyor, alev

püskürten ıssız doruğunun dolaylarında aslanlar dolanıyor-
du. Khimaira, bu olağandışı dağın bir eğretilemesiydi belki
de. Daha önceleri de, Plutarkhos, Khimaira'nın, gemilerini
aslan, keçi ve yılan imgeleriyle donatan bir korsan kaptanın
adı olduğunu ileri sürmüştü.

Bu saçmasapan kestirimler, insanların artık Khimaira'dan
bıkmaya başladıklarını gösteriyor. Bu canavarı düşlerde can-
landırmaktansa başka bir şeye dönüştürmek yeğdi. Bir hay-
van olarak fazlasıyla çokturlüydü; aslan, keçi ve yılanın (ki-
mi metinlerde ejderha), tek bir hayvanda bütünleşmesi pek
de kolay değildir. O ürkünç Khimaira, zamanla, "kimerik"*
oldu; ulemayı alaya alan Rabelais'nin unutulmaz esprisi
("Boşlukta salınan bir khimaira boş lafları yutabilir mi?") bu
geçişi açık seçik ortaya koyar. Khimaira'nın kırkyama imge-
si kaybolup gitti, geriye olanaksız imleyen bir sözcük kaldı.
Bugün sözlüklerde, Khimaira'nın boş ya da aptalca bir hayal
diye tanımlandığını görüyoruz.

(*) Asılsız, boş, gerçekdışı – ç.n.

KRAKEN

Kraken, Zaratan'ın ya da Arapların deniz ejderi ya da deniz yılanının İskandinav karşılığıdır.

Bergen Piskoposu Danimarkalı Erik Pontoppidan, 1752-54 yıllarında, açıkyürekliliği ve safderunluğuyla nam salan Norveç'in *Doğa Tarihi* adlı bir kitap yayımlamıştı. Bu kitabın sayfalarında, Kraken'in sırtının genişliğinin iki kilometreden fazla olduğu ve kollarıyla en büyük gemiyi bile sarabildiği anlatılır. Koskocaman sırtının bir ada gibi denizden dışarı fırladığı söylenir. Piskopos, bunu bir kurala dönecek kadar ileri gider: "Yüzen bir ada görüyorsanız, o mutlaka bir Kraken'dir." Pontoppidan, Kraken'in, salgısıyla denizin sularını bulandırdığını da söyler. Bu dedikleri, bazılarının Kraken'in koskocaman bir ahtapot olduğu sanısına kapılmasına yol açmıştır.

Tennyson'ın gençlik dönemi yapıtları arasında, bu yabansı yaratığa adanmış şu şiire rastlarız:

Kraken

*Gürleyedursun yukarılarda dalgalar,
Dipsiz denizlerin en derinlerinde,*

Eskil, deliksiz, kopkoyu bir uykuya
Dalar Kraken; hayal meyal g n şikleri
U u ur kuytusunda; kabarır tepesinde
Sünger azmanları binyıldır serpilip boy atan;
Ve uzaklarda, soluk ışığın orta yerinde,
Sihirli mağaralar ve gizli g zc klerden
Bir alay dev ahtapot
Savurur uyuklayan yosunları koca kollarıyla.
Yatar orada  a lardır ve yatacak
Tıkınarak iri deniz solucanlarını uykusunda,
Ölüm ateşi kavuruncaya kadar derin suları;
O zaman son kez g r neyim diye insanoğlu ve meleklerle,
K kreterek yüzeye yükselecek ve orada can verecek.

KRONOS YA DA HERAKLES

Yeni-Platoncu düşünür Damaskios'un (doğumu İ.S. yaklaşık 480) *İlk İlkelerin Güçlükleri ve Çözümleri* adlı yapıtında, Orpheusçu teogoni ve kozmogoninin, Kronos'un –ya da Herakles– bir canavar olarak sunulduğu tuhaf bir yorumuna yer verilir:

Hieronymus ya da Hellanikos'a (ikisi aynı kişi değilse) göre, Orpheusçu öğretilerde, başlangıçta yalnızca su ve çamurun olduğu, toprağın bunlardan yoğrulduğu anlatılır. Bu ikisinin, su ile toprağın, ilk ilkeler olduğu öğretiliyordu. Onlardan, bir üçüncüsü, kanatlı ejder çıkmıştı ki, ön tarafında boğa başı, arka tarafında aslan başı, ortasında da tanrı yüzü bulunuyordu; bu ejderin adı, *Yaşlanmak Nedir Bilmeyen Kronos*'tu, ama *Herakles* de deniliyordu. Kaçınılmaz diye de bilinen Gereklik onunla birlikte doğmuş ve tüm bir Evren'e yayılmıştı... Ejder Kronos, kursağından üç katlı bir tohum çıkardı: Nemli Aither, uçsuz bucaksız Khaos ve puslu Erebos. Altlarına bir yumurta yerleştirdi, dünya da bu yumurtadan çıktı. Son ilke, hem kadın, hem erkek olan bir

tanrıydı; bu tanrının sırtında altın kanatlar, iki yanında boğâ başları vardı, kafasının üstünde de pek çok hayvanı andıran dev bir ejder...

Bütün bu korkunç canavarlar Eski Yunan'dan çok Doğu'ya uygun düştüğü için olsa gerek, Walter Kranz bu düşlemlerin Doğu kökenli olduğunu söyler.

KUJATA

Kujata, İslâm kozmologyasında, dört bin gözû, kulağı, burun deliğı, ağız ve ayağı olan, dev bir boğadır. Bir kulağından öbür kulağına ya da bir gözünden öbür gözüne erişmek beş yüz yıl alabilir. Kujata, Bahamut denen balığın sırtında durur; bu boğanın sırtında çok büyük bir yakut, yakutun üstünde bir melek, meleğin üstünde de dünyamız bulunur. Balığın altında uçsuz bucaksız bir deniz, denizin altında göz alabildiğine bir boşluk, boşluğun altında ateş, ateşin altında da Allah'tan korkmasa dünya âlemi yutabilecek kadar büyük bir yılan vardır.

KÜRE BİÇİMLİ HAYVANLAR

Küre, yüzeyinde bulunan her nokta merkezine eşit uzaklıkta olduğundan, katı cisimlerin en birörnek olanıdır. Hem bu yüzden, hem de küre sabit bir yerden ayrılmaksızın bir eksen üstünde dönebildiğinden, Platon (*Timaios*, 33), dünyaya küresel bir biçim veren Demiourgos'ların yargısını onaylıyordu. Platon, dünyanın canlı bir varlık olduğu kanısındaydı ve *Yasalar*'da (898) gezegenler ve yıldızların da canlı olduğunu ileri sürmüştü. Böylece, fantastik zoolojiyi pek çok küresel hayvanla zenginleştirmiş ve göksel cisimlerin kendi istemleriyle dairevi bir yol izlediğini anlayamayan dar kafalı gökbilimcileri eleştirmişti.

Origenes, beş yüzyıldan fazla bir süre sonra, İskenderiye'de, kutsanmışların küre biçiminde yeniden doğacaklarını ve sonsuzluğa yuvarlanacaklarını ileri sürecekti.

Rönesans'ta, bir hayvan olarak Gökyüzü kavramı Vanti-ni'de yeniden ortaya çıkıyordu; Yeni-Platoncu Marsilio Ficino, yeryüzünün saçları, dişleri ve kemiklerinden söz ediyordu; Giordano Bruno ise, gezegenlerin, düzenli alışkanlıkları olan, akıl sahibi, koskocaman, barışçıl, sıcakkanlı hayvan-

lar olduğu kanısında. On yedinci yüzyıl başlarında, Kepler, Yeryüzü'nün "uyurken ve uyanırken balina gibi soluk alıp vererek denizde gelgitler yaratan", canlı bir canavar olduğu düşüncesini ilk kimin bulduğu konusunda İngiliz simyacı Robert Fludd'la kapıştı. Kepler, bu canavarın gövde yapısını, yeme alışkanlıklarını, rengini, belleğini ve hayal kurma ve biçimden biçime girme yetilerini inceledi.

On dokuzuncu yüzyılda, Alman ruhbilimci Gustav Theodor Fechner (William James tarafından *Çoğulcu Evren* adlı kitapta göklere çıkarılmıştı) bütün bu düşüncelere nerdeyse çocuksu bir yaratıcılıkla yeniden kafa yoracaktı. Dünya anaamızın bir organizma –bitkiden, hayvandan ve insanın kendisinden üstün bir organizma– olduğu gibisinden bir düşüncenin tadını çıkarabilecekler, Fechner'in *Zend-Avesta*'sının yürekten sayfalarını inceleyebilirler. Orada, örneğin, küre biçimli dünyanın, bedenimizin en soylu bölümü olan "insan gözü" biçiminde olduğunu okuyacaklardır. Ayrıca, "eğer melekler gerçekten gökyüzünde yaşıyorlarsa, o zaman melekler kesinlikle yıldız olmalı, çünkü gökyüzünde başka yaşayan yok" tümcesini de okuyacaklardır.

LA FERTÉ-BERNARD'IN KILLI HAYVANI

Ortaçağ'da, aslında dingin bir nehir olan Huisne'in kıyılarında, adı Killi Hayvan'a (*La velue*) çıkmış bir yaratık kol gezdi. Bu hayvan, Nuh'un Gemisi'nden kovulmuş olması-na karşın, nasıl bilinmez, Tufan'dan sağ çıkmayı başarmıştı. Boyu boğa kadardı, yılan başlıydı, uzun yeşil postuna gömülü yuvarlak bir gövdesi vardı. Postu, ölümcül yaralar açabilen iğnelerle donatılmıştı. Bu yaratığın kaplumbağa ayaklarına benzeyen toynakları çok genişti; yılan biçimli kuyruğuyla insanları da, sığırları da telef ederdi. Killi Hayvan, gazaba gelmeyegörsün, ekinleri yakıp kavuran alevler püskürtürdü. Geceleri ahırları basardı. Çiftçiler ardına düşüp yakalamaya kalktıklarında da, Huisne Nehri'nin sularına dalıp gizlenir, nehri taşıyıp, vadiyi baştan başa sellere boğardı.

Killi Hayvan masum yaratıklara bayılır, genç kızları ve çocukları mideye indirirdi. Yörede Kuzucuk (*l'agnelle*) dedikleri, körpecik kızların en iffetlisini seçerdi kendine. Günlerden bir gün, böyle bir Kuzucuğu pusuya düşürüp kapmış, kanlar ve yaralar içinde nehir yatağındaki inine sürüklemiş. Kurbanın aşığı da canavarın izini sürmüş, kılıcını çektiği gi-

bi, Kıllı Hayvan'ın en hassas yeri olan kuyruğunu koparıp atıvermiş. Yaratık oracıkta öbür dünyayı boylamış. Canavarın ölüsünü mumyalamışlar, ölümünün ardından davullarla, borazanlarla, danslarla düğün bayram etmişler.

LAMED VAVNİKLER

Yeryüzünde, görevi dünyayı Tanrı önünde aklamak olan otuz altı doğru kişi vardır ve her zaman da olmuştur. Bunlar Lamed Vavnikler* olarak bilinirler. Birbirlerinden haberleri yoktur ve çok yoksuldurlar. Bu kişilerden biri Lamed Vavnik olduğunu öğrendiği anda ölür ve onun yerini belki de dünyanın bir başka yerinden başka biri alır. Lamed Vavnikler, kendileri bilmeseler de, evrenin gizli temel direkleridir. Onlar olmasalardı, Tanrı insan soyunu yeryüzünden silerdi. Onlar, ayırdında olmasalar da, bizim kurtarıcılarımızdır.

Yahudilerin bu gizemci inanışına değgin açıklamaları Max Brod'un yapıtlarında bulabiliriz. Çok eskilerdeki kaynağı ise, *Eski Ahit*'teki *Tekvin* bölümünün on sekizinci babındaki şu dize olabilir: "Rab, 'Eğer Sodom'da elli doğru kişi bulursam, onların yüzü suyu hürmetine bütün şehri bağışlayacağım' diye karşılık verdi."

Müslümanlarda da benzer bir kişiliğe Kutb denir.

(*) Lamed ve Vav harfleri İbrani alfabesinde yan yana geldiğinde 36 rakamını oluşturur – ç.n.

LAMIA'LAR

Yunanlar ve Romalılara göre, Lamia'lar Afrika'da yaşamışlardı. Belden yukarıları çok güzel bir kadın, belden aşağıları yılandı. Pek çok bilgili kişi onların birer büyücü olduğu kanısındaydı, bazıları da onları kötücül canavarlar olarak görüyordu. Konuşma yetileri yoktu, ama kulağa hoş gelen bir ısıklık sesi çıkartabiliyorlar ve böylece çöllerden geçen yolcuların aklını çelip kendilerine çekiyor, sonra da yutuveriyorlardı. Eskilere uzanan kökleri tanrılara dayanıyordu; Zeus'un sayısız aşk serüvenlerinden birinden doğmuşlardı. Robert Burton, *Melankolinin Anatomisi* (1621) adlı yapıtının, aşk gücünü işleyen bölümünde şöyle yazar:

Philostratos, Dördüncü Kitabı *Apollonios'un Yaşamöyküsü*'nde, burada aktarmadan geçemeyeceğim unutulmaz bir olay anlatır: *Kenkreios*'tan *Korinthos*'a gitmekte olan *Menippos Lykios* adında yirmi beş yaşında bir delikanlı, güzeller güzeli bir kadın kılığına bürünmüş bir hayal görür; kadın onu elinden tutup *Korinthos* dolaylarındaki evine götürür ve doğma büyüme *Fenikeli* olduğunu, kendisiyle egle-

şecek olursa ona şarkılar çalıp söyleyeceğini, kimselerin tatmadığı şaraplar içireceğini, kimsenin ona tebelleş olamayacağını söyler; ne ki, kendisi ne denli albenili ve güzelse, ölünceye kadar, o ölçüde albenili ve güzel biriyle yaşamalıdır. Delikanlı hem ilim irfan sahibi, hem de ağırbaşlı ve temkinli biridir, tutkularını dizginleyebiliyordur; aşka düşmüş olmasa da, bir süre gününü gün ettikten sonra onunla evlenir. Düğüne gelen konuklar arasında bulunan Apollonios, aklını kullanarak, bu kadının bir yılan, bir Lamia olduğunun, tek mil dünyalığının da tıpkı Homeros'un dizelerindeki Tantalos'un altınları gibi asılsız fasılsız bir hayalden başka bir şey olmadığını ayırdına varır. Maskesinin düştüğünü anlayan kadın da ağlayıp sızlanır, sırtını ele vermesin diye Apollonios'a yalvar yakar olur. Apollonios oralı olmayınca da kadın, çanak çömlek, ev ve evin içinde ne varsa o saat gözden yitirir: *Her şey Yunanistan'ın orta yerinde meydana geldiği için de olup biteni duymayan kalmaz.*

John Keats, Burton'ın bu yazdıklarından esinlenerek, ölmünden kısa bir süre önce "Lamia" adlı o öykülü şiirini yazmıştı.

LAUDATORES TEMPORIS ACTI

On yedinci yüzyılda yaşamış olan Portekizli kaptan Luiz da Silveira, *De Gentibus et Moribus Asiae* (Lizbon, 1669) adlı yapıtında, dolaylı bir biçimde de olsa –Hindistan’da mı, Çin’de mi, söylemeden– bir Doğu tarikatından söz eder ve bu tarıkata Latince bir ad takar: *Laudatores Temporis Acti*.^{*} Kaptanımız, metafizikçi ya da ilahiyatçı olmamakla birlikte, Tapınıcılar’ın aklından geçen eski zamanın ne olduğunu açıklığa kavuşturur. Geçmiş, bizim gözümüzde, bir zamanlar şimdi olan ve bugün belleğimiz ya da tarih aracılığıyla az çok anımsayabildiğimiz bir zaman dilimi ya da bir dizi zaman dilimidir. Bu zaman dilimlerini şimdinin bir parçası yapan, kuşkusuz, bellek ve tarihtir. Tapınıcılar’a göre ise, geçmiş mutlak; hiçbir zaman bir şimdisi olmadığı gibi, anımsanamaz, dahası kestirilemez bile. Geçmişe ne teklif yüklenebilir, ne de çokluk; çünkü bunlar şimdinin özellikleridir. Aynı durum, geçmişin sakinlerinin –çoğul kullanıma izin varsa– renkleri, soyutları, ağırlıkları, biçimleri,

(*) Eski Zaman Tapınıcıları – ç.n.

vb. açısından da geçerlidir. Bu Hiç Olmamış Evvel Zaman'ın varlıklarıyla ilgili herhangi bir şey ne doğrulanabilir, ne de yok sayılabilir.

Silveira, bu tarikatın derin bir umarsızlık içinde olduğunu söylüyor; böyle olunca da, Geçmiş, kendisine tapınılmasıyla ilgili en küçük bir ipucu veremediği gibi, kendisine tapınanları rahatlatamaz ya da avutamazdı elbette. Kaptanımız bize bu acayip cemaatin asıl adını ya da onunla ilgili bir başka ipucu vermiş olaydı, araştırmayı geliştirmemiz biraz daha kolaylaşabilirdi. Hiçbir tapınakları ya da kutsal kitapları olmadığını biliyoruz. Bugün hâlâ Tapınıcılar var mı dersiniz – yoksa artık onlar da, o belli belirsiz inançlarıyla birlikte, geçmişte mi kaldılar?

LEMUR'LAR

Eskiler, ölümden sonra insanların ruhlarının dünyanın dört bir yanında dolaştıklarını ve yüreklere korku saldıklarını bellemişlerdi. İyi huylu ruhlara *Lares familiares* derlerdi, kötü huylu ruhlar ise *Larvalar* ya da *Lemurlar* dile bilinirdi. İyi insanların ödünü patlatırlar, kötüler ve dinsizlerin tepesinde biter, başına bela olurlardı; Romalılar onları yatıştırmak için her yıl Mayıs ayında *Lemuria* ya da *Lemuralia* dedikleri dinsel törenler düzenlerlerdi. Erkek kardeşi Remus'un ruhunu huzura erdirmek amacıyla Romulus tarafından başlatılan bu törenlere ilk başlarda *Remuria* adı verilmiş, bu sözcük sonradan bozularak *Lemuria*'ya dönüşmüştü. Bu ayinlerin sürdüğü üç gece boyunca tanrıların tapınakları kapatılır, evlenmeler yasaklanırdı. Mezarlara fasulye atılır ya da dumanından çıkan kokunun Lemur'ları uzak tuttuğuna inanıldığından fasulye yakılırdı. Bir de, hayaletlerin korkup kaçacağına ve bir daha da bu dünyadaki akrabalarının yüreğine korku salmayacağına inanıldığından, büyü sözleri söylenir, kazanlara vurulur, davullar çalınırdı.

LEMPRIÈRE: Klasik Sözlük

LERNALİ HYDRA

Lernali Hydra'yı, Typhon (Tartaros ile Terra'nın* ürkünç oğlu) ile yarı bedeni güzel bir kadın, yarı bedeni yılan Ekhidna dünyaya getirmişlerdi. Lemprière, Hydra'nın, "Diodoros'a göre yüz kafalı; Simonides'e göre elli kafalı; Apollodoros, Hyginus ve başkalarının daha geçerli sayılan görüşüne göre de dokuz kafalı" olduğunu söyler. Ne var ki, onu daha da ürkünç kılan, kesilen her başının yerine hemen iki yeni başın çıkmasıydı. Söylenenlere bakılırsa, başları insan başıydı ve ortadaki baş ölümsüzdü. Bu yaratığın soluğu suları ağular, gök ekinleri yakıp kavururdu. Uykudayken bile, çevresindeki havaya yaydığı zehir adamı öldürebilirdi. Hera, Herakles'ten hıncını almak için, Hydra'yı kendi eliyle beslemişti.

Anlaşılan, bu canavarın alnına ölümsüzlük yazılmıştı. Lerna Gölü dolaylarındaki bataklıklarda barınırdı. Herakles ile lolaos, Hydra'nın peşine düşmüşlerdi; Herakles kafalarını kopartırken, lolaos da kızgın demirle kanayan yaraları dağlıyordu; neden dersiniz, başların yeniden bitmesini ancak ateş önleyebilirdi. Herakles, ölümsüz olan son başı ko-

(*) Tartaros: Yeralındaki ölümler ülkesinin derin yeri. Terra: Yer, dünya – ç.n.

caman bir kayanın altına gömdü; o baş bugün hâlâ orada gömülü; kin besliyor ve düş görüyor.

Herakles, daha sonraki serüvenlerinde dövüştüğü canavarları Hydra'nın zehirli ödkesesine batırdığı oklarla öldürür.

Herakles, çok başlı canavarla dövüşürken, Hydra'ya arka çıkan bir yengeç Herakles'in ayağını kapar, Herakles de öfkeye kapılarak yengeci topuğuyla ezer. İuno, yengeci göğe çıkarır, yıldızların arasına bırakır; o yengeç bugün bir takım-yıldız ve Yengeç burcudur.

LİLİT

Eski bir İbranice metinde, “Çünkü Havva’dan önce Lilit vardı” denir. İngiliz şair Dante Gabriel Rossetti (1828-82), “Eden Bower” adlı şiirinde bu söylenceden esinlenmişti. Lilit bir ylandı; Âdem’in ilk eşıydi ve ona,

*Ormanlar ve sularda dolanan şekiller,
Alımlı oğullar ve albenili kızlar*

vermişti.

Tanrı daha sonra Havva’yı yaratınca, Lilit de Âdem’in bu insan kılığındaki eşinden intikam almak amacıyla, yasak meyveyi yemesi ve Habil’in ağabeyi ve katili Kabil’i dünya-ya getirmesi için Havva’nın aklını çeler. Rossetti’nin ardına düşüp yenileştirdiği söylencenin ilk biçimi budur. Söylence, Ortaçağ boyunca, İbranicede “gece” anlamına gelen *layla* sözcüğünün etkisiyle yavaş yavaş dönüşüme uğramıştır. Lilit artık bir yılan değildir; geceleri görünen bir hayalet olup çıkmıştır. Kimi zaman insangillere hükmeden bir melek olur, kimi zaman da bir başına uyuyanların ya da geceleri yalnız başına yola çıkanların üstüne varan bir iblis. Hal-

kın hayal dünyasında, siyah uzun saçlarını koyvermiş, boylu
boslu suskun bir kadın biçimine bürünmüştür.

Dominiken rahibi Jacobus de Voragine'in on üçüncü yüzyılda azizlerin yaşamlarını kaleme aldığı, bugün unutulmuş olmakla birlikte Ortaçağ'da çok okunan *Altın Söylence* adlı derlemede bir yığın garip bilgiye rastlanır. Kitabın pek çok basımı ve çevirisi arasında William Caxton tarafından yapılmış İngilizce basımı da vardır. Chaucer'ın "İkinci Rahibinin Öyküsü", kaynağını *Legenda aurea*'dan alır; Longfellow da Jacobus'un yapıtından esinlenmiş, *Christus* adlı üçlemesindeki kitaplardan birinin adını *Altın Söylence*'den almıştır.

Jacobus'un Ortaçağ Latincesinden, Azize Marta'yla ilgili bölümün (CV [100]) birkaç satırını çevirelim dedik:

O günlerde, Arles ile Avignon arasında, Rhone Irmağı'nın yukarılarındaki bir ormanda, yarısı hayvan, yarısı balık, gövdesi öküzden iri, boyu attan uzun bir ejderha yaşardı. Kılıçtan farksız, boynuz gibi sivri iki uzun dişle donatılmış bu yaratık, ırmakta pusuya yatar, oradan geçen yolcuların canına kıyar, tekneleri batırırdı. Ne ki, Küçük As-

ya'daki Galatia denizinden gelmişti ve tek mil su yılanlarının en ürküncü Livyatan ile bu kıyılara mahsus Yabaneşegi'nin soyundandı...

MANTIKHORA

Plinius'a (VIII, 21) bakılırsa, Artakserkses Menomon'un Yunan hekimi Ktesias'a göre, Etiyopyalılar arasında,

kendisinin Mantikhora adını verdiği, çeneleri kapandığında tarak dişleri gibi iç içe geçen üç sıra dişi bulunan, yüzü ve kulakları insanı andıran, gözleri gök mavisi, Aslan gövdesi kan kırmızı, kuyruğu akrepinkine benzer bir iğneyle donatılmış bir hayvan vardır: Flavta ile borazan bir arada çalınıyormuş gibi bir ses çıkartır: Ayağına tezdır ve en çok insan eti yemeye bayılır.

Flaubert, bu betimlemeyi geliştirmiştir; *Ermış Antonius ve Şeytan*'ın son sayfalarında şu satırları okuruz:

MANTIKHORA yüzü insan yüzü, üç sıra dişleri olan, dev gibi, kırmızı bir aslan.

"Kızıl postumun yanardöner ısıltıları çöl kumlarının titrek ışıklarıyla karmaşır. Burun deliklerimden, yeryüzünün ıssızlıklarının yılgısını solurum. Salgınlar saların ortalığa. Çöle dalmaya kalkışan orduları kül eder, külünü göğe savururum.

“Tırnaklarım delgi gibi kıvrım kıvrım, dişlerim testere gibidir; küçük oklar gibi dikenlerle kaplı kıpırdak kuyruğumu bir sağa bir sola, bir önüme bir ardıma savurur durum. Gör işte!”

Mantikhora, kuyruğundaki dikenleri fırlatır, dikenler ok yağmuru gibi oraya buraya saçılır. Tekmil yapraklara kanlar damlar durur.

Mermecolion, Flaubert'in "ön tarafı aslan, arka tarafı karınca, cinsel organları da tersinden" diye betimlediği, akıllara durgunluk veren bir hayvandır. Bu hayvanın geçmişi de bir gariptir. *Kitabı Mukaddes*'te (Eyub IV, 11), "Kocamış aslan avsızlıktan göçüp gidiyor" denir. İbranice metinde, aslan karşılığında *layiş* sözcüğü kullanılmıştır; aslan için pek alışılmamış bir kullanım olan sözcüğün, aynı ölçüde alışılmamış bir çeviriye yol açtığı anlaşıyor. *Eski Ahit*'in bilinen en eski Yunanca çevirisinde, Aelianus ve Strabon'un *myrmeks* dedikleri bir Arabistan aslanından esinlenilerek, Mermecolion sözcüğü uydurulmuştu. Sözcüğün kökeni, yüzyıllar içinde unutuldu. *Myrmeks*, Yunan dilinde, karınca demektir; "karınca-aslan avsızlıktan göçüp gidiyor" gibi bilmece gibi bir sözden, Ortaçağ'ın resimli hayvan betikleriyle dallanıp budaklanacak bir düşünlem gelişmiştir (T.H. White çevirisiyle sunuyoruz):

Physiologos'ta anlatılır: Yüzü (ya da ön tarafı) aslan yüzü, arka tarafı ise karınca idi. Babası etten, anası tahıldan başka

bir şey yemezdi. Bu anayla babadan meydana gelen karınca-aslan, çift meşrepli bir yaratıktır; anasının meşrebi yüzünden et yiyemediği gibi, babasının meşrebi yüzünden de tahıl yiyemez. Beslenemediği için de göçer gider.

MINOTAUROS

İnsanın içinde kaybolup gideceği biçimde yapılmış bir ev kavramı, boğa başlı bir insan kavramından daha garip gelebilir; ama bu iki kavram birbirine kalıp gibi oturur ve labirent imgesi Minotauros imgesine yaraşır. Ürkünç bir evin içinde ürkünç bir canavarın yaşaması hiç de aykırı düşmez.

Yarı boğa, yarı insan Minotauros, Poseidon'un denizden gönderdiği bembeyaz bir boğaya deli gibi vurulan Girit Ecesi Pasiphae'nin boğayla çiftleşmesinden doğmuştu. Buluşuyla Ece'nin doğaya aykırı arzularını tamamına erdiren Daidalos, o ürkünç dölün kapatılıp gözlerden ırak tutulacağı Labyrinthos'u da yapmıştı. Minotauros, insan eti yerdi; Girit kralı da, her yıl Atinalı yedi delikanlı ile yedi genç kızın Minotauros'a yem edilmek üzere gönderilmesini buyurmuştu. Atinalı kahraman Theseus, ülkesini bu yükten kurtarmak için, Minotauros'a kurban gitmeye gönüllü olur. Kralın kızı Ariadne, Labyrinthos'un dolambaçlı geçitlerinden çıkış yolunu bulabilsin diye bir yumak iplik verir; kahraman da Minotauros'u öldürür, ipliğin izini sürerek labiretten dışarı çıkar, kurtulur.

Ovidius, nükteli bir dizesinde, *Semibovemque virum, semivurumque bovem*'den ("yarı boğa, yarı insan bir insan") söz eder. Eskilerin yazdıklarına aşına olan, ama onların sikkeleri ve anıtlarından haberi olmayan Dante, Minotauros'u insan başlı, boğa gövdeli olarak hayal etmişti (*Cehennem*, XII, 1-30).

Boğa tapımı ile çift ağızlı balta tapımı (çift ağızlı baltaya *labrys* deniyordu, o yüzden belki de bu sözcük evrilerek *labirent*'e dönüşmüştü), kutsal boğa güreşlerinin düzenlendiği Helenistik dönem öncesi dinlerin temel özelliklerindedi. Duvar resimlerinde de görüldüğü gibi, Girit'in iblisler âleminde, boğa başlı insan figürleri yer alıyordu. Eski Yunan'daki Minotauros masalı, büyük olasılıkla, çok daha eski söylencelerin daha sonraki kaba bir değişkesi, daha da korkunç başka düşlerin bir yansısidir.

MÜREKKEP HOKKASI MAYMUNU

Daha çok kuzey yörelerinde görülen bu hayvanın boyu on-on iki santimdir; kızıl gözleri, kapkara, ipeksi ve yastık kadar yumuşak tüyleri vardır. Bir de garip bir huyu vardır ki, çini mürekkebine hiç dayanamaz. Biri yazı yazmaya başlamayagörsün, bu maymun karşısına geçip bacak bacak üstüne atar, kollarını kavuşturur, adamın yazısını bitirmesini beklemeye başlar. Yazı bitince de, mürekkepten ne kaldıysa son damlasına kadar içer, sessiz sakın, mutlu mesut, yan gelir yatar.

WANG TAI-HAI (1791)

NAGA'LAR

Naga'lar, Hindistan mitologyasından gelirler. Yılandırlar, ama sık sık insan biçimine bürünürler.

Mahabharata'nın bir bölümünde, bir Naga hükümdarının kızı olan Ulupi, Arjuna'nın peşine düşer, onu ayartmak için elinden geleni ardına komaz; sonunda, Arjuna, kararlılığı elden bırakmadan, ama güzellekle, bekâret yemini etmiş olduğunu anımsatınca, genç kız da ona görevinin mutsuzların gönlünü hoş etmek olduğunu söyler. Bunun üzerine, kahramanımız bir gece onunla birlikte olmak zorunda kalır. Bir gün Buda incir ağacının dibinde derin düşüncelere dalmışken rüzgâr ve yağmurdan örselenir; bir Naga da Buda'ya acıyarak onun bedenine yedi kez dolanır ve yedi başını dört yana yayarak Buda'nın tepesinde bir otağ kurar. Buda da onu inançlı kılar.

Kern, *Hint Budacılığı Elkitabı*'nda, Nagaları bulutlara benzeyen yılanlar olarak tanımlar. Yeraltının en diplerindeki saraylarda yaşarlar. Büyük Taşıyıcı'ya inananlar, Buda'nın biri insanlara, öbürü tanrılara iki yasa öğütlediğini ve ikinci yasanın –saklı yasa– gökyüzünde ve yılanların saraylarında

saklı tutulduğunu, yüzyıllar sonra yılanların bu yasayı keşif Nagarjuna'ya açıkladıklarını söylerler.

Çinli hacı Fa-hsien'in beşinci yüzyıl başında kayda geçirdiği bir Hint söylencesini sunalım:

Kral Asoka, hemen yakınında görkemli bir pagoda bulunan bir göle geldi. Pagodayı yerle bir edip yerine daha görkemlisini dikmeye karar vermişti. Bir Brahman onu kuleye götürdü, içeriye girdiklerinde ona şöyle dedi:

"İnsan kılığında olmam bir yanılama. Gerçekte bir Naga, bir ejderhayım ben. Günahlarım beni bu ürkünç bedene yazgılı kıldı, ama Buda'nın öğütlediği yasaya uyuyorum ve günahlarımdan arınacağımı umuyorum. Daha iyisini yapabileceğine inanıyorsan, bu tapınağı yerle bir edebilirsin." Sonra da ona sunaktaki çanakları gösterdi. Kral çanaklara bakınca dehşet içinde kaldı, insan elinden çıkmışa benzermiyorlardı, işte o zaman pagodayı yerle bir etmekten caydı.

Flaubert'in *Ermiş Antonius ve Şeytan*'ında anlatılan korkunç yaratıklar arasında, "bir tek gözü, bir tek yanağı, bir tek eli, bir tek bacağı, yarım gövdesi ve yarım yüreği olan" Nasnas da vardır. Flaubert'in yapıtını yorumlayan Jean-Claude Margolin, bu yaratıkların uyduruluşunu ona yakıştırır; Lane ise, *Binbir Gece Masalları*'nın birinci cildinde, Nasnas'ın, boydan boya bölünmüş şeytansı bir yaratık olan Şik ile bir insanın çiftleşmesinden olduğuna inanıldığını söyler. Lane, (Nenas dediği) Nasnas'ın "yarım bir insana" benzediğini, "yarım kafası, yarım gövdesi, tek bir kolu ve büyük bir çeviklikle hoplayıp zıpladığı tek bir bacağı..." olduğunu söyler. Ormanlarda ve Yemen ve Hadramut çöllerinde rastlanan Nasnas, konuşma yetisiyle donatılmıştır. Bir türünün yüzü göğsündedir, kuyruğu da koyun kuyruğu gibidir. Eti ağızda dağılır ve kapanın elinde kalır. Nasnas'ın yarası kanatlı bir türü de Çin denizlerinin bir ucundaki Raj Adası'nda (Borneo olabilir) yaşar. "Ama," diye ekler kuşkucu bilginimiz, "her şeyi en iyi bilen Allah'tır."

NORN'LAR

Ortaçağ İskandinav mitologyasında, Norn'lar, Yazgı Tanrıçalarıdır. On üçüncü yüzyıl başlarında dağınık Kuzey söylencelerini derleyip düzenleyen Snorri Sturluson, üç Norn olduğunu ve bunların Urd (geçmiş), Verdandi (şimdi) ve Skuld (gelecek) adlarıyla anıldıklarını söyler. Dünyanın yazgısını buyruğu altına alan bu üç tanrısal Norn, her insanın doğumunda hazır bulunur, onun kaderini örerdi. Norn'ların adlarının tanrıbilimin bir soyutlaması ya da eklemesi olduğu da düşünülebilir; eski Germen boyları bu tür bir soyut düşünceden yoksundular. Snorri, Dünya Ağacı Yggdrasill'in altındaki bir kuyunun dibinde yaşayan üç genç kızdan söz eder. Bu üç genç kız, acımasızca yazgımızı dokurlar.

Zaman (ki Zaman'ın kumaşından dokunmuşlardı) onları tümünden unutmuş gibiydi ki, William Shakespeare'in 1606 dolaylarında kaleme aldığı *Macbeth* tragedyasının birinci perdesinde, kaderin Banquo ile Macbeth'in başlarına neler öreceğini haber veren üç cadı olarak yeniden ortaya çıkıverdiler. Shakespeare, kader kardeşler der onlara (I, iii):

*Kader kardeşler, el ele vermişler,
Denizlerde, karalarda kol gezerler,
Dere tepe düz giderler..*

Wyrđ, Anglosaksonlarda, tanrılar ve insanların kaderini
ören suskun tanrıçaydı.

NYMPHA'LAR

Paracelsus, onların egemenlik alanının yalnızca sularla sınırlı olduğunu söylemişti; oysa eski çağ düşünürleri, yeryüzünün Nympha'lardan geçilmediği kanısındaydılar. Onları doğada yaşadıkları yerlere göre adlandırıyorlardı. Dryas'lar ya da Hamadryas'lar kimseye görünmeden ağaçlarda yaşarlar ve ağaçlarla birlikte ölürlerdiler. Öteki Nympha'ların ise ölümsüz olduğuna ya da Plutarkhos'un belli belirsiz değindiği gibi 9720 yıl yaşadığına inanılırdı. Bunlardan Nereid'ler ve Okeanid'ler denizlerde hüküm sürerlerdi. Naias'lar, göller ve ırmakların Nympha'larıydı, Oreaslar ise dağlar ve mağaraların. Küçük koyakların Nympha'larına Napai'ler, koruların Nympha'larına da Alseis'ler deniyordu. Tam olarak kaç Nympha olduğunu bilen yok; Hesiodos üç bin kadar olduğunu söyler. Nympha'lar, ağırbaşlı ve bakmaya kıyılmayan genç kızlardı; adları, düpedüz "gelinlik çağında kız" anlamına geliyor olabilir. Onlara göz ucuyla bakan bile kör olabilirdi, hele çıplaksalar bakanın ölmesi işten bile değildi. Propertius bir dizesinde bunu doğrular.

Eski çağ insanların bal, zeytinyağı ve süt gibi adaklar sundukları Nympha'lar, aslında ikincil tanrılardı, onlar adına hiçbir tapınak yapılmamıştı.

Bazıları Odradek sözcüğünün Slav dilinden geldiğini söylerler ve anlamını bu temelde açıklamaya çalışırlar. Bazıları da bu sözcüğün Almancadan geldiği, Slav dilinden ise yalnızca etkilendiği kanısındadırlar. Her iki yorumun da belirsiz oluşu karşısında, insan haklı olarak ikisinin de doğru olmadığını varsayabilir, hele her ikisinin de sözcüğe doğru dürüst bir anlam kazandırmadığı düşünülecek olursa.

Kuşkusuz, Odradek diye bir yaratık olmasa, hiç kimse böyle araştırmalara kafa yormazdı. Odradek, ilk bakışta, yıldız biçiminde yassı bir iplik makarasına benzer, gerçekten de üstüne iplik sarılmış gibidir; aslında bunlar, türlü türlü cins ve renklerde, birbirine düğümlenip dolanmış eski, kopuk iplik parçalarından başka bir şey değildir. Ama yalnızca bir makara değildir bu, çünkü yıldızın ortasından küçük tahta bir çubuk çıkar ve başka bir küçük çubuk da dik açı yaparak buna eklenir. Bir yanda bu ikinci çubuk, öbür yanda yıldızın köşelerinden biri, bütün her şey iki ayak üstündeymişçesine dikilebilir.

İnsan, yarattığın bir zamanlar anlaşılır bir biçimi varmış da, ondan geriye bozulmuş bir kalıntı kalmış sanabilir. Ama durum hiç de öyle görünmüyor, en azından böyle olduğuna ilişkin bir belirti yok; hiçbir yerinde bunu gösterecek ek yeri ya da kırık yok; bütün her şey fazlasıyla anlamsız görünüyor, ama kendince kusursuz bir tamamlanmışlığı da var. Öyle ya da böyle, Odradek olağanüstü çevik olduğu ve asla ele geçirilemediği için, daha yakından incelemek olanaksız.

Bir tavanarasında, bir merdiven boşluğunda, bir koridorlarda, bir holde gizleniyor. Kimi zaman aylarca ortalarda görünmüyor; o sıralar başka evlere taşınıyor olsa gerek; ama sonunda hep bizim eve dönüyor. Çok ke-re, kapıdan çıkıp da onu hemen aşağıda korkuluğa yaslanmış gördüğünüzde, onunla konuşmak geliyor içinizden. Elbette zor sorular sormaya kalkışmıyorsunuz, o kadar ufak tefek ki ister istemez çocukmuş gibi davranıyorsunuz ona. “Söyle bakalım, adın ne?” diye soruyorsunuz. “Odradek,” diyor. “Peki, nerede oturuyorsun?” “Belli bir yerde değil,” deyip gülüyor ama ciğerlerden gelen bir gülüş değil bu. Dökülen yaprakların hışırtısına benziyor daha çok. Ve genellikle konuşma burada son buluyor. Dahası, o yanıtların bile hemencecik gelmediği oluyor; çoğu zaman, tahta görünümlü yapısına yakışır biçimde uzun süre suskun kalıyor.

Kendi kendime, acaba ona ne olacak diye soruyorum boşu boşuna. Acaba ölür mü? Ölen her şeyin hayatta bir amacı olmuştur, bir şeyler yapmış etmiş, sonunda yıpranıp eskimiştir; ama Odradek için böyle bir şey söylenemez. Öyleyse, sonsuza dek, çocuklarımın, çocuklarımın çocuklarının ayakları dibinde, ardından iplik uçlarını sürükleyerek merdivenlerden aşağıya yuvarlanacak diye mi düşünmeliyim? Gerçi görüldüğü kadarıyla kimseye bir zararı yok;

ama benden uzun yaşayabileceğini düşünmek acı veriyor doğrusu.*

FRANZ KAFKA: *Ceza Kolonisi*

(*) Franz Kafka'nın bu metni, 1919 tarihli *Bir Taşra Hekimi* adlı anlatısının "Aile Babasının Kaygısı" başlıklı bölümüdür. Borges'in, *Ceza Kolonisi*'ni kaynak göstermesinin nedeni, *Bir Taşra Hekimi*'nin *Ceza Kolonisi* adıyla yapılmış bir basımda yer alması olsa gerek – ç.n.

Çeşitli ülkeler ve dönemlerde kendiliğinden türemiş bir edebiyat türü vardır. Ölülere Öbür Dünya'da yol gösteren elkitaplarıdır bunlar. Pek çok örneği bulunan bu tür kitaplar arasında, Swedenborg'un *Cennet ve Cehennem*'i, Tibetlilerin *Bardo Thödol*'u (Evans-Wentz'e bakılırsa, "Öbür Dünya'nın Eşiğinde Yargılanarak Kurtuluş" diye çevrilmeli) ve Mısırlıların *Ölüler Kitabı* sayılabilir. Bu son iki kitap arasındaki benzerlikler ve ayrımlar, ezoterizmi inceleyen bilginlerin ilgisini çekmiştir; ama biz burada, Öbür Dünya'nın Tibetlilerin elkitabında bu dünya kadar aldatıcı olduğunu, buna karşılık Mısırlıların Öbür Dünya'yı gerçek ve nesnel bir varlık olarak gördüklerini anımsamakla yetinebiliriz.

Her iki metinde de, bazıları maymun kafalı olan tanrıların oluşturduğu bir kurul önünde bir Yargılama Sahnesi geçer; her iki metinde de, iyilikler ve kötülükler simgesel bir biçimde kantara vurulur. *Ölüler Kitabı*'nda, terazinin bir kefesine "ölenin davranış ve tutumları ya da vicdanını temsil eden bir yürek", öbür kefesine de "dürüstlük ya da doğruluğu temsil eden bir tûy" koyarlar. *Bardo Thödol*'da ise, tar-

tının bir kefesinde beyaz çakıltaşları, öteki kefesinde siyah çakıltaşları vardır. Tibetlilerde, ilençlileri ölüler ülkesindeki arınma yerine götüren iblisler ya da şeytanlara; Mısırlılarda da, kötü ruhluların başında bekleyen acımasız bir canavara, bir Ölüyiyen'e rastlanır.

Ölen kişi, kimseyi aç bırakmadığına ya da kimsenin ahını almadığına, kimseyi öldürmediğine ya da öldürtmediğine, ölülere ayrılan yiyecekleri çalmadığına, tartıya hile hurda karıştırmadığına, bebeklerin sütünü ağızlarından kapmadığına, sığırları otlaklarından sürmediğine, tanrıların kuşlarını ökseye düşürmediğine ant içer.

Yalan söylüyorsa, kırk iki yargıç onu, "kafası timsaha, gövdesi aslana, kıcı da suaygırına benzeyen" Ölüyiyen'e teslim eder. Ölüyiyen'e, Babai dedikleri bir başka hayvan yamaklık eder; ama onunla ilgili tek bildiğimiz, ürkünç bir hayvan olduğu ve Plutarkhos'un onu Khimaira'nın babası olan Titan'la özdeşleştirdiğidir.

PANTER

Ortaçağ resimli hayvan betiklerinde geçen “panter” sözcüğü, günümüz hayvanbilimindeki etçil memeliden çok farklı bir hayvanla ilgilidir. Aristoteles, bu hayvanın öbür hayvanları kendine çeken çok hoş bir oku saçtığını yazmıştı; Latinceye yeğ tuttuğu Yunancayı konuşup yazmadaki ustalığı dolayısıyla “Tatlı Dilli” diye anılan Aelianus ise, bu kokunun insanlara da çekici geldiğini söylemişti. (Bu özellikten söz edilmesi, bazılarında Panter’in misk kedisiyle karıştırıldığı kanısının uyanmasına yol açmıştır.) Plinius’a bakılırsa, Panter’in sırtında, ay büyürken büyüyen, ay solarken solan, iri yuvarlak bir benek vardı. Bu olağandışı özelliklere, *Eski Ahit*’in bilinen en eski Yunanca çevirisinde yer alan ve İsa’ya kâhince bir gönderme olabilecek bir dizede (*Hoşea*, V:1) “panter” sözcüğünün geçmesi de eklenecekti: “Çünkü ben Efrayim’e bir panter... gibi saldıracağım.”

Panter, Anglosaksonların *Exeter Kitabı* diye bilinen resimli hayvan betiğinde, dağlardaki gizli bir inde yaşayan, tatlı sesli ve soluğu ıtırılı, uysal ve bir başına dolaşan bir hayvan olarak tanımlanır. Biricik düşmanı, onunla durmadan

savaşan ejderhadır. Karnını iyice doyurduktan sonra uyur ve “Üçüncü gün uyandığında, dudaklarının arasından ezgili, tatlı, yankılı bir ses yükselir ve bu şarkıyla birlikte ortalığa tek mil otların ve ağaçların çiçeklerinden daha ıtırılı, mis gibi kokan soluğu saçılır.” Bu güzelim kokunun ve ezginin büyüüne kapılan dünya kadar insan ve hayvan tarlalardan, şatolardan ve kasabalardan bu hayvanın inine koşar. Burada, ejderha, kadim düşman, yani Şeytan’dır; uykudan uyanma, İsa’nın dirilişidir; dünya kadar insan, inananlar cemaatidir; Panter ise, İsa Mesih.

Bu alegorinin uyandırabileceği şaşkınlığı yatıştırmak için, Saksonların gözünde Panter’in yabanıl bir hayvan değil, ar-
dında hiçbir somut imgenin bulunmadığı yabansı bir ses olduğunu anımsatmamızda yarar var. Tüm bu garipliklere, Eliot’ın “Gerontion” adlı şiirinde “kaplan İsa”dan söz edildiği de eklenebilir.

Leonardo da Vinci de şöyle diyor:

Afrika panteri aslana benzerse de, bacakları daha uzun, gövdesi daha incedir. Tepeden tırnağa beyaz gövdesi, gül-bezekleri andıran siyah beneklerle bezelidir. Panterin güzelliği karşısında öteki bütün hayvanlar kendilerinden geçerler; o ürkünç bakışı da olmasa, çevresini alıp ona bakakalmaları işten değildir. Panter, bunu bildiği için, başını önüne eğip bakışını gizler; ta ki, hayvanlar bu güzelliği seyre dalabilmek için iyice yakınına gelene kadar; işte o zaman, en yakındakinin üstüne atıldığı gibi göz açıp kapayıncaya mideye indirir.

Hayvanbilimdeki Pelikan, kanat açıklığı iki metreye yaklaşan, uzun gagasının altındaki kese genişleyerek balık yakalamaya yarayan bir su kuşudur. Masallardaki Pelikan ise, daha küçük olduğu gibi, gagası da daha kısa ve daha sivridir. Sözcüğün yaygın kökenine –*pelicanus*, ak saçlı– uygun olarak birincisinin tüylerinin beyaz olmasına karşılık, ikincisinin tüyleri sarı, kimileyin de yeşildir. (*Pelikan* sözcüğünün gerçek kökeni, Yunanca “Bir baltayla keserim” sözünde yatar ki, burada kocaman gagasının ağaçkakanın gagasıyla karıştırılması söz konusudur.) Ne ki, davranışları görünüşünden de olağandışıdır.

Ana kuş, yavrularını gagası ve pençeleriyle okşarken o denli kendinden geçer ki, sonunda onları öldürür. Baba, üç gün sonra yuvaya dönüp de yavrularının öldüğünü görünce öyle büyük bir umarsızlığa kapılır ki gagasıyla kendi döşünü deşer. Yaralarından akan kanlar ölü kuşları diriltir. Ortaçağ resimli hayvan betiklerinde anlatılan öykü böyledir; oysa Aziz Hieronymus, 102. Mezmur üstüne yorumlarından birinde (“İssız yerlerdeki pelikana benziyorum, viranelerde-

ki baykuş gibiyim”), yavru kuşları yılanın öldürdüğünü söyler. Masalın yaygın anlatımında ise, Pelikan kendi döşünü deşer ve yavrularını kendi kanıyla besler.

Ölüleri diriltten kan, Aşai Rabbani ayinini ve İsa’nın çarmıhta ölümünü anımsatır ve Dante’nin *Cennet*’inin ünlü bir dizesinde (XXV, 113) İsa Mesih’ten *nostro Pellicano* –insanlığın Pelikan’ı– dize söz edilir. İmolalı Benvenuto’nun Latince yorumunda bu gönderme daha bir açıklığa kavuşturulur: “Ondan pelikan diye söz ediliyor, çünkü göğsünden akan kanla yavrularını diriltten pelikan gibi İsa da bizim kurtuluşumuz için bağrını açmıştı. Pelikan bir Mısır Kuşudur.”

Kilise armalarında çok sık rastlanan Pelikan imgesi bugün bile kilise ayinlerinde kullanılan kadehlere işlenmektedir. Leonardo da Vinci’nin resimli hayvan betiğinde Pelikan şöyle tanımlanır:

Yavrularına o kadar bağlıdır ki, yuvaya döndüğünde onları yılanların öldürmüş olduğunu görünce göğsünü deşer ve onları hayata döndürmek için kanıyla yıkar.

PERİLER

Periler, insanların işlerine büyü bir biçimde karışırlar; adları, Latincedeki *fatum* (kader, alınyazısı) sözcüğünden gelir. İkincil doğaüstü varlıkların hiçbirinin onlardan daha çok, daha güzel ve daha unutulmaz olmadığı söylenir. Belirli bir yer ya da dönemle kısıtlı değildirler. Eski Yunanlar da, Eskimolar da, Kızılderililer de, bu düşsel yaratıkların sevgisini kazanmış kahramanların yer aldığı öyküler anlatırlar. Ne ki, böylesi serüvenlere kalkışanlar her türlü tehlikeyi de göze almalıdır; bir Peri, hevesini aldıktan sonra, sevgilisini öldürebilir.

İrlanda ve İskoçya'da, "Peri tayfası"nın yeraltında yaşadığı, kaçırdıkları çocuklar, kadınlar ve erkekleri buraya kapattıkları söylenir. Tarlalardan çıkarılan taştan ok uçlarının bir zamanlar Perilere ait olduğuna inanılır. İrlandalı çiftçiler, bu nesnelerin bitmez tükenmez sağaltıcı güçleri olduğuna inanırlar. Yeats'in ilk başlarda kaleme aldığı masallar, Perilerle kuşatılmış köylülerin öyküleriyle doludur. Bunlardan birinde, bir köylü kadının anlattıklarını şöyle aktarır:

Ne Cehennem'e inanıyordu, ne de hayaletlere. Cehennem, rahibin, halkın yoldan çıkmasını önlemek için uydurduğu bir palavradan başka bir şey değildi; hayaletlerin "bu dünyada ellerini kollarını sallaya sallaya gezinmeleri"ne akıl erdirmek olanaksızdı; "ama Periler, cüce cinler, su atları ve Tanrı'nın buyruklarına karşı gelerek yeryüzüne sürgün edilmiş melekler bal gibi var"dı.

Periler şarkı söylemeye ve müziğe, bir de yeşil renge bayılırlar. Yeats, "İrlanda'daki bu [ufacık] insanlar ve periler bir bakarsın bizimle aynı boyda, bir bakarsın bizden uzun, bir bakarsın bir metre kadardırlar," diye yazar. On yedinci yüzyıl sonlarında, Iskoçyalı bir rahip, Aberfoyle'lu Peder Robert Kirk, *Gizli Devlet; ya da altıncı his sahibi kişilerce tanımlandığı gibi, Ova Iskoçları arasında şimdiye kadar Faunalar ve Periler, ya da lyke'ler diye bilinen, Yeraltında Yaşayan (ve çoğu) Görünmez İnsanların Doğası ve Davranışları üstüne bir Deneme* adında bir kitap yazmıştı. Sir Walter Scott, bu kitabı 1815'te yeniden bastırtmıştı. Bay Kirk'ün, sırlarını açığa çıkardığı için Periler tarafından kaçırıldığı söylenir.

İtalya açıklarında, özellikle de Messina Boğazı'nda, Fata Morgana,* seraplar oluşturarak denizcilere yollarını şaşırtır, gemilerini karaya oturtur.

(*) "Fata", "peri" ya da "periler" anlamında. "Morgana", Kral Arthur efsanesindeki büyücü Morgan le Fray'in adından gelir. Fata Morgana, serap anlamında kullanılır – ç.n.

Derler ki, Erythreia Sibylla'sı, Roma kentinin sonunda Peryton'lar tarafından yerle bir edileceği kehanetinde bulunmuş. Ne ki, Sibylla'nın kehanetlerini içeren kitaplar, İ.S. 642 yılındaki büyük İskenderiye yangınında kül ufak olmuş; dokuz cildin yanık parçalarının onarımını üstlenen dilbilgisi uzmanlarının, Roma kentinin yazgısına değgin kehanete rastlamadıkları anlaşılıyor.

Giderek, bu belli belirsiz anımsanan öyküyü daha bir aydınlığa kavuşturacak bir kaynak aranır oldu. Binbir güçlükten sonra, on altıncı yüzyılda Fezli bir hahamın (büyük olasılıkla Yakov bin Hayim), ardında, bir Yunan tefsircinin Ömer'in İskenderiye Kütüphanesi'ni yakmasından önce Peryton'larla ilgili belli ki Sibylla kehanetlerinden alınmış kimi tarihsel gerçekleri kapsayan ve bugün kayıp olan yapıtından alıntılar yaptığı bir tarihsel inceleme bırakmış olduğu anlaşıldı. Bu bilgin Yunanın adını öğrenebilmiş değiliz, ama yapıtından bazı parçalar aktarabiliriz:

İlk yaşadığı yer Atlantis olan Peryton yarı geyik, yarı kuş bir yaratıktır. Baş ve bacaklarıyla geyikten farksızdır. Gövdesine gelince, kanatları ve tüyleriyle tam anlamıyla bir kuştur...

En garip özelliği ise, güneş vurduğunda, kendi gövdesinin gölgesi değil de, insan gölgesinin düşmesidir. Bazıları, buna bakarak, Peryton'ların yurtlarından uzak ellerde, tanrıların esirgemesinden yoksun kalarak ölen yolcuların ruhları olduğu sonucuna varır...

... şaşırtıcıdır ama, kuru toprakla beslendikleri... Herakles Sütunları'nın tepesinde baş döndürücü yüksekliklerde uçtukları görülmüştür.

[Peryton'lar] insanların can düşmanıdır; bir insanı öldürmeyi becerdiklerinde, gölgeleri yeniden kendi gövdelerinin gölgesi olur ve yeniden tanrıların gözüne girerler.

... Kartaca'yı fethetmek için Scipio'yla birlikte denizleri aşanlar az daha başarısızlığa uğruyorlardı; yolda gemilere saldıran bir Peryton güruhu pek çok denizciyi öldürmüştü, paramparça etmişti... Gerçi silahlarımız ona işlemiyor, ama bereket bu hayvan –hayvan denilebilirse elbette– ancak tek bir insan öldürebiliyor.

... kurbanlarının kanında debelenirler, sonra güçlü kanatlarıyla bir çırpıda göğe yükselirler.

... en son görüldükleri Ravenna'da, tüylerinin açık mavi olduğu söylenmiş, bu da beni çok şaşırtmıştı, çünkü tüylerinin koyu yeşil olduğu biliniyordu.

Gerçi yukarıdaki alıntılarda söylenenler yeterince açık, ama ne yazık ki Perytonlarla ilgili daha başka bir bilgi günümüze ulaşmış değil. Hahamın söz konusu tanımlamaları bizlere ileten incelemesi son Dünya Savaşı öncesine kadar Dresden Üniversitesi'nin kütüphanesindeydi. Bu belgenin de yitip gittiğini söylemek insanın canını sıkıyor; üstelik, bir

bombardıman sonucunda mı yitip gitti, yoksa başka kitaplarla birlikte Naziler tarafından yakıldı mı, bilmiyoruz. Dileriz, bir gün yapıtın bir başka kopyası bulunur da yeniden bir kütüphanenin raflarını süsler.

PİGMELER

Eskilerin verdikleri bilgilere bakılırsa, bu cüceler soyu –boy- ları yetmiş santime yakındı– Hindistan ya da Etiyopya’nın en uzak sınırlarının ardındaki dağlarda yaşıyordu. Plinius, kulübelerini kuş tüyleri ve yumurta kabuklarıyla karıştırılmış çamurdan yaptıklarını söyler. Aristoteles ise, yeraltındaki mağaraları reva görür onlara. Ekin biçerken, ormanda ağaç keseceklermiş gibi, balta kullanırlardı. Her yıl, yuvaları Rusya steplerinde olan turna sürülerinin saldırısına uğrarlardı. Onlar da, koçların ve keçilerin sırtına atladıkları gibi, düşmanlarının yumurtaları ve yuvalarını yağmalayarak misillemede bulunurlardı. On iki ayın üç ayı bu savaş seferleriyle geçerci.

Pigme, bir de, düşmana korku salmak için, yüzü gemi aslanı gibi savaş gemilerinin baş tarafına oyulan bir Kartaca tanrısının adıydı.

POE'NUN DÜŞLEDİĞİ HAYVAN

Edgar Allan Poe, 1838'de yayımlanmış olan *Nantucket*'lı *Arthur Gordon Pym*'in *Öyküsü* adlı yapıtında, Güney Kutbu'ndaki kimi adalara, akıllara durgunluk verdiği kadar da inandırıcı bir fauna yakıştırmıştı. XVIII. Bölüm'den okuyoruz:

Bir de, alıç meyvelerine benzeyen kırmızı meyvelerle yüklü bir çalı ile eşi menendi görülmemiş bir kara hayvanının leşini çıkardık. Hayvanın eni doksan santimden fazla olmakla birlikte boyu yalnızca on beş santim kadardı; çok kısa dört bacağı vardı, ayakları cismen mercanı andıran, parlak kızıl renkte, uzun pençelerle donatılmıştı. Gövdesi bembeyaz ve dümdüz ipeksi tüylerle kaplıydı. Kuyruğu sıçan kuyruğu gibi sivri uçlu ve yaklaşık kırk beş santim uzunluğundaydı. Baş, kulakları dışında, kedi başına benziyordu; kulakları ise bir köpeğin kulakları gibi sarkıktı. Dişler pençeler gibi parlak kızıl renkteydi.

Güney bölgelerinde bulunan su da daha az tuhaf değildi. Poe, bölümün sonlarına doğru şöyle yazar:

Suda bir gariplik olduğu için, kirlenmiş olduğunu düşünerek içmekten kaçındık... Bu sıvının nasıl bir şey olduğunu açık seçik bir biçimde anlatmakta zorlanıyorum, birkaç sözcükle tarif etmek hiç de kolay değıl. Gerçi bütün ivinti yerlerinde bildiğimiz su gibi hızla akıp gidiyordu, ama bir çavlandan döküldüğü yerler dışında o bildik *duruluk-tan* eser yoktu. Aslına bakılırsa, herhangi bir kalkerli sudan daha az duru değildi yine de, farklılığı yalnızca görünüşündeydi. İlk bakışta, özellikle de ivintinin düşük olduğu yerlerde, yoğunluk bakımından, bildiğimiz suya katılmış koyu bir arapzamkını andırıyordu. Ne ki, bütün o olağandışı niteliklerinin yanda bunun esamisi okunmazdı. Renksiz değildi, tekdüze bir rengi de yoktu – akıp giderken, alacalı bir ipekli kumaşın ayırtiları gibi, eflatunun her türlü tonunu göz önüne seriyordu... Bir leğene boşaltıp suyun tümünden durulmasını bekledikten sonra gördük ki, sıvının tümü her biri ayrı renk tonunda başka başka damarlardan oluşuyor; bu damarlar birbiriyle iç içe geçmiyor; ve kendi parçacıkları kendi aralarında birbirleriyle kusursuz, ama bitişik damarlarla yetersiz bir bağlantı içinde. Bir bıçağın ağzını damarlardan çaprazına geçirecek olduğumuzda, su, açılan yarığı o saat kapatıyordu; ama bıçağı geri çektiğimizde, bıçağın açtığı yarığın bütün izleri siliniveriyordu. Buna karşılık, bıçağın ağzı iki damarın tam arasından geçirildiğinde, bağlantı gücünün hemen kapatmaya yetmediğı tam bir ayrılma gerçekleşiyordu.

REMORA

Latince *Remora*, “oyalama” ya da “ayakbağı olma” demektir. Bu, vantuzuyla bir gemiye yapışarak onu engelleyecek kadar güçlü olduğu söylenen bir balık cinsi, *Echeneis* için mecazen kullanılan sözcüğün sözlük anlamıdır. Külrengi bir balık olan *Remora*’nın başının üstünde, sualtında yaşayan öteki yaratıklara yapışmasını sağlayan bir vakum yarattığı kıkırdaksı bir disk vardır. Plinius, onun becerilerine övgüler düzer (IX, 25):

Genellikle kayalar arasında dolanan *Echeneis* adında küçük bir balık vardır: Bir geminin su altındaki omurgasına tutunup yapıştığında o geminin hızını kestiği söylenir ki, adını da buradan alır: yine aynı nedenle, gönül işlerinde kadınlar ve erkekleri deyim yerindeyse büyüleyerek yavuklularından soğuttuğuna ve de mahkemelerde hükümleri ve işlemleri geciktirdiğine inanıldığından adı kötüye çıkmıştır. Ama o kadar değerli ve övgüye değer bir meziyeti vardır ki, bütün bu suçlama ve kara çalmaları bir kalemde silip atar: gebe kadınlara dışarıdan değdirilecek olursa, tehlike-

li döllyatağı akıntılarını durdurur ve çocuğu doğuma kadar korur: gelgelelim, et olarak yenmesi uygun değildir. Yüzgeçlerinin görünüşü ve sıklığı yüzünden, *Aristoteles* bu balığın ayakları olduğunu sanmıştır.

(*Plinius*, devamında, iskerleti, pupa yelken giden gemileri avaraya alan mor bir balık diye tanımladıktan sonra yeniden “Gemi Durduran *Echeneis*”e döner ve “otuz santim boyunda, beş parmak kalınlığındadır ve gemileri durdurabilir. Üstüne üstlük... tuhaf bir özelliği daha vardır ki, bu balık tuza yatırılıp bekletilirse, çukura, hatta en derin kuyuya düşmüş bir altını bile oraya daldırıldığında tutup çıkartabilir” der.)

Gemileri geciktirebilmesinden yola çıkarak *Remora*’nın mahkemelerde davaların görülmesinin geciktirilmesiyle, daha sonra da erken doğumun önlenmesiyle bağlantılandırılması şaşırtıcıdır. *Plinius*, bir başka yerde de, *Remora*’nın, *Aktium Savaşı*’nda *Marcus Antonius*’un donanmasını var gücüyle yüreklendirmeye çalıştığı kadırgasını oyalayarak *Roma İmparatorluğu*’nun yazgısını belirlediğini, bir kere sinde de bir *Remora*’nın tam dört yüz kürekçinin küreklere asılmasına karşın *Caligula*’nın gemisini durdurduğunu anlatır. “İsterse en sert yeller essin, en azgın fırtınalar, kasırgalar patlasın,” diye seslenir *Plinius*, “bu küçük balık onların öfkesini buyruğu altına alır, ne güç bırakır ne kuvvet, gemileri durdurur oracıkta: En kalın ve en sağlam halatlar, en büyük ve en ağır çapalar bile yapamaz onun yaptığı.”

İspanyol yazarların en haslarından *Diego de Saavedra Fajardo* da, “Her zaman en güçlü üstün gelmeyebilir,” der *Siyasal Belirtekeler* (1640) adlı kitabında, “Koca bir gemi küçük bir *remora* tarafından alıkonulabilir.”

Ruh (ya da bir başka yazılışıyla *rok*), kartal ya da akbabanın aşırı büyültülmüş halidir; bazıları, böyle bir kuşu Arapların aklına, yolunu şaşıracak Hint Okyanusu ya da Çin denizlerinin üzerinde dolanıp duran bir kondorun düşürdüğü sanısına kapılmıştır. Lane ise bu sanıya karşı çıkar ve burada “masalsı bir türün masalsı bir cinsinin” ya da Farsçadaki *Simurg*’un eşanlamlısının söz konusu olduğunu ileri sürer. Batı, Ruh’u, *Binbir Gece Masalları* ile tanımıştır. Okurlarımız, gemici yoldaşları tarafından bir adaya terk edilen Sinbad’ın (ikinci yolculuğunda) başından geçenleri anımsayacaklardır:

Çok büyük, bembeyaz, göğe yükselen bir kümbet gördüm, çevresi alabildiğine genişti. Tekmil çevresini dolaştımsa da, bir giriş kapısı bulamadığım gibi, dümdüz ve kaygan olduğundan tepesine tırmanmaya ne gücüm yetti ne çevikliğim. Çevresini ölçmek için bulduğum yere bir işaret koyup adımlarımı sayarak yöresini dolandım; baktım, tam eli adım.

Biraz sonra, kapkara, koskocaman bir bulut güneşi örtüverir ve:

Başımı yukarıya kaldırıncaya bir de ne göreyim... bulut sandığım, kanatları şaşılacak genişlikte, iri mi iri, heyula gibi bir kuş değil mi...

Bu kuş bir Ruh'tu; beyaz kümbet de, kuşkusuz, onun yumurtalarından biri. Sinbad, sarığını çözerek kendini kuşun pençesine bağlar; ertesi gün de Ruh hiç farkına varmadan onunla birlikte havalanır ve sonunda bir dağın doruğuna konar. Anlatıcı, Ruh'un, koca bir fili bir lokmada yutabilecek kadar iri yılanlarla beslendiğini eklemekten edemez.

Bir de Marco Polo'nun *Seyahatnâme*'sinden (III, 36) okuyalım:

Adada [Madagaskar] yaşayanların anlattıklarına bakılırsa, ruh adını verdikleri eşi benzeri olmayan bir kuş her yıl belirli bir mevsimde güneyden beliriverirmiş. Kartala benzediği, ama onunla kıyaslanamayacak kadar iri olduğu söyleniyor; o kadar büyük ve güçlüymüş ki, pençeleriyle koca bir fili yakaladığı gibi havalanıp yere bırakır, sonra da leşini silip süpürürmüş. Bu kuşu gözleriyle görmüş olanlar, kanatlarını açtığında bir uçtan öbür uca on altı adım tuttuğunu, teleklerinin sekiz adım uzunluğunda ve o denli kalın olduğunu söylüyorlar.

Marco Polo, Çin'den özel olarak gönderilen görevlilerin, Ruh'un bir teleğini alıp Yüce Han'a götürdüklerini de ekler sözlerine. Lane'in kitabındaki bir İran minyatüründe, Ruh'un gagası ve pençeleriyle üç fili taşıdığı görülür; Burton da, Ruh ile o filler arasındaki orantının "atmaca ile tarla faresi arasındaki orantıdan farksız olduğunu" belirtir.

SATYR'LER

Eski Yunan'da onlara Satyr'ler diyorlardı; Roma'da ise Faunuslar, Panlar ve Sylvanuslar deniliyordu. Teke bacaklıydılar; gövdeleri, kolları ve başları ise insan biçimindeydi. Gövdeleri kalın kıllarla kaplı, kısa boynuzlu, sivri kulaklı, cin bakışlı, kanca burunlu yaratıklardı. Uçkuruna gevşek, şaraba düşküncüler. Bacchus'ün cümbüşlü ve kansız Hindistan zaferinde bulunmuşlardı. Nymphalara pusu kurarlar, raks ederken kendilerinden geçerlerdi, flüt çalmakta üstlerine yoktu. Kır halkı onları kutsal sayar, hasadın ilk ürünlerini onlara sunardı. Onurlarına kuzular kurban edilirdi.

Eski Roma döneminde, Sulla'nın askerlerinden bazıları bu yaratıcılardan birini Thessalia'da dağdaki ininde uyurken baskın verip yakalamışlar ve komutanlarına götürmüşler. Satyr ne idüğü belirsiz sesler çıkarıp duruyormuş, üstelik görünüşü ve çıkardığı koku o denli tiksindiriciymiş ki, Sulla hemen yabanıl doğaya geri götürülmesini buyurmuş.

Satyr'lerin anısı Ortaçağ'daki iblis imgesinde süregelmiştir. Öyle görünüyor ki, İngilizcede yergi, taşlama gibi anlamlara gelen "satire" sözcüğünün Satyr ile hiçbir bağlantısı

yoktur; pek çok kökenbilimci, “satire” sözcüğünün kökenini, sözcüğü sözcüğüne “karışık tabak” anlamına gelen *satura lanx’a*, dolayısıyla da Iuvenalis’in yapıtlarındaki gibi karmaşık bir yazınsal anlatıma kadar vardırır.

Seiren'lerin imgesi yüzyıllar içinde durmadan değişmiştir. Bu yaratıkların ilk tarihçisi Homeros, *Odyseia*'nın on ikinci bölümünde, neye benzediklerinden söz etmez; Ovidius'a bakılırsa, Seiren'ler, genç kız gibi yüzleri olan, kızılca tüylü kuşlardır; Rodoslu Apollonios'a göre, gövdelerinin üstü kadın, altı denizkuşudur; İspanyol oyun yazarı Tirso de Molina'ya (ve hanedanlık armalarına) bakılırsa, "yarı kadın, yarı balık" tırlar. Seiren'lerin huyu suyu, kimin nesi oldukları da az tartışmalı değildir. Lemprière, klasik sözlüğünde, onların nymphalar olduğunu söyler; Quicherat'nın gözünde birer canavardırlar, Grimal'e göre ise birer iblis. Kirke'nin adasının yakınlarında bir batı adasında yaşarlar; ama Parthenope adındaki bir Seiren'in ölüsü Campania kıyılarına vurmuştur, bugün Napoli diye bildiğimiz ünlü kentin adı Parthenope'den gelir. Coğrafyacı Strabon, onun gömütünü gördüğünü ve belirli aralıklarla anısına düzenlenen oyunları izlediğini söyler.

Odyseia'da, Seiren'lerin denizcilerin aklını başından alıp gemilerini batırdığını, Odysseus'un da hem onların ezgi-

lerini dinleyebilmek hem de sağ kalabilmek için, tayfalarının kulaklarına balmumu tıkadığı, kendini de seren direğine bağlattığı anlatılır. Seiren'ler, Odysseus'u ayartmaya çalışarak, ona bu dünyada olup bitenlerin tekmilinin bilgisini vaat ederler:

*Hiçbir vakit bir kara gemi buradan geçemedi / durup dinlemeden ağzımızdan çıkan tatlı ezgileri, / dinlerler doya doya, daha çok şey öğrenir öyle giderler. / Biliriz biz engin Troya'da olup biten her şeyi, / Argoslularla Troyalıları tanrıların ne acılar çektiğini, / biliriz biz ne olur ne biter bereketli toprak üstünde.**

Mitologya bilgini Apollodoros'un *Kütüphane* adlı kitabına aldığı bir söylencede, Orpheus'un Argonotların gemisinde Seiren'lerinkinden daha güzel bir ezgi tutturduğu için bu yaratıkların kendilerini denize atarak birer kayaya dönüştükleri dile getirilir; çünkü Seirenler, bir insanoglu büyülerine kapılmadı mı ölmeye yazgılıdır. Sfenks de, bilmesinin çözüldüğünü görünce, kendini bir uçurumdan aşağı atmıştı.

Altıncı yüzyılda, Galler'in kuzeyinde yakalanıp vaftiz edilen bir Seiren, bazı eski takvimlerde Murgan adında bir azize olarak yer almıştı. Başka bir Seiren de, 1403 yılında, bir bentteki gedikten içeri sızmış, ölünceye kadar Haarlem'de yaşamıştı. Söylediklerini kimse anlamıyordu, ama kumaş dokumayı öğrenmişti ve sanki kendiliğinden haça tapıyordu. On altıncı yüzyıl vakanüvislerinden biri, bu Seiren'in, kumaş dokumayı bildiği için balık olamayacağını, suda yaşayabildiği için de kadın olamayacağını ileri sürmüştü.

İngiliz dilinde, bildiğimiz Seiren ile balık kuyruklu denizkızı birbirinden ayrılır. Sonradan ortaya çıkan bu denizkızı

(*) *Odyseia*, Homeros, Türkçesi: Azra Erhat - A. Kadir, İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, 2014.

imgesi, Poseidon'un sarayında yaşayan ikincil tanrılar Tritonların etkisiyle oluşmuş olabilir.

Platon'un *Devlet* adlı yapıtının onuncu bölümünde, sekiz Seiren, eşmerkezli sekiz gökkubenin dönüşünü çekip çevirir.

Vur deyince öldürecek kadar açık sözlü bir sözlükte ise, Seiren: aslı astarı olmayan bir deniz hayvanı, tanımını okuruz.

SEKİZ ÇATAL DİLLİ YILAN

Koşı'nın Sekiz Çatal Dilli Yılan'ına, söylencelerdeki Japon kozmogonisinde çok sık rastlanır. Bu sekiz kafalı ve sekiz kuyruklu yılanın gözleri güveyfeneri kadar kırmızıydı; sırtı çam ağaçları ve yosunlardan geçilmezdi, sekiz kafasının sekizinde de kökнарlar biterdi. Sürüne sürüne ilerlerken gövdesiyle sekiz kayağın ve sekiz dağın üstünü örter, karnından kan lekeleri eksik olmazdı. Bu canavar, yedi yılda hükümdarın gencecik yedi kızını yemiş, sekizinci yılda da hükümdarın en küçük kızı Prenses-Tarak-Çeltik Tarlası'nı mideye indirmeye niyetlenmişti. Ne var ki, Aslan Yürekli-Ayağitez-Gözüpek-Erkişi dedikleri bir tanrı Prenses'in imdadına yetişti. Bu babayiğit tanrı, çepeçevre bir tahta perde yaptı, tahta perdenin sekiz kapısı, her kapının da bir sekisi vardı. Her bir sekiye pirinç rakısı dolu bir fıçı yerleştirdi. Sekiz Çatal Dilli Yılan da hemen geldi, sekiz kafasını sekiz fıçıya daldırdığı gibi pirinç rakılarını yalayıp yuttu ve hemencecik sızdı. Aslan Yürekli-Ayağitez-Gözüpek-Erkişi de canavarın kafalarını birer birer kesip kopardı. Hayvanın boyunlarından dere gibi kan aktı. Yılan'ın kuyruğunda bir kılıç bulundu; bu

kılıç, Atsuta'nın Ulu Tapınağı'nda durur ve bugün bile kutsal sayılır. Bütün bunlar, bir zamanlar Yılan Dağı dedikleri, bugün ise Sekiz Bulut Dağı adını taşıyan dağda oldu. Sekiz, Japonya'da sihirli bir sayıdır ve tıpkı Elizabeth çağı İngiltere'sindeki kırk ("Kırk yılın kışı kuşattı mı alnını") gibi, pek çok anlamında kullanılır. Japon banknotlarında bugün hâlâ Yılan'ın öldürölüşünün anısı yaşatılır.

Eski Yunan söylencesinde Perseus'un Andromeda'yla evlendiği gibi, burada da kurtarıcının kurtarılanla evlendiğini söylemek gereksiz.

Post Wheeler'ın, eski Japon kozmogonileri ve teogonilerinden yaptığı çevirilerde de (*Japonların Kutsal Yazıtları*), Eski Yunan mitologyasındaki Hydra'yla, Germen mitologyasındaki Fafnir'le ve bir tanrının insanlığı yok olmaktan kurtarmak için kankırmızı bir içkiyle sarhoş ettiği Mısır tanrıçası Hathor'la ilgili benzer söylencelere rastlanır.

Yalnızca alevler arasında yaşayan küçük bir ejderha değil, aynı zamanda (bir sözlüğe bakılırsa) “sarı benekli, kapkara kaygan bir derisi olan böcekçil bir kurbağa”dır. Bu iki karakterden düşsel olanı daha iyi bilindiği için, Semender’in bu kitaba alınması kimseyi şaşırtmamalıdır.

Plinius, *Doğa Tarihi*’nin X. Kitabında, Semender’in, “ateşi sanki buz değmişçesine bir dokunuşta söndürebilecek kadar soğuk tenli” olduğunu söyler; daha sonra, bu konuyu yeniden gözden geçirirken, büyücülerin Semender’le ilgili söyledikleri doğru olsaydı ondan evlerde çıkan yangınları söndürmek için yararlanılırdı gibisinden bir gözlemde bulunarak kuşkusunu ortaya koyar. XI. Kitap’ta ise, “Kıbrıs’ta, bakır eritme ocakları ve fırınlarında yaşayan... ve ateşin bağrından [uçarak] fırlayan” –“pyrallis” ya da “pyrausta” dedikleri– dört ayaklı, kanatlı bir böcekten dem vurur; bu böceğin havaya karışıp azıcık uçacak olursa oracıkta can verdiğini söyler. İnsanoğlunun belleğinde yer etmiş olan Semender, artık unutulmuş olan bu hayvandan da bir şeyler kapmış olsa gerek.

İlahiyatçılar, sık sık, bedenin dirilişini kanıtlamak için zûmrûdüankayı, bedenlerin ateşte yaşayabileceğini kanıtlamak için de Semender'i örnek göstermişlerdi. Aziz Augustinus'un *Tanrı Devleti* adlı yapıtının XXI. Kitabında yer alan *Dünyevî bir beden ateşten sağ çıkabilir mi* başlıklı bölüm şöyle başlar:

Öyleyse, cismanî ve yaşayan bir beden, ölüme de, ilahî ateşin gücüne de çözünp bozulmadan dayanabileceğini kanıtlamak için, inançsızlara ne demeliyim? Onlar, bunu, Yüce Tanrı'nın gücüne bağlamamıza katılmayacaklar; kendilerine bir örnek vermemiz için diretecekler. Biz de, onlara, ölümlü oldukları için kuşkusuz çürüyüp bozulabilen, ama yine de ateşler arasında varlığını koruyabilen bazı yaratıklar olduğunu söyleyerek yanıt vereceğiz.

Şairler de, söz sanatı uğruna, Semender ve zûmrûdüankanın peşini bırakmamışlardır. Quevedo, *İspanyol Parnasos'u* adlı yapıtının, "aşkın ve güzelliğin marifetlerine övgüler düzdüğü" dördüncü kitabındaki sonelerde der ki:

*Hago verdad la Fénix en la ardiente
Llama, en que renaciendo me renuevo;
Y la virilidad del fuego pruebo,
Y que es padre y que teine descendiente.*

*La Salamandra fría, que desmiente
Noticia docta, a defender me atrevo,
Cuando en incendios, que sediento bebo,
Mi corazón habita y no los siente.*

[Kızgın alevler arasındaki Zûmrûdüankayı bana sorun, çünkü ben de yenilerim kendimi yana yana, kanıtlarım erkekliliğini ateşin, hem baba hem de döl olabileceğini.

O soğuk Semender'i bile savunurum, ilim irfan sahiplerinin yalan dediği, çünkü benim yüreğim de yaşar ateşlerde, kana kana içtiğim ve hiç acı çekmediğim.]

On ikinci yüzyıl ortalarında, hükümdarlar hükümdarı Prester John tarafından Bizans İmparatoru'na gönderildiği söylenen düzmece bir mektup Avrupa'yı baştan başa dolaşmıştı. Bir mucizeler dökümü olan bu risalede, toprağı kazıp altın çıkaran dev karıncalardan, bir Taşlar Irmağı'ndan, balıkların yüzdüğü bir Kum Denizi'nden, hükümdarlıkta olup biten her şeyi yansıtan kocaman bir aynadan, tek bir zümrütten oyulmuş bir saltanat açısından ve insanı görünmez kılan ya da geceyi ışıtan çakıлтаşlarından söz ediliyordu. Mektubun bir yerinde şöyle deniliyordu:

Hükümdarlığımız topraklarında Semender dedikleri bir kurt yetiştirilir. Semender'ler ateşte yaşarlar ve koza örерler; saraylı hanımlar da bundan yün eğirip kumaş dokurlar, giysiler yaparlar. Bu kumaşları yıkayıp arındırmak için alevlere atarlar.

Ateşte yıkanan bu yanmaz keten ya dokuma kumaşlardan Plinius (XIX, 1) ve Marco Polo (I, 39) da söz ederler. Marco Polo, Semender'in bir hayvan değil, bir madde olduğunu ortaya attığında, ona kimse inanmamıştı; asbestten dokunan ve Semender derisi diye satılan kumaşlar Semender'in var olduğunun tartışılmaz kanıtıydı.

Benvenuto Cellini, *Özyaşamöyküsü*'nün başlarında, beş yaşındayken kertenkeleye benzeyen minik bir hayvanın alevler arasında oynayıp durduğunu gördüğünü yazar. Bunu babasına anlatınca da, babası o hayvanın bir Semender olduğunu söyledikten sonra ona öyle bir sopa çeker ki, pek az insana nasip olan bu olağandışı görüntü oğlanın belleğine kazınır.

Semender, simyacıların gözünde, ateş ögesinin ruhuydu. İnsanların söylencelerdeki Semender'e inanmalarının nedeni, bu yakıştırmada ve Cicero'nun *Tanrıların Doğası Üstüne* adlı yapıtının ilk kitabında bizim için sakladığı Aristoteles'in bir savında buluruz. Sicilyalı hekim Agrigentumlu Empedokles'in önermesine göre, bütün madde her şeyin "kökü" olan dört temel öğeden oluşuyor, Kavgı ve Sevgi'nin etkileşimi dört öğeyi bir araya getiriyor ya da birbirinden ayırıyor, bu da evrenin işleyişini oluşturuyordu. Ölüm diye bir şey yoktu; yalnızca Romalıların "öğeler" dediği "kökler" in parçacıkları vardı ve bunlar ya birbirinden ayrılıyor ya da bir araya geliyordu. Bu öğeler ateş, toprak, hava ve suydı. Bunlar ölümsüzdü ve hiçbir öbüründen güçlü değildi. Artık bu öğretinin doğru olmadığını biliyoruz (artık doğru olmadığını bildiğimizi sanıyoruz), ama insanlar bu öğretiyi bir zamanlar değerli saymışlardı; pek çokları da, bir bütün olarak bakıldığında yarar sağlamış olduğu kanısındadır. Theodor Gomperz, "Dünyayı oluşturan ve ayakta tutan ve bugün şiirde ve insanların imgeleminde varlığını sürdüren dört öğenin uzun ve görkemli bir tarihi vardır," diye yazmıştı. Öğreti, öğeler arasında eşitliği gerektiriyordu: Karada ve suda yaşayan hayvanlar olduğuna göre, ateşte yaşayan hayvanlar da olmalıydı. O yüzden, bilimin saygınlığı adına, Semender'lerin var olması zorunluydu. Aristoteles de, benzer bir yaklaşımla, havada yaşayan hayvanlardan söz eder.

Leonardo da Vinci de, Semender'in ateşle beslenerek deri değiştirdiğini söylüyordu.

Mısır anıtlarında görülen Sfenks (Herodotos, Yunan Sfenksinden ayırt etmek için ondan *androsfenks* ya da *insansfenks* diye söz eder) yarı uzanmış yatan insan başlı bir aslandır; tapınaklara ve gömütlere bekçilik etmiş, firavunun yetkesini simgelediğine inanılagelmiştir. Karnak'ın tapınak odalarındaki Sfenks'ler ise, baştanrı Amon'un kutsal hayvanı koç başlıdır. Asur anıtlarındaki Sfenks de, sakallı ve taçlı bir insan başı olan kanatlı bir boğadır; bu imge, Pers mücevherlerinde de çok yaygındır. Plinius, Etiyopya hayvanlarını sayarken Sfenks'ten de söz açarsa da, yalnızca "koyu kahverengi tüyleri [ve] göğüslerinde memeleri" olduğunu söylemekle yetinir.

Yunan Sfenksi'nde bir kadının başı ve memeleri, bir kuşun kanatları, bir aslanın gövdesi ve ayakları vardır. Bazıları da onu köpek gövdeli ve yılan kuyruklu olarak betimler. Sorduğu bilmecelelere (insan sesiyle konuşur) doğru yanıt veremeyenleri parçalayıp yediği için Thebai dolaylarına dehşet saldığı söylenir. Sfenks, İokaste'nin oğlu Oidipus'a sormuş: "Kimileyin dört, kimileyin iki, kimileyin üç bacağı olup da

bacaklarının sayısı arttıkça güçsüzleşen yaratık hangisidir?” (Sorunun en eski biçimi budur. Sonradan, insan yaşamını tek bir güne sığdıran eğretileme doğmuş, soru da, “Sabahleyin dört ayak, öğleyin iki ayak, akşamleyin de üç ayak üstünde yürüyen hangi hayvandır?”a dönüşmüştür.) Oidipus da, “Bebekliğinde elleri ve ayakları üstünde emekleyen, büyüyünce iki ayağı üstünde yürüyen, yaşlılığında da bir bastona tutunan insan” yanıtını vermiş. Bilmecesinin çözüldüğünü gören Sfenks de kendini bir uçurumdan aşağı atarak canına kıymış.

De Quincey, 1849 dolaylarında, bu geleneksel yorumu bütünleyen ikinci bir yorum getirir. De Quincey’ye göre, bilmecenin öznesi, genel anlamda insandan çok, doğduğunda öksüz ve umarsız, büyüdüğünde bir başına kalan, kör ve onulmaz yaşlılığında Antigone’ye tutunan Oidipus’un kendisidir.

SİMURG

Simurg, yuvasını Bilgi Ağacı'nın dallarına kuran ölümsüz bir kuştur; Burton, Simurg'u, Yeni Edda'da her şeyi bildiği ve Dünya Ağacı Yggdrasill'in dallarına yuva kurduğu söylenen kartalla bir tutar.

Southey'nin *Thalaba*'sında (1801) da, Flaubert'in *Ermîş Antonius ve Şeytan*'ında (1874) da Simorg Anka'dan söz açılır; Flaubert bu kuşu Saba Melikesi'nin hizmetlilerinden biri konumuna indirger ve madenî pullar gibi turuncu tüyleri, insan yüzlü küçük gümüşsü bir başı, dört kanadı, akbaba pençeleri ve upuzun bir tavus kuyruğu olduğunu söyler. Oysa Simurg özgün kaynaklarda çok daha önemli bir varlıktır. Firdevsi, eski İran söylencelerini derleyip koşuk diline döktüğü *Şehnâme*'de, bu kuşun, destandaki kahramanın babası Zâl'e babalık yaptığından söz eder; on ikinci yüzyılda, Ferîdüddin Attar, *Mantıkü't-Tayr*'da (Kuşlar Meclisi) onu tanrının simgelerinden biri kılar. 4.500 beyitten oluşan bu alegorinin çok ilginç bir olay örgüsü vardır. Kuşların yad ellerdeki hükümdarı Simurg, o görkemli tüylerinden birini Çin'in orta yerine düşürür; bunu duyan öteki kuş-

lar, başsızlıktan da bıkmış olduklarından, onu arayıp bulmayı kararlaştırırlar. Hükümdarlarının adının “otuz kuş” anlamına geldiğini de, sarayının yeryüzünü kuşatan Kaf dağı ya da dağlarında bulunduğunu da biliyorlardır. Daha ilk başta, kuşlardan bazılarının gözü yılar: Bülbül, güle olan aşkından dem vurur; papağan, güzelliğinden ötürü kafeste yaşadığını söyleyerek bin dereden su getirir; keklik, yüksek tepelerdeki yurdumdan uzak kalamam diye yan çizer; balıkçıl ille de bataklıkım der, baykuş yıkıntılarından vazgeçemeyeceğini söyler. Yine de, en sonunda, kuşlardan bazıları bu tekinsiz yolculuğu göze alır; yedi koyak ya da yedi denizden geçerler, sondan bir öncekinin adı Şaşkınlık, sonuncunun adı da Yokoluştur. Kuşların pek çoğu bu kutsal yolculuğu yarıda bırakır, pek çoğu yolda kırılır. Sonunda, yol boyunca çektikleri acıların imbiğinden geçerek arınan otuz kuş, Simurg’un yaşadığı yüce dağa erişir. Simurg gözlerinin önündedir artık; bakarlar ve karşılarında duran Simurg’un kendileri olduğunu anlarlar; Simurg her biridir ve de hepsidir.

Edward FitzGerald, bu destanın kimi bölümlerini, *Kuşlar Meclisi*; Ferîdüddin Attar’ın *Kuşlar Meclisi’ne Kuşbakışı Bir Bakış* gibi oyunbaz bir başlık altında çevirmişti.

Evrenbilimci el-Kazvinî de, *Acaibü’l-Mahlûkat* adlı kitabında, Simorg Anka’nın bir yedi yüz yıl yaşadığını ve oğlunun erginliğe erişmesi üzerine kendini bir odun yığnında yaktığını söyler. “Bu,” der Lane, “Zümrüdüanka söylencesini çağrıştırıyor.”

Skylla, ilkin bir canavara, ardından da kayalara dönüşmeden önce, bir deniz tanrısı olan Glaukos'un aşka düştüğü bir nympa idi. Glaukos, onu baştan çıkarabilmek için, otlar ve büyülü sözler konusunda kimsenin eline su dökemediği Kirke'den kendisine yardım etmesini ister. Ne ki, Glaukos'a ilk görüşte âşık olan Kirke, onu Skylla'dan vazgeçirmeyi bir türlü başaramayınca, rakibesini cezalandırmaya karar verir ve ağulu otlardan hazırladığı bir karışımı nympa'nın yıkandığı pınara boşaltır. Daha sonra olup biteni Ovidius'tan (*Başkalaşım*lar, XIV) dinleyelim:

Skylla, daha beline kadar suya girmiştir ki, bir de bakar, beline havlayan canavar kafaları dizilmiş. Önce, bunların kendi gövdesinin bir parçası olduğuna inanamaz, korkuya kapılarak kaçır ve yeri göğü inleterek havlayan bu yaratıklardan kaçır kurtulmaya çabalar. Gel gör ki, o kaçtıkça onlar da gelir; uyluklarını, bacaklarını, ayaklarını yokladığında, Kerberos'un başlarına benzeyen ağızları açık köpek başları gelir eline. Azgın köpeklerin üstünde durmak-

tadır; yuvarlak kalçaları ve göbeği canavardan farksız suretlerle kaplıdır.

Çok geçmeden, on iki ayağı, altı başı olduğunu görür; her başta üçer sıra diş vardır. Bu başkalaşım karşısında o kadar büyük bir yığıya kapılır ki, kendini İtalya ile Sicilya arasındaki boğaza atar; tanrılar da onu kayalara dönüştürürler. Denizciler, fırtına koptuğunda, kayaların çarpık çurpuk oyuklarına çarpıp parçalanan dev dalgaların tüyler ürpertici kükreyişini dillerinden düşürmezler.

Bu söylenceye Homeros ve Pausanias'ın yapıtlarında da rastlarız.

SQUONK (*Lacrimacorpus dissolvens*)

Squonk'un yaşadığı alan çok dardır. Pennsylvania'nın çam ormanlarında çok sık rastlandığı söylenen bu tuhaf hayvandan bu eyalet dışındakilerin pek azı haberdardır. Çok utan- gaç yaradılışta bir hayvan olan squonk, daha çok şafak vak- ti ve akşam karanlığında ortaya çıkar. Yumrular ve benler- le kaplı, yakışksız derisi yüzünden hep mahzundur; dahası, onu en iyi bilenler, ondan daha marazî bir hayvan olmadığını söylerler. İyi iz süren avcılar, squonk'u, durmadan ağladığı için gözyaşlarıyla ıslanmış izlerine bakarak bulurlar. Kö- şeye kısıtılıp kaçamayacağını anladığında ya da çok şaşırıp korkuya kapıldığında gözyaşlarına boğulması işten bile de- ğildir. Squonk avcılarının işi en çok, hayvanın usul usul göz- yaşı döktüğü ve ortalıkta dolaşmaktan hoşlanmadığı dondu- rucu, ayaydınlık gecelerde rastgider; böyle gecelerde squ- onk'un karanlık çam ağaçlarının dalları altında ağladığı du- yulabilir. Bir zamanlar Pennsylvania'da yaşamış olan, ama şimdilerde Minnesota'da, St. Anthony Park'ta oturan Bay J. P. Wentling, Mont Alto yakınlarında bir squonkla tatsız bir olay yaşamıştı. Bay Wentling, uyanıklık ederek Squonk tak-

lidi yapıp hayvancağızı bir çuvala atmış, çuvalı sırtına vurup evin yolunu tutmuş; ama yolda birden çuvalın hafiflediğini, ağlamanın kesildiğini fark etmiş. Çuvalı açıp bakacak olmuş; bir de ne görsün: içinde gözyaşlarından ve hava kabarcıklarından başka bir şey yok.

WILLIAM T. COX:
*Kereste Ormanlarının Ürkünç Yaratıkları,
Birkaç Çöl ve Dağ Hayvanı ile*

SWEDENBORG'UN MELEKLERİ

Saygın filozof ve bilim insanı Emanuel Swedenborg (1688-1772), durmadan araştırmak ve yazmakla geçen yaşamının son yirmi beş yılını Londra'da geçirmişti. Ne ki, İngilizler pek konuşkan olmadıklarından, o da şeytanlar ve meleklerle konuşmayı alışkanlık edinmişti. Tanrı, Öbür Dünya'ya geçme ve oradakilerin yaşamlarına girme ayrıcalığını bağışlamıştı ona. İsa, ruhların, Cennet'e kabul edilebilmeleri için haktanır ve erdemli olmaları gerektiğini söylemişti. Swedenborg, buna, akıllı ve zeki olmaları gerektiğini de ekleyecek; daha sonraları, Blake de, ressam ve şair olmaları gerektiği koşulunu koyacaktı. Swedenborg'un Melekleri, Cennet'i seçmiş olan ruhlardır. Söze gereksinim duymazlar; bir Meleğin bir başkasıyla birlikte olması için onu düşünmesi yeterlidir. Bu dünyada birbirini sevmiş olan iki insan, tek bir Melek olup çıkar. Onların dünyasını sevgi yönetir; her Melek bir Cennet'tir. Suretleri, yetkin bir insanın suretidir; Cennet'in sureti de aynıdır. Melekler, hangi yöne –kuzey, doğu, güney ya da batı– baksalar, her zaman Tanrı'yla yüz yüze gelirler. Her şeyden önce kendilerini dine adanmışlardır;

dua etmekten ve tanrıbilimsel sorunları aydınlığa kavuştur-
maktan büyük bir haz alırlar. Dünyevi şeyler, ilahî şeylerin
belirtkelerinden başka bir şey değildir. Güneş, tanrılığı tem-
sil eder. Cennet'te zaman diye bir şey yoktur; şeylerin görü-
nüşü ruh hallerine göre değişir. Melekler ne denli zekiyseler
giysileri de o ölçüde parlaktır. Zenginlerin ruhları yoksul-
ların ruhlarından zengindir, çünkü zenginler varıllığa alış-
kındırlar. Cennet'teki bütün nesneler, eşyalar ve kentler bi-
zim dünyamızdakilerden daha somut ve daha karmaşıktır;
renkler daha çeşitli ve ışıltılıdır. İngiliz soyundan Melekler
politikaya, Yahudi soyundan Melekler incik boncuk alım-
satımına yatkındır; Alman soyundan Melekler ise yanların-
da koca koca kitaplar taşırlar, bir soruyu yanıtlamaları ge-
rektiğinde bu kitaplara başvururlar. Müslümanlar Muham-
med'i kutsal saydıklarından, Tanrı onlara Peygamber'i kişi-
leştiren bir Melek sunmuştur. Ruhu yoksul olanlar ve mün-
zeviler, keyfini süremeyecekleri için Cennet'in zevklerinden
yoksun kılınmıştır.

SWEDENBORG'UN ŞEYTanları

On sekizinci yüzyılın bu ünlü İsveçli düş düşkününün yapıtlarında, Şeytanların da, melekler gibi, apayrı bir tür olmadıkları, insan soyundan geldikleri anlatılır. Öldükten sonra Cehennem'i seçmiş kişilerdir Şeytanlar. Bataklıklardan, ıssız çöllerden, balta girmemiş ormanlardan, yangınların yerle bir ettiği kentlerden, kerhanelerden ve karanlık mağaralardan geçilmeyen o yörede pek mutlu sayılmazlar, ama belli ki Cennet'te çok daha mutsuz olacaklardır. Zaman zaman gökyüzünden üstlerine bir nur iner; gelgelelim, bu nur yakıp kavurur Şeytanlar'ı, burunlarında leş gibi bir koku bırakır. Kendilerini yakışıklı sanırlarsa da, pek çoğu hayvan suratlıdır ya da yüzleri eciş bücüş yumrularla kaplıdır; bazılarının da yüzü yoktur. Birbirlerine duydukları nefretle yaşarlar, birbirleriyle kanlı bıçaklıdır; ancak içlerinden birinin başına çorap örmek ya da birbirlerini yok etmek için baş başa verirler. Tanrı, insanların ve meleklerin Cehennem'in haritasını çizmelerini yasaklamıştır; ama biliriz ki, Cehennem'in anahatları bir Şeytan'a benzer, tıpkı Cennet'in anahatlarının bir meleğe benzediği gibi. En iğrenç ve tiksiniç Cehennemler batıdadır.

Yunanların bütün maddeyi oluşturduğunu söyledikleri dört temel öğe ya da kökten her birine sonradan bir cin uygun dşrlmştı. Bu cinlerin isim babalığını da, on altıncı yüzyılın İsviçreli hekim ve simya bilgini Paracelsus yapmıştı: Toprakta yaşayan Gnomeler, suda yaşayan Nymphalar, ateşte yaşayan Semenderler ve havada yaşayan Sylphler ya da Sylphidler. Bu sözcüklerin tümü Yunanca kökenlidir. Gerçi Fransız dil bilgini Littr, "sylph" sözcüğünün kökenini Kelt dillerine dayandırmıştı, ama bu adı veren Paracelsus'un Kelt dillerinin varlığından haberli olması bile olanaksız görünüyor.

Bugün artık kimsenin Sylphlerin varlığına inandığı yok, ama bu sözcük zarif geç kadınlar için kullanılan bir iltifat olarak varlığını sürdürüyor. Sylphler, doğaüstü varlıklar ile doğal varlıklar arasında bir yerde dururlar; Romantik şairler ve bale sanatı onlara ilgisiz kalmamıştır.

Şili imgeleminin var ettiği hayvanlar konusundaki üstadımız, sözel gelenekten derlenmiş pek çok söylencenin toplandığı *Efsaneler ve Hurafeler* adlı kitabın yazarı Julio Vicuña Cifuentes'tir. Burada sunduğumuz alıntıların biri dışında hepsi de bu yapıttan alınmıştır. *Calchona* ise, Zoróbabel Rodríguez'in, 1875'te Şili'nin başkenti Santiago'da yayımlanmış olan *Şili İspanyolcası Sözlüğü*'nde geçmektedir.

Alicanto, altın ve gümüş damarlarından beslenen bir gece kuşudur. Altınla beslenen türü, iki yana açarak koştugu (çünkü uçamaz) kanatlarından saçılan altın rengi ışıktan tanınabilir; gümüşle beslenen *Alicanto* ise, hemen tahmin edilebileceği gibi, kanatlarından saçılan gümüşsü bir ışıktan tanınır.

Bu kuşun uçamaması, son derece düzgün olan kanatlarından değil, ağır madenî yiyeceklerin kursağını ağırlaştırmamasından kaynaklanır. Karnı açken çok hızlı koşar; aç kurt gibi yedikten sonra ise yürümekte bile zorluk çeker.

Maden arayanlar ya da maden mühendisleri, kendilerine yol gösterecek Alicanto bulacak kadar talihliyseler kısmetlerinin açılacağına inanırlar, çünkü bu kuş onları gizli bir maden cevherine götürebilir. Ama maden arayanlar yine de çok dikkatli olmalıdır, çünkü Alicanto izlendiğini fark ederse kanatlarındaki ışığı karaltır ve karanlığa karışır. Ansızın yolunu değiştirip kendisini izleyeni uçuruma sürüklemesi de beklenebilir.

Calchona, yünleri kırılmamış bir koçtan daha yünlü, sakalı bir tekenin sakalından daha gür, bir tür Newfoundland köpeğidir. Rengi beyazdır; karanlık gecelerde dağlarda yolculuk yapanların karşısına dikilmeyi yeğler, ürkünç hırıltılar çıkararak yemek sepetlerini kapıp kaçar; ayrıca atları korkutup kaçırır, yabanıl atların peşine düşer, kendisinden her türlü melanet beklenir.

Chonchón'un gövdesi insan kafası biçimindedir; aykaranlık gecelerde uçağı zaman koca kulaklarını kanat gibi kullanır. *Chonchón*'ların büyücülerin tek mil güçlerine sahip oldukları inancı yaygındır. Kışkırtmayagörün, korkutucu olurlar; onlarla ilgili pek çok masal vardır.

İnsanların başlarının üstünde ciyak, ciyak, ciyak diye uğursuz sesler çıkararak uçan bu yaratıkları alaşağı etmenin çeşitli yolları vardır; büyücüler dışında kimseye görünmedikleri için, bir tek çıkardıkları o sestten anlaşılırlar. Onları alaşağı etmek için salık verilen en akıllıca yollar şunlardır: Pek az kişinin bildiği ve açığa vurmamakta direttiği bir duayı okumak ya da mırıldanmak; belirli on iki sözcüğü art arda iki kez terennüm etmek; Hz. Süleyman'ın mührünü yere işaretlemek; ve bir de, bir yeleği açıp yere belirli bir biçimde sermek. Bunlar yapılacak olursa, *Chonchón* deli gibi kanat çırparak yeri boylar, başka bir *Chonchón* imdadına yetişmedikçe de ne etse yerinden doğrulamaz. Gel gör

ki, çoğu kez olay burada bitmez; Chonchón, kendisini gafil avlayan her kimse önünde sonunda ondan intikamını alır.

Bu öykü güvenilir görgü tanıklarınca anlatılmıştır. Lima-che'deki bir evde konukların toplandığı bir gece, birden dışarıdan bir Chonchón'un vahşi çılgınlıkları gelmiş. Evdekilerden biri Hz. Süleyman'ın mührünün işaretini yapar yapmaz, arka bahçeye ağır bir cisim düşürmüş; bir de ne görsünler, hindi büyüklüğünde bir kuş, kafasında kırmızı bir ibik. Kuşun kafasını kesip bir köpeğe yedirmişler, gövdesini de fırlatıp dama atmışlar. Tam o sırada, Chonchón'ların kulak tırmalayıcı ciyaklamalarını işitmişler ve köpeğin karınının sanki bir insan kellesi yutmuş gibi şiştiğini görmüşler. Ertesi sabah Chonchón'un damdaki gövdesini ara ki bulasın; yerinde yeller esiyor. Bir zaman sonra, kasabanın mezarcısı o gün tanımadığı birilerinin gömmek için bir ceset getirdiklerini, ama adamlar gittikten sonra cesedin kafasının kesik olduğunu gördüğünü bildirmiş.

Post dedikleri, denizlerde yaşayan ve yamyassı yayılmış bir sığır derisi büyüklüğü ve görünüşünde bir ahtapottur. Kendarlarında sayısız göz vardır; kafası olduğu anlaşılan yerde de daha iri dört göz daha bulunur. İnsanlar ya da hayvanlar suya girdiklerinde, Post suyun yüzüne yükselir ve onları karşı konulmaz bir güçle soğurur, göz açıp kapayıncaya yutuverir.

Huallepén, hem karada hem de suda yaşayan, amansız, güçlü ve ürkek bir hayvandır; boyu bir metreyi geçmez, kafası buzağı kafasına, gövdesi koyun gövdesine benzer. Koyunlara ve ineklere bindiği gibi onları döllere, bu döllemekten anayla aynı türden yavrular dünyaya gelir, ama yine de kıvrık toynakları, kimileyin de kıvrık ağız ve burunlarından seçilebilirler. Bir Huallepén'le yüz yüze gelen, Huallepén'in böğürtüsünü işiten ya da art arda üç gece onu düşünde gö-

ren bir gebe kadının çocuğu sakat doğar. Gebe bir kadın, Huallepén'den olma bir hayvan görürse de aynı şey olur.

Güçlü Karakurbağası, öteki karakurbağalarından, sırtının kaplumbağaninkine benzeyen bir bağayla kaplı olmasıyla ayrılan düşsel bir hayvandır. Bu Karakurbağası karanlıkta ateşböceğı gibi ışıldar ve o kadar sağlamdır ki onu öldürmenin tek yolu un ufak etmektir. Adını, erimine giren her şeyi cezbeden ya da geri püskürten o güçlü bakışına borçludur.

Metal ya da taştan canlı varlıklar, düşlemsel hayvanlar âleminin en ürkütücü türleri arasındadır. İason'un, Medeia'nın büyüsünden yararlanarak boyunduruğa vurduğu, ayakları ve boynuzları tunçtan, burunlarından yalımlar soluyan azgın boğaları; Condillac'ın, insan ruhuyla donatılmış duyarlı mermerden yontusunu; *Binbir Gece Masalları*'ndaki kayıkçıyı, üçüncü Kalender'i Mıknatıs Dağ'dan kurtaran, "göğsüne takılı kurşun levhada gizemli adlar ve tılsımlar yazılı bakırdan adam"ı; William Blake'in mitologyasındaki bir tanrıçanın, sevgilisini hoşnut etmek için ipek ağlarla avladığı "uy-sal gümüşten ya da kuduruk altından genç kızlar"ı ve Ares'e dadılık eden madenî kuşları bir anımsayalım.

Bu listeye, bir de, bir koşum hayvanını, adı "altın kılı" anlamına gelen, tez ayaklı yaban domuzu Gullinbursti'yi ekleyebiliriz. Mitologya bilgini Paul Herrmann şöyle yazmış:

Bu canlı metal işi, hünərli cücelerin demirci ocağında işlenmiştir; ateşe bir domuz derisi atmışlar ve karada, havada ve denizde gidebilen altın bir yaban domuzu çıkarmışlardır.

Gece ne denli karanlık olursa olsun, yaban domuzunun yolu her zaman yeterince aydınlıktır.

Gullinbursti, İskandinav aşk, evlilik ve doğurganlık tanrıçası Freya'nın arabasına koşulmuştur.

Kuşkusuz, bir de, Girit adasının bekçisi Talos vardır. Bazıları, bu dev, Vulcanus ya da Daidalos'un yaratısı sayarlar; Rodoslu Apollonios, *Argonautica* (IV, 1638-48) adlı kitabında onu şöyle anlatır:

Ve Diktys limanının ağzına geldiklerinde, tunç adam Talos, sarp uçurumun tepesinden koca taş parçaları atarak, karaya çıkmalarını önledi. Tunç soyundan, dişbudak ağacından doğmuş insanların soyundan geliyordu, tanrıların oğullarından son artakalandı ve Kronos oğlu, Girit'in bekçisi olması ve tunç ayaklarıyla adayı günde tam üç kez fır dolayı dolanması için onu Europa'ya verdi. Talos'un gövdesi de, kolları bacakları da tepeden tırnağa tunçtan yaratılmıştı, onu yaralamak kimsenin harcı değildi; ne ki, ayak bileğindeki kas kirişinin altında kan kırmızı bir damar vardı; yaşam ve ölüm özsularının bulunduğu bu damarı incecik bir deri örtüyordu.

Nitekim, Talos ölümcül darbeyi bu savunmasız topuğundan yemiştir. Medeia'nın o ürkünç bakışıyla büyülediği dev, sarp uçurumun tepesinden yine kayalar fırlatmaya başladığında, "sivri bir kaya parçası bileğini sıyırmış ve eriyen kurşun gibi kanlı irinler fişkırmış bileğinden; ve koca Talos çok geçmeden o sarp uçurumdan tepetakla aşağı yuvarlanmış."

Söylencenin bir değişkesinde de, tunçtan gövdesini kızıl kora dönüştürdükten sonra insanlara sarılır, cayır cayır yakarak öldürür onları. Bu söylence, tunçtan dev, büyücü Medeia'nın akıl verdiği Kastor ve Polluks adlı Dioskurların elinde can verir.

Şairler ve mitologya onu yok saymış gibi görünse de, hepimiz, bir ara, bir sütun başlığının köşesinde ya da bir frizin orta yerinde onun ayırdına varıp hafifçe ürpermişizdir. Herakles'in çabuk işini bitirdiği üç kafalı Geryoneus'un sürülerini bekleyen köpeğin iki kafası ve tek bir gövdesi vardı. Taotie, bu imgeyi ters çevirdiği gibi, daha da ürkünçtür: Koskocaman kafası, sağda ve solda birer gövdeye tutturulmuştur. İki önayağı her iki gövde tarafından kullanıldığından, genellikle altı ayaklıdır. Yüzü bazen bir ejder, bazen bir kaplan, bazen de bir insan yüzü olabilir; sanat tarihçileri ona "canavar maskı" derler. Yontucular, çömlekçiler ve seramikçilerin simetri zebanisinden esinlendikleri bir canavar formudur. Hristiyanlıktan bir dört yüz yıl kadar önce, daha Shang Hanedanı döneminde, ayinlerde kullanılan tunç kaplarda yerini almıştı bile.

Taotie, "obur" anlamına gelir ve nefesine düşkünlük ve açgözlülük günahlarını kendinde cisimleştirir. Çinliler, gözü doymazlığa karşı uyarıda bulunmak için, onu porselen tabaklara resmederler.

TEK GÖZLÜ VARLIKLAR

“Monokl” sözcüğü, optik bir aletin adı olmadan önce, yalnızca tek gözü olan varlıklar için kullanılıyordu. O yüzden, Góngora, on yedinci yüzyıl başlarında yazdığı bir sonede *Monóculo galán de Galatea* (Galateia için yanıp tutuşan monokl) derken, hiç kuşku yok, daha önce *Fábula de Polifemo y Galatea* adlı yapıtında andığı Polyphemos’a göndermede bulunur:

*Un monte era de miembros eminente
Este que, de Neptuno hijo fiero,
De un ojo ilustra el orbe de su frente,
Émulo casi del mayor lucero;
Cíclope a quien el pino más valiente
Bastón le obedecía tan ligero,
Y al grave peso junco tan delgado,
Que un día era bastón y otro caiado.*

*Nero el cabello, imitador undoso
De las oscuras aguas del Leteo,
Al viento que le peina proceloso*

*Vuela sin orden, pende sin aseo;
Un torrente es su barba impetuoso
Que, adusto hijo de este Pirineo,
Su pecho inunda, o tarde o mal o en vano
Surcada aún de los dedos de su mano.*

[Neptün'ün bu hoyrat oğlu, heybetli bir dağ gibidir kolları bacaklarıyla, handiyse yıldızların en parlağıyla boy ölçüşecek bir göz ısıtır alnının çatısını; bir Kyklop ki, çamların en sağlamı bile incecik bir karnış gibi eğilir önünde, dev gövdesinin yanında cılız bir sazdan farksız, bir gün baston, bir gün çoban değneğı olur elinde.

Fırtınaların tarak vurduğı kapkara saçları, dolanır birbirine yellerle, dökölüp saçılır da, Lethe'nin karanlık sularına öykünür dalga dalga; azgın bir taşkındır sakalı Pireneler'in bu amansız oğlunun, örter teknil göğsünü, parmaklarıyla karıklar açmaya kalksa da artık çok geç, beceremez, boşuna.]

Góngora'nın bu dizeleri, *Odyseia*'nın dokuzuncu bölümündeki dizelerden daha abartılı ve daha güçsüz olan *Aineis*'in üçüncü bölümündeki dizelerden (Quintilianus göklere çıkarır) daha abartılı ve daha güçsüz. Bu edebi gerileme şairin inancındaki gerilemeyle örtüşür; Vergilius, Polypheemos'uyla bizi sarsmak ister, ama ona pek inanmaz; Góngora'ya gelince, o yalnızca sözcüklere ya da söz oyunlarına inanır.

Kyloplar, insan soyundan gelen biricik tek gözlü varlıklar değildi; Plinius (VII, 2), Arimasplardan da söz ediyordu:

Tek gözlü olmalarıyla nam salmışlardır ve o tek göz de alınlarının çatısındadır: Bunlar, özellikle madenlerden altın çıkartan griffon dedikleri o kanatlı yabanıl yaratıklarla dur-

madan savaşırlar... griffonlar altınları benzersiz bir doymazlıkla ellerinde tutup koruyadursunlar, Arimasplar da onlardan aşağı kalmayan bir hırsla altınları ele geçirip oradan kaçırmaya uğraşırlar.

Plinius'tan beş yüz yıl önce, ilk ansiklopedist Halikarnasoslu Herodotos şunları yazmıştı (III, 116):

Besbelli, Avrupa'nın kuzeyinde başka yerlerde çok daha fazla altın bulunuyor. Bu altının nasıl elde edildiğini de kesin olarak söylemem olanaksız; kimilerine bakılırsa, Arimasplar denen tek gözlü insanlar bu altınları griffonlardan çalıp götürürlermiş. Ama her bakımdan öteki insanlara benzeyip de tek gözlü olan insanların var olabileceğine inanmam mümkün değil.

Tekboynuz'la ilgili ilk betimlerle son betimlerle aşağı yukarı aynıdır. İ.Ö. 400'de, Yunan tarihçi ve hekim Ktesias, Hindistan'daki hükümdarlıklarda, beyaz gövdeli, erguvan başlı, mavi gözlü, alnının ortasında dibi beyaz, ucu kırmızı, ortası siyah, sivri bir boynuzu bulunan ve çok hızlı koşan bir yabaneşeginden söz eder. Plinius ise, daha fazla ayrıntı verir (VIII, 21):

Tekmil hayvanların en amansızı, en kuduruğu Tekboynuz'dur; gövdesi ata, kafası geyiğe, ayakları Fil'e, kuyruğu yaban domuzuna benzer; iğrenç bir sesle böğürür; alnının ortasında iki arşın uzunluğunda siyah bir boynuzu vardır; bu yabanıl hayvanı canlı yakalamanın olanaksız olduğu söylenir.

1892 dolaylarında, Oryantalist Schrader, Yunanların, Pers alçak kabartmalarında yandan tek boynuzlu olarak betimlenen boğaları Tekboynuz sanmış olabilecekleri varsayımını ortaya atmıştı.

Sevillalı Isidorus'un on yedinci yüzyıl başında kaleme al-

dığı *Etimolojiler*'de, Tekboynuz'un, bir fili boynuzuyla tek vuruşta öldürebileceğini yazar; bu da, Sinbad'ın ikinci yolculuğunda, "koca bir fili boynuzuna takarak taşıyabilen" gergedanın zaferini akla düşürür. (Sinbad, ayrıca, "gergedanın ayrıık boynuzunun insan suretine benzediğini" anlatır; el-Kazvinî, bunun at sırtında bir adama benzediğini söyler, bazıları da kuşlar ya da balıklara benzetirler.) Tekboynuz'un düşmanlarından biri de aslandı; *Periler Ecesi* adlı girift alegorik şiirin bir kıtasında, ikisinin kapışması anlatılır:

*Mağrur ve isyankâr bir Tekboynuz'un
Görkemli gücüne meydan okuduğu bir aslan gibi,
Savuşturmak için gözü kara saldırısı ve kuduruk cesaretini
Amansız düşmanının, dikilir bir ağacın önünde,
Ve görünce bütün hızıyla koşarak geldiğini,
Çekiliverir kenara; işte o vakit azgın canavarın
Düşmanlarına korku salan kocaman boynuzu
Saplanır ağacın gövdesine, kalakalır orada,
Bereketli bir şölen olur zafer kazanan yüceler yücesine.*

Bu dizeler (II. Kitap, V. Kanto, X. Kıta) on altıncı yüzyıl-da kaleme alınmıştı; on sekizinci yüzyılda, İngiltere Krallığı ile İskoçya Krallığı'nın birleşmesi, Büyük Britanya'nın hane-dan armasında İngiliz Leoparı ya da Aslanı ile İskoç Tekboy-nuzu'nu buluşturacaktı.

Ortaçağ'ın resimli hayvan betiklerinde, Tekboynuz'un bir genç kız aracılığıyla nasıl ele geçirilebileceği öğretilir; Es-ki Yunan *Physiologos*'unda da şöyle yazar: "Nasıl ele geçiri-lir. Önüne kız oğlan bir kız koyarsın, kızı gördü mü kuca-ğına atlayıverir, kız da onu sevgisiyle sarıp sarmalayıp kral-lar sarayına götürür." Pisanello'nun madalyonlarından bi-rinde ve pek çok ünlü goblende, alegorik göndermeleri apa-çık olan bu zafer betimlenmiştir. Leonardo da Vinci, Tek-boy-nuz'un yakalanmasını, ona acımasızlığını unutturan, bir

genç kızın kucağına yatıp avcılar tarafından yakalanmasına yol açan Őehvet dűŐkűnlűgűne yorar. Tekboynuz'un, bazen Kutsal Ruh'u, bazen İsa Mesih'i, bazen cıvayı, bazen de kűtűlűgű simgelediğı olmuŐtur. Jung, *Ruhbilim ve Simya* (1944) adlı kitabında, bu simgelerin geçmiŐteki űykűlerini ve űzűmlemesini sunar.

Bu dűŐsel hayvan, genellikle, űn ayakları antilopunkilere benzeyen, keçi sakallı, alnının tam ortasından çıkan uzun, kıvrık boynuzlu kűűk, beyaz bir at biçiminde betimlenmiŐtir.

Aynalar ve sudaki yansılarının ve ikizlerin akla düşürdüğü ya da çağrıştırdığı Tıpkı kavramına pek çok ülkede rastlanır. Pythagoras'ın *Dost, insanın bir başka ben'idir* ya da Platon'un *Kendini tanı* gibi sözlerinde bu kavramdan esinlenilmiş olsa gerektir. Almanya'da, ayırt edilemeyecek kadar bir başkasına benzeyen kimseye *Doppelgänger* derler ki, bu da sözcüğü sözcüğüne "çift yürüyen" anlamına gelir. İskoçya'da ise, bir insanın doğaüstü tıpkısına *fetch* denir; sözcük anlamı "alıp götürmek" olan *fetch*, insanı alır, ölümüne götürür. İskoç dilinde bir de *wraith* vardır ki, bir insanın ölmeden az önce gördüğü hayalete denir. O yüzden, insanın kendisiyle karşılaşması hayra alamet değildir. Robert Louis Stevenson'ın acıklı baladı "Ticonderoga"da, bu izleği süren bir söylence anlatılır. Sonra bir de, Rossetti'nin, karanlık bir ormanda yürürken kendileriyle karşılaşan iki sevgiliyi betimlediği o yabansı resmi ("Kendileriyle Nasıl Karşılaştılar") vardır. Hawthorne'dan ("Howe'un Maskeli Balosu"), Dostoyevski'den, Alfred de Musset'den, James'den ("Şen Yuva"), Kleist'tan, Chesterton'dan ("Deli-

ler Aynası”) ve Hearn’den (*Çin’den Bazı Hayaletler*) de örnekler verebiliriz.

Eski Mısırlılar, *ka* dedikleri Tıpkısı’nın, yürüyüşünden kılığına kadar bir insanın eşi olduğuna inanıyorlardı. Yalnızca insanların değil, tanrıların ve hayvanların, taşların ve ağaçların, iskemlelerin ve bıçakların da, tanrıların Tıpkı’larını görebilen ve tanrıların geçmişte olanları ve gelecekte olacakları bilme yetisi bağışladıkları belirli rahipler dışında kimsenin göremediği *ka*’ları vardı.

Oysa Yahudilerin gözünde, bir insanın Tıpkı’sının görünmesi, o insanın çok geçmeden öleceğinin belirtisi değildi. Tam tersine, gelecekte haber verme gücü edindiğinin kanıtıydı. Gerşom Şolem, bunu böyle açıklamıştı. Talmud’da geçen bir söylencede de, Tanrı’yı ararken kendisine rastlayan bir adamın hikâyesi anlatılır.

Poe’nun “William Wilson” adlı öyküsünde, Tıpkı, kahramanın vicdanıdır. Onu öldürdüğünde kendi de ölür. Yine, Wilde’ın romanında, Dorian Gray kendi portresini bıçaklar ve can verir. Yeats’in şiirlerinde ise, Tıpkı, bizim öteki yanımız, karşıtımız, bizi tamamlayan, hiç olmadığımız ve de hiç olmayacağımızdır.

Plutarkhos, Yunanların, bir kralın elçisine *öteki ben* dediklerini yazar.

TROLL'LAR

İngiltere'de, Hıristiyanlığın gelişinin ardından, Valkyrie'ler (ya da "Öldürülenleri Seçenler") kendilerini köylerde bulmuşlar, oralarda bozuluma uğrayarak cadılara dönüşmüşlerdi; İskandinav ülkelerinde de, putperest mitosunun, Jotunnheim'de yaşayan ve tanrı Thor'la savaşan devleri, kaba saba Troll'lara döndürülmüştü. Eski Edda'nın başlangıcındaki yaratılış mitosunda, tanrıların ölüm gününde, bir kurt ve bir yılanla güçlerini birleştiren devlerin gökkuşağı Bifrost'a tırmanacakları, onların ağırlığı altında çöken gökkuşağının da dünyayı yerle bir edeceği anlatılır. Yaygın bir boşinana göre, Troll'lar, dağların kuytularında ya da yıkık dökük kulübelerde yaşayan sersem, kötücül cinlerdir. Bunların en seçkinleri iki ya da üç başlıdır.

Henrik Ibsen, *Peer Gynt* (1867) adlı şiirsel oyununda, onları ölümsüz kılar. Troll'ları, her şeyden önce, yurdunu seven yaratıklar olarak betimler Ibsen. Hazırladıkları tiksinc karışımı nefis bir içki, derme çatma kulübelerini de birer saray gibi görürler ya da görmeye zorlarlar kendilerini. *Peer Gynt*'ün çevresindeki sefaleti ve evlenmesine ra-

mak kalan prensesin çirkinliğini görmesini nleyelim derken, işi onu gözlerini oymakla tehdit etmeye kadar vardırırlar.

UROBOROS

Okyanus, bugün bizim için bir deniz ya da denizler sistemi-
dir; oysa Okeanos, Yunanların gözünde, kocaman kara par-
çasını çepeçevre saran bir ırmaktı. Bütün akarsular ondan
doğup akıyordu ve ne başı vardı, ne de sonu. Aynı zamanda
bir tanrı ya da Titan'dı, belki de tek mil Titan'ların en yaşlı-
sıydı; nitekim, *Ilyada*'nın XIV. Bölümünde, Uyku, tüm tan-
rılarının doğduğu kaynak diye söz eder Okeanos'tan. Okea-
nos, Hesiodos'un *Theogonia*'sında, dünyanın bütün ırmak-
larının, başta gelenleri Alpheios ve Neilos (Nil) olan üç bin
ırmağın atasıdır. Çoğu zaman koca sakallı bir ihtiyar olarak
betimlenirdi; ama yüzyıllar sonra insanlar daha iyi bir sim-
ge bulacaklardı.

Herakleitos, çemberin başı ile sonunun tek bir nokta oldu-
ğunu söylemişti. Bu sonsuzluğu en iyi gösteren imgeyi, Bu-
gün British Museum'da bulunan, üçüncü yüzyıldan kalma
bir Yunan nazarlığında görürüz: Kendi kuyruğunu ısırarak ya
da Arjantinli şair Martínez Estrada'nın olağanüstü güzellik-
teki deyişiyle "kuyruğunun bitiminde başlayan" bir yılan. İs-
koçya Kraliçesi Mary, bir altın yüzüğe, belki de gerçek yaşa-

mın ölümden sonra başladığı anlamına gelen “Başlangıcım sonumdadır” yazısını kazıtmıştı. Yunancada “kendi kuyruğunu yutan” anlamına gelen Uroboros, Ortaçağ’da simyacıların simgesi olup çıkan bu yaratığa bilginlerce verilen addır. Meraklısı, Jung’un *Psychologie und Alchemie* (Ruhbilim ve Simya) adlı incelemesinde daha fazla bilgi bulacaktır.

İskandinav evrenbiliminde de dünyayı çepeçevre kuşatan bir yılanı rastlanır. Adı, Miögarösormr’dur; sözcüğü sözcüğüne çevrilecek olursa, “orta bahçe solucanı” anlamına gelir ki, “orta bahçe” burada dünyanın karşılığıdır. Snorri Sturluson, *Yeni Edda*’da, Loki’nin bir kurt ile bir yılanı babalık ettiğini anlatır. Tanrıları uyaran bir kehanete göre, bu yaratıklar dünyanın sonunu getirecektir. Kurt Fenrir, altı düşsel şeyden örülmüş bir bağla bağlanır: “bir kedinin ayak sesleri, kadınların sakalları, kayaların kökleri, ayıların kas kirişleri, balıkların soluğu ve kuşların salyası.” Yılan Jörmungard, “bütün bir dünyayı kuşatan derin denizlere atılmış ve orada o kadar büyümüştür ki, artık o da bütün dünyayı kuşatır ve kendi kuyruğunu ısırır.”

Utgard-Loki, Jotunnheim ya da devler ülkesinde, Tanrı Thor’a meydan okur, bir kediyi tutup kaldırmasını ister; Thor, var gücüyle kaldırmaya çalışırsa da, kedinin ancak bir patisini zar zor kaldırabilir yerden. O kedi aslında Yılan Jörmungard’dır. Thor büyüünün oyununa gelmiştir.

Tanrıların Alacakaranlığı indiğinde, yılan dünyayı, kurt da güneşi yutacaktır.

ÜÇ BACAKLI EŞEK

Plinius, Bombaylı Parsilerin bugün hâlâ bağlı oldukları dinin kurucusu Zerdüş'te iki milyon dizenin yazarlığını yakıştırır; Arap tarihçi el-Taberi, Zerdüş'tün, sofı hattatlar tarafından yazıya dökülen tüm yapıtlarının on iki bin kadar sığır derisi tuttuğunu ileri sürer. Çok iyi bilindiği gibi, Makedonyalı İskender bu parşömenleri Persepolis'te yaktırmış, ama bu temel metinler rahiplerin güçlü belleği sayesinde korunabilmiş ve dokuzuncu yüzyıldan başlayarak, şu sayfanın da yer aldığı *Bundahişn* adlı ansiklopedik bir yapıtla bütünlenmiştir:

Üç bacaklı eşeğin okyanusun ortasında durduğu ve üç toynağı, altı gözü, dokuz ağzı, iki kulağı ve bir boynuzu olduğu söylenir. Rengi beyaz, besini ruhani, tüm varlığı erdemdir. Altı gözünden ikisi gözlerin olması gereken yerde, ikisi başının üstünde, ikisi de alınındadır; kötöleri bozguna uğrattıp yok etmesini altı gözünün keskinliğine borçludur.

Dokuz ağzından üçü yüzünde, üçü alnında, üçü de kaskırlarındadır... Her bir toynağı, yere bastığında, bin koyun-

luk bir sürünün bir araya geldiğinde kapladığı yer kadar yer kaplar ve bukağılıkları o kadar büyüktür ki bir adam bin ata binip altından geçebilir. Kulakları ise, tekmi! Mazenderan [Pers diyarının kuzey eyaleti] üstüne gölge düşürür. Boynuzu sanki altındandır ve i i bo tur; dört bir yanından dal budak salmı tır. Bu boynuzla, kötülerin tüm oyunlarını bozar, darmadağın eder.

Kehribah,    bacaklı e eğın tezeğı olarak bilinir. Bu iyilikçi canavar, Mazdek ilik mitologyasında, Yaşam, Aydınlık ve Doğru'nun efendisi Ahura Mazda'nın (Hürmüz)  ıraklarındanandır.

VALKYRIE'LER

Valkyrie, erken dönem Germen dillerinde “öldürülenleri seçen” demektir. Alman ve Avusturya halklarının onları hayallerinde nasıl canlandırdıklarını bilmiyoruz ama İskandinav mitologyasında silahlı ve çok güzel genç kızlardır Valkyrie'ler. Gerçi Eski ve Yeni Edda'da on iki Valkyrie'nin adı anılır, ama yaygın olarak üç Valkyrie vardır.

Halk arasında dolaşan söylenceye, savaşta öldürülenlerin ruhlarını alıp, Tanrı Odin'in masalsı cennetine taşırıldır. Savaşçılar, orada, Öldürülmüş Savaşçılar Evi dedikleri, altın tavanlı, lambaların değil de çekilmiş kılıçların aydınlattığı Valhalla'da tanyeri ağardıktan gün kavuşuncaya dek çarpışırlardı. Daha sonra, çarpışırken can verenler yaşama geri dönerler, tanrıların şölen sofrasına otururlar, ölümsüz bir yaban domuzunun etinden yerler, boynuzlara doldurulmuş bitmez tükenmez bal şarapları içerlerdi. Bu bitimsiz savaş düşüncesi Kelt kökenli olsa gerek.

Böğürde meydana gelen ani sancılara karşı hazırlanmış bir Anglosakson muskasında, adları anılmadan Valkyrie'ler betimlenir; işte, Stopford A. Brooke'un çevirdiği birkaç dize:

*Yeri göğü inlettiler, oy! At sürerken ovalarda;
Yüreklere korku saldılar, at sürerken dağlarda!*

.....

Demek güçlerine güç katmıştı o yüce kızlar...

Valkyrie adı, Hıristiyanlığın giderek yayılan etkisiyle şanını yitirir oldu; Ortaçağ İngilteresi'nde bir yargıç, Valkyrie, yani büyücü olmakla suçlanan bahtsız bir kadının yakılarak öldürülmesini buyurmuştu.

YAĞMUR KUŞU

Çinli çiftçiler, ne zaman yağmura gerek duysalar, –ejderhanın yanı sıra– *şang yang* denen bir kuş, emirlerine amadeymiş. Bu kuş tek bacaklıdır. Bir zamanlar, çocuklar tek ayak üstüne sekerek kaşlarını çatarlar, “Gök gürleyecek, seller götürecektir, *şang yang* yine gelecek!” diye tekerleyip dururlardı. Söylence bu ya, bu kuş nehirlerden gagasıyla çektiği suyu susuz kalmış tarlalara yağmur olarak boşaltırmış.

Meğer çok eskiden bir büyücü bu kuşu evcilleştirmiş, kuş büyücünün koluna tünemiş. Tarihçilere bakılırsa, günlerden bir gün Ch'i Prens'i'nin huzurunda bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başlamış, bir yandan da hoplayıp zıplar, kanat çırpıp dururmuş. Akli başından giden Prens, veziri azamını Konfüçyüs'e danışsın diye hemen Lu'nun sarayına göndermiş. Bilge de, bir an önce bentler ve kanallar yapılmazsa, *şang yang*'ın yalnızca tekmil kırsal yöreleri değil, yakınlarındaki bölgeleri de seller altında bırakacağı öngörüsünde bulunmuş. Prens, Bilge'nin uyarısına uymuş ve böylelikle onun hükümdarlığında çok büyük zarar ziyan ve yıkımların önüne geçilmiş.

YAHUDİLERİN İBLİSLERİ

Yahudi boşınanı, tensel dünya ile tinsel dünya arasında, melekler ve şeytanların yaşadığı bir orta alan canlandırmıştı. Orada bir nüfus sayımı yapılmaya kalkılsa, saymakla bitmezdi. Mısır, Babil ve Pers ülkesi, bu mahşer gibi orta alana yüzyıllar boyunca zenginlik katmıştır. Melek ilmi ya da melek folkloru, belki de Hıristiyanlığın etkisiyle (Trachtenberg böyle diyor), şeytan ilmi ya da şeytan folkloruna gidecek ağır basmıştır.

Ama yine de, Öğle Suları'nın ve Yakıcı Yazlar'ın Efendisi Keteb Mereri'yi onlardan ayrı tutmakta yarar var. Bir keresinde, okula giden çocukların onunla yüz yüze geldiği ve ikisi dışında hepsinin öldüğü söylenir. Yahudi şeytan ilmi on üçüncü yüzyılda davetsiz Latin, Fransız ve Germen misafirlerle saflarını genişletmiş, ama bunlar sonunda *Talmud*'da kayıtlı yerlilerle iyiden iyiye bütünleşmiştir.

YERDÜZLEYEN

Işık Tanrı (İç Ses de denilebilir), 1840 ile 1864 yılları arasında, Bavyeralı müzisyen ve öğretmen Jakob Lorber'e, güneş sistemimizi oluşturan gök cisimlerindeki insanlar, hayvanlar ve bitkilere ilişkin art arda bazı güvenilir vahiyler indirmişti. Bu vahiylerin bildirmesiyle öğrendiğimiz evcil hayvanlar arasında, Lorber'in en yeni editörlerinin Neptün olarak belirledikleri Miron gezegeninde sayısız hizmetler vermiş olan Yerdüzleyen ya da Yeryassılta (Bodendrucker) da bulunuyor.

Yerdüzleyen'in gövdesi, çok benzediği filden on kat daha geniştir. Fıçı gibi bir gövdesi, uzun ve düz dişleri, soluk yeşil bir derisi vardır. Huni biçimindeki bacakları tepede gövdeye perçinlenmiş gibidir, ama ayaklara doğru iyice genişler. Bu namlı şanlı düztaban, yapı ustaları ve duvarcılardan önce girintili çıkıntılı yapı alanına sürülür, toynakları, gövdesi ve dişleriyle yeri düzleştirmesi, bastırıp sıkılaştırması sağlanır.

Bitki kökleri ve otlarla beslenen Yerdüzleyen'in birkaç böcek türü dışında düşmanı yoktur.

Saintsbury, *Short History of English Literature* (İngiliz Edebiyatının Kısa Tarihi) adlı kitabında, uçan kız Youwarkee'yi, on sekizinci yüzyıl romanının en çekici kadın kahramanlarından biri olarak gördüğünü söyler. Yarı kadın yarı kuş ya da –Browning'ın, ölen karısı Elizabeth Barrett için dediği gibi– yarı melek yarı kuş olan Youwarkee'nin kolları iki yana açıldı mı kanat olur ve gövdesini ipeksi, yumuşacık tüyler sarar. Güney Kutbu sularında ıssız bir adada yaşayan Youwarkee'yi gemisi batmış bir denizci, Peter Wilkins bulur ve onunla evlenir. Youwarkee, bir *gawry* ya da uçan kadındır ve *glumm*'lar denen bir uçan insanlar soyundan gelir. Wilkins onları Hristiyan yapar, karısı öldükten sonra da İngiltere'ye dönmeyi başarır.

Bu tuhaf aşk serüveni öyküsünü, Robert Paltock'un *Peter Wilkins* (1751) adlı romanından okuyabilirsiniz.

Yüzkafa, başka hiçbir günahı olmayan bir yaşamda söylenmiş yüz kem sözden yaratılmış bir balıktır. Buda'nın Çince yazılmış bir yaşamöyküsünde, bir gün Buda ağ çeken balıkçılara rastlar. Balıkçılar, uzun çabalardan sonra, kıyıya, bir kafası maymun, bir kafası köpek, bir kafası at, bir kafası tilki, bir kafası yaban domuzu, bir kafası kaplan, envai çeşit yüz kafalı bir balık azmanı çekerler. Buda, balığa sorar:

“Sen Kapila mısın?”

Yüzbaş da, “Evet, ben Kapila'yım,” dedikten sonra can verir.

Buda, çömezlerine, Kapila'nın, daha önce yaşadığı bedende, kutsal metinler konusundaki bilgisine kimsenin erişemediği bir Brahman rahibi olduğunu anlatır. Meğer, Kapila, okul arkadaşları bir sözcüğü yanlış okumayagörsünler, onlara maymun kafa, köpek kafa, at kafa der ve daha ne adlar takarmış. Öldükten sonra, tüm bu aşağılamaların Kar-

ma'sı,* onun, arkadaşlarına yakıştırdığı tüm o kafaların yūkū altında ezilen bir deniz canavarı olarak yeniden doğmasına yol açmış.

(*) Sanskrit dilinde "kişinin geçmiş eylemleri" anlamına gelen Karma ya da Karman, Hint felsefesinde, bir bireyin geçmiş eylemlerinin gelecek yaşamları ya da yeniden doğuşları üzerindeki etkisini dile getirir – ç.n.

Tüm ÷lkeler ve tüm çağlarda dilden dile dolaşmış bir öykü vardır – denizcilerin ayak bastığı ıssız bir adanın, aslında canlı bir yaratık olduğu için, daha sonra denize gömölerek denizcilerin boğulmasına yol açmasının öyküsü. Bu buluşa Sinbad'ın ilk yolculuğunda da, *Orlando Furioso*'nun (*Ch'ella sia una isoletta ci credemo* – “[Balinayı] küçük bir ada sandık”) VI. Kantosunun 37. Kıtasında da; İrlanda'nın Aziz Brendan söylencesinde de, İskenderiye'nin Yunan resimli hayvan betiğinde de; İsveçli din adamı Olaus Magnus'un *Historia de Gentibus Septentrionalibus* (Roma, 1555, Kuzey Halklarının Tarihi) adlı yapıtında da, Yitik Cennet'in, “upuzun serilip yatmış” Şeytan'ın bir balınaya benzetildiği ilk bölümünün şu dizelerinde de (203-8) rastlarız:

*Gecede yol alan küçük bir teknenin dümencisi,
Keyifle uyuklarken köpüren dalgalarında Norveç'in,
Bir ada sanır da çoğu kez, denizcilere bakılırsa,
Demir atar pullarla kaplı derisine,
Bağlar palamarı rüzgâraltından, gece
Sarıp sarmalarken denizi...*

Gel gör ki, bu söylencenin ilk değişkelerinden birinde, bu yaratığın varlığı çürütölmeye çalışılır. Bu değişkeden, doku-zuncu yüzyılın Müslüman hayvanbilimcisi el-Cahiz'in *Kita-bü'l-Hayavan*'ında (Hayvanlar Kitabı) söz edilir. Miguel Asín Palacios'un İspanyolca çevirisinden aktarıyoruz:

Zaratan'a gelirsek, bugüne kadar onu kendi gözleriyle gör-düğüne yemin edebilecek birine rastlamış değilim.

Kimi denizciler, ormanlık vadiler ve yarıklarla kaplı ba-zı adaların yakınından geçtiklerini, sonunda bunlardan bi-rine ayak basıp kocaman bir ateş yaktıklarını ileri sürüyor-lar; alevlerin sıcaklığı Zaratan'ın sırtına eriştiğinde hayvan üstündeki teknil denizciler ve üstünde yetişen teknil bit-kilerle birlikte sulara batmaya başlamış, sonunda ancak yü-züp kaçabilenler canını kurtarabilmiş. Bu anlatılanlar, en inanılmaz, en düşsel öyküye bile taş çıkartır.

Bir de, Arapça yazmış İranlı kozmograf el-Kazvinî'nin on üçüncü yüzyılda kaleme aldığı bir metne bakalım. *Acaibü'l-Mahlûkat* adlı yapıtında yer alan metinde şöyle deniliyor:

Deniz kaplumbağasına gelirsek, o kadar iridir ki gemiden bakanlar onu ada sanırlar. Tacirin biri anlattı:

"Bir de baktık, denizden yeşil bitkilerle örtölü bir ada yükseliyor; hemen adaya çıktık, yemek pişirmek için ateş yakalım diye çukurlar kazdık; ama ada birden kımıldama-ya başlamasın mı, denizciler feryadı bastılar: 'Dönün gemi-ye! Bir kaplumbağa bu! Yaktığımız ateş onu uyandırdı, he-pimiz mahvolacağız!'"

Bu öykü, Aziz Brendan'ın *Deniz Yolculuğu*'nda da geçer:

Ondan sonra yelken açtılar ve gemi çok geçmeden bir ka-raya vardı; ama bazı yerler çok sığdı, bazı yerler ise kaya-lardan geçilmiyordu, neyse ki sonunda güvenli görünen

bir adaya çıktılar ve yemek pişirmek için ateş yaktılar, ama Aziz Brandon gemide kaldı. Ateş iyice harlanıp etler kızardığında, ada birden kımıldamaya başladı; işte o zaman, şaşkına dönüp korkuya kapılan keşişler, ateşi de, etleri de oracıkta bırakıp çabucak gemiye kaçtılar. Ve Aziz Brandon da, bunun, sabahtan akşama kadar kuyruğunu ağzına sokmaya çalışan, ama çok iri olduğu için bunu bir türlü beceremeyen Jasconye adında kocaman bir balık olduğunu söyleyerek onları yatıştırdı.

Ölümçül ada, *Exeter Kitabı*'ndaki Anglosakson hayvan öykülerinde, bu kez denizcileri bilerek oyuna getiren, “şeytana külahını ters giydiren” bir balina olarak çıkar karşımıza. Denizciler, denizlerdeki yorgunluklarını gidermek için onun sırtında konaklayınca, bu Okyanus Konuğu birden suya dalar ve denizcilerin hepsi boğulur. Balina, Yunan hayvan öykülerinde, *Süleyman'ın Meselleri*'ndeki kahpenin karşılığıdır (“Ayakları ölüme iner; adımları ölümler diyarına erişir”); Anglosakson hayvan öykülerinde de Şeytan'ı ve Kötülüğü simgeler. Aynı simgesel değerlerle, bin yıl sonra yazılacak olan *Moby Dick*'te de karşılaşılabacaktır.

ZİNCİR KOŞUMLU DİŞİ DOMUZ VE ARJANTİN'İN BAŞKA HAYVANLARI

Felix Colluccio, *Arjantin Folkloru Sözlüğü*'nün 106. sayfasında şöyle yazar:

Córdoba'nın kuzeyinde, özellikle de Quilinos dolaylarında, daha çok geceleyin ortaya çıkan zincir koşumlu bir dişi domuzdan söz edilir. Tren istasyonunun yakınlarında oturanlar, bu dişi domuzun raylar üstünde kayarak gittiğini ileri sürüyorlar; bazıları da, ısrar kıyamet, telgraf telleri üstünde koşarken “zincirleriyle” kulakları sağır eden bir şangırtı çıkardığına kalıplarını basıyorlar. Gelgelelim, bugüne kadar onu gözüyle gören yok, çünkü görmenize kalmıyor, her nasılsa anında yok oluyor.

Teneke Domuz (*chancho de lata*) diye de bilinen Zincir Koşumlu Dişi Domuz'a (*chancha con cadenas*) inanış, Buenos Aires Eyaleti'nde nehir boyunca uzanan gecekondu mahalleleri ve kasabalarda da alıp yürümüştür.

Arjantin'de kurtadamin iki değişkesi vardır. Biri, Uruguay'da ve güney Brezilya'da da rastlan *lobisón*'dur; ama bu yörelerde hiç kurt bulunmadığından, insanların domuz ya da

köpek kılığına büründükleri sanılır. Entre Ríos'daki bazı kasabalarda, genç kızlar mandıraların dolaylarında yaşayan delikanlılardan uzak dururlar, çünkü onların cumartesi geceleri söz konusu hayvanlara dönüştükleri söylenir. Ülke içlerindeki eyaletlerde ise *tigre capiango** ile karşılaşırız. Bu hayvan bir jaguar değil, canı isteyince jaguar kılığına bürünebilen bir insandır. Amacı, daha çok, hınzırlık yaparak arkadaşlarını korkutmaktır, gel gör ki bu kılık değiştirmeden haydutlar da yararlanmıştı. Geçen yüzyıldaki iç savaşlarda, halk arasında, General Facundo Quiroga'nın komutası altında koca bir *capiango*'lar alayının bulunduğu inanılırdı.

(*) Kaplan Adam – ç.n.

Mısırlılar anıtsal betimlerde, taş piramitlerde ve pek değer verdikleri mumyalarda sonsuzluğu aramışlardı. Onun için, döngüsel ve ölümsüz bir kuşla ilgili söylencenin, sonradan Yunan ve Roma'da yetkinleştirilmiş olsa da, Mısırlıların ülkesinde doğmuş olması yakışık alır. Adolf Erman, Heliopolis mitologyasında Zümrüdüanka'nın (*bennu*) uzun zaman döngülerinin efendisi olduğunu yazar. Herodotos da, yapıtının ünlü bölümlerinden birinde (II, 73), bu söylencenin ilk deşikelerinden birini kuşkuculuğu elden bırakmadan anlatır:

Bir de, adına Zümrüdüanka derler, bir kutsal kuş var. Doğrusu ben bu kuşu görmüş değilim, yalnızca resimlerini gördüm; kaldı ki, Heliopolislilerin dediğine bakılırsa, Mısır'a pek ender, beş yüz yılda bir gelirmiş. Babası öldüğü zaman geldiğini söylüyorlar. Eğer resimleri boyunu bosunu, görünüşünü doğru gösteriyorsa, tüyelerinin bir bölümü altın sarısı, bir bölümü kırmızı. Biçimiyle, iriliğiyle en çok kartala benziyor. Mısırlılar bu kuşun becerileriyle ilgili öyle bir öy-

kü anlatıyorlar ki, hiç inanasım gelmiyor. Dediklerine göre, babasını Arabistan'dan hoş kokulu mürden bir kalıp içinde Güneş tapınağına getirip oraya gömermiş. Bu işi şöyle yapıyormuş: İlkın, taşıyabileceğı ağırlıkta mürden bir yumurta kalıbı döküyor, kaldırıp kaldıramadığını deneyip kaldırabildiğini gördükten sonra da yumurtanın içindeki mürü kazıyarak boşaltıp babasını içine yerleştiriyor, babasının gövdesinden arta kalan boşluğu biraz daha mürle kaplıyormuş; babasının içinde bulunduğı yumurtanın ağırlığı yumurtanın daha önceki ağırlığıyla aynı olunca, Zümrüdüanka yumurtanın üstünü kapatıyor ve Mısır'daki Güneş tapınağına taşıyormuş. Bu kuşun bu işi nasıl yaptığının öyküsü böyle işte.

Tacitus ve Plinius, beş yüz yıl kadar sonra, bu harikulade öykünün peşine düşmüşlerdi; Tacitus, haklı olarak, tüm bir antik çağın bir belirsizliğe gömüldüğünü, ama Zümrüdüanka'nın 1.461 yılda bir geldiğinin geleneksel olarak belirlenmiş olduğunu ileri sürmüştü (*Annales*, VI, 28). Zümrüdüanka'nın hangi zaman aralıklarıyla geldiğini Plinius da araştırmış ve Manilius'a göre, bu kuşun ömrünün Platonik Yıl ya da Büyük Yıl'ın süresiyle çakıştığını söylemişti. Bir Platonik Yıl, güneş, ay ve beş gezegenin başlangıçtaki konumlarına dönme süresi kadardır; Tacitus, *Dialogus de Oratoribus* adlı yapıtında, bu süreyi 12.994 yıl olarak verir. Antik çağ düşünürleri, bu engin astronomik döngünün her tamamlanışında, dünya tarihinin, gezegenlerin de yinelenen etkisiyle kendini bütün ayrıntılarıyla yineleyeceğine, Zümrüdüanka'nın da bu sürecin bir aynası ya da imgesi olduğuna inanırlardı. Stoacılar göre, evrenin ateşte ölüp ateşte yeniden doğduğunu ve bu döngünün başı olmadığı gibi sonu da olmayacağını unutmamak gerekir.

Zaman, Zümrüdüanka'nın oluşum yöntemini basitleştirmiştir. Herodotos bir yumurtadan, Plinius da bir kurtçuktan

söz eder; ama şair Claudianus, daha dördüncü yüzyıl sonlarında, kendi küllerinden doğan, kendi kendinin kalıtçısı ve çağların tanığı olan ölümsüz bir kuştan dem vurur.

Zümrüdûanka söylencesi kadar yaygınlık kazanmış pek az söylence vardır. Daha önce adlarını andığımız yazarlara, Ovidius (Değişimler, XV), Dante (Cehennem, XXIV), Peller (Zümrüdûanka ve Doğal Tarihi), Quevedo (İspanyol Parnassos'u) ve Milton'ı (Samson Agonistes, in fine) ekleyebiliriz. Shakespeare, VIII. Henry'nin sonlarında (V, iv) şu güzelim dizeleri yazmıştı:

*Gel gör ki, can verdiğinde
Bu masalsı kuş, kızıoğlankız Zümrüdûanka,
Yepyeni bir döl doğar küllerinden,
En az onun kadar gönül çelen...*

Ayrıca, Lactantius'a yakıştırılan “De Arte Phoenice” adlı bir Latin şiirinden ve onun sekizinci yüzyıldaki bir Anglosakson öykünmesinden de söz edebiliriz. Tertulius, Aziz Ambrosius ve Kudüslü Kyrillos, Zümrüdûanka'yı bedeninin dirilişinin bir kanıtı olarak göstermişlerdir.

TEŞEKKÜR

Bu çeviriyle ilgili bıkırtıcı sorularıma verdikleri sabırlı yanıtlarla beni aydınlatan Kudüs İbrani Üniversitesi Sosyoloji Profesörü Victor Azarya'ya, Yücel Demirel üstadımıza ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Şebnem Sunar'a teşekkür borçluyum.

C.Ü.

Düşsel Varlıklar Kitabı,
Borges'in dünya
edebiyatına eşine
az rastlanır derinlikteki
hâkimiyetini gösteren
bir referans kitabı.

1950'lerde Borges.

Düşsel Varlıklar Kitabı'nda Borges, Batı ve Doğu kültürlerinin binlerce yıllık kolektif hafızasını şekillendiren figürlerin haritasını edebiyat içerisinden çıkartıyor. Kentaur'dan Sfenks'e, Cheshire Kedisi'nden Minotauros'a edebiyat ve sanat yapıtlarında silinmez izler bırakan figürlerin hikâyesini kendine has şiirsel üslûbuyla anlatan Borges, metinlerarası geçişlerin olanak sağladığı kültürel alışverişin insanlık tarihine katkısını gözler önüne seriyor. *Düşsel Varlıklar Kitabı*, sözlü ve yazılı kültürün imge örgüsünde yer etmiş anlatılara dair benzersiz bir kültür arkeolojisi. Borges, ilgi alanlarının genişliğini ve edebiyat tarihini boydan boya kat eden eleştirel dikkatini gerçek bir başyapıtla taçlandırıyor.

Düşsel Varlıklar Kitabı, kadim metinlerdeki yaratıkların, Ortaçağ Avrupası'ndaki canavarların, Çin ve Hint mitlerinin, yerli halkların efsanelerinin Poe'dan Kafka'ya birçok yazarı etkilediğini gösteren bir fantastik anlatılar seçkisi.

CASPAR HENDERSON

